

letnik X
številka
1-2

**jezik
in
slovstvo**

1966

Jezik in slovstvo

Letnik XI. številka 1-2

Ljubljana, januar-februar 1966

Revija izhaja od januarja do decembra (osem številok)

Izdaja jo Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Toporišič, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Franc Zdravec, Janez Sivec

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska tiskarna GP »Celjski tisk« v Celju

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila sprejema Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, Novi trg 4/I,
tekoči račun pri SDK 501-8-4

Letna naročnina N-din 20 (2000 din), polletna N-din 10 (1000 din), posamezna številka
N-din 2,50 (250 din);

za dijake, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, N-din 10 (1000 din);

za tujino celoletna naročnina N-din 30 (3000 din)

Vsebina prve in druge številke

Razprave in članki

<i>Franc Zdravec</i> Ob jubileju dr. Marje Boršnikove	1
<i>Jože Toporišič</i> Stil Prešernove pesmi	3
<i>Mojca Grafenauer Župančičev</i> »Ritem in metrum«	14
<i>Joža Mahnič</i> Vloga svetovne pri pouku narodnih književnosti	20

Akademijin slovar slovenskega knjižnega jezika

<i>Jakob Rigler</i> Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika	24
--	----

Zapiski, ocene in poročila

	Uredniška beseda	36
<i>Štefan Barbarič</i> Spomin na profesorja Istvána Kniezso		37
<i>Jože Pogačnik</i> Literarnozgodovinski delež v Slavistični reviji		38
<i>Jože Stabéj</i> Nekaj ugotovitev ob popolnem izpisu Vodnikovega rokopisnega nemško-slovenskega slovarja		42
<i>Stane Suhadolnik</i> Drobec za zgodovino besede »vada«		44
<i>Jože Toporišič</i> Sarajevski slavistični kongres — jezikoslovje		45
	V naši reviji še nismo ocenili	48
	V oceno smo prejeli	48
<i>dr. Bratko Kreft</i> Tematika VI. mednarodnega slavističnega kongresa v Pragi 1968 (platnice)		
Zaključni račun revije Jezik in slovstvo za leto 1965		

OB JUBILEJU DR. MARJE BORŠNIKOVE

Pred mesecem (24. jan. 1966) je praznovala v Ljubljani šestdesetletnico dr. Marja Boršnikova. V slovenski literarni zgodovini je navzoča in dejavna natančno štirideset let. Poudariti pa moramo, da ta navzočnost in dejavnost nista posledica volje in vztrajnosti, ampak koreninita v izjemni nadarjenosti, ustvarjalni moči in osebni odločnosti, tedaj v tistih psihičnih silah in kvalitetah, ki so se zbrale v tej Notranjki ter jo uvrstile med eno maloštevilnih slovenskih znanstvenic predvojnega rodu.

V literarnozgodovinsko šolo je hodila k Franu Kidriču in Ivanu Prijatelju. To pa pomeni, da je imela priložnost opazovati do vseh potankosti argumentirano analizo literarnozgodovinskih pojavov in nič manj ostro pozornost za stilne vrednote besednih umetnin. Ob tem si je ustvarila sintetično literarnozgodovinsko metodo, ki jo je dopolnila še s sociološkim razumevanjem duhovnih procesov, pa zato tudi književnega. S tem totalnim raziskovalnim instrumentom in z občutkom za umetniške tekste živi odtlej raziskovanju slovenske književnosti.

Že prve raziskovalne teme pričajo, da ni izbrala lažje poti, ampak se je odločila za osrednje probleme slovenske literarne zgodovine. Ko ji je znanstveno eksplikacijo Ivana Cankarja preprečila provincialna kulturnoposestniška misel, je izbrala Antona Aškercarja. Z objavo *Aškercarjeve bibliografije* (1936) je dala vedeti, da bo nadaljevala tradicijo znanstvenega načela, po katerem mora tudi literarni zgodovinar sleherno trditev argumentirati. S knjigo *Aškerc* (1939) je po Prijatelju premaknila slovensko literarno raziskovanje na področje realizma. Kakor pred njim Cankarja, pa si tudi Aškercarja ni izbrala samo iz stilnih pobud, marveč tudi iz kulturnopolitičnih. S knjigo je opozorila, da je slovenski liberalizem kot duhovna struja ugonobil že Aškercarja in zato v njem Slovenci po prvi svetovni vojni niso imeli kaj več iskati. Hkrati pa je Aškerc odprl tisto smer v literaturi in sprožil kulturnopolitični diferencialni proces, ki ga je slovenska Moderna poglobila, izčistila in mu dala vzgon, v katerem se je naposled razkrojil tudi slovenski klerikalizem. Monografija o »borcu Aškercu« je bila tvegano in pogumno dejanje, s katerim je Boršnikova okrepila predvojno slovensko napredno duhovno fronto. Njena študija o *Vidi Jerajevi* (1935) in sourejevanje izbranega dela *Zofke Kvedrove* tik pred drugo vojno pa kažeta, da se je posvečala tudi analizi ženske ustvarjalnosti v literaturi.

Med okupacijo se je umaknila v ilegalo in sodelovala v osvobodilni fronti. Po vojni je poglobila kvaliteto svojega literarnozgodovinskega dela in ga z vso vnemo razširja in bogati še danes. Leta 1948 je izdala *Kratek pregled slovenskega slovstva*, kmalu za tem knjigo *Fran Celestin* (1951), sledil je dialog s pesnikom Alojzom Gradnikom (*Pogovori s pesnikom Gradnikom*, 1954) in nato še *Prežihov zbornik* (1957), ki ga je pripravila skupaj s svojimi študenti. Hkrati je uredila in komentirala dve knjigi Aškerca in osem knjig Ivana Tavčarja v seriji *Zbrana dela slovenskih klasikov*. Njena študija o Vorancu še ni dokončana, enako o Kersniku, Glazerju in še nekater druge. Te in druge študije je zbrala v knjigo *Študije in fragmenti* (1962), kjer je hkrati bistveno razširila in metodološko dopolnila svoj nekdanji *Pregled*. Medtem ko je v knjigi *Fran Celestin* natančneje razložila svoje poglede na realizem, posebno na njegovo slovensko varianto v drugi polovici 19. stoletja, se je v študijah o Gradniku, Vorancu, Glazerju in drugih uspešno lotevala tudi stilnega in jezikovnega gradiva ter pronikala ob njem v globine in motive pesniških idej in osebnosti.

Intenzivno raziskovanje številnih idejnih in stilnih valov v slovenski književnosti jo je naposled opozorilo na to, da mora imeti tudi posameznik svoj ustvarjalni ritem. Ta vidik je nato preizkusila v novem *Pregledu slovenskega slovstva* tako, da ga je razširila na generacijski ritmični princip. Priznati moramo, da je s to metodološko novostjo zadela na razmeroma trdo preizkušnjo, vendar je — dinamične osebnosti, ki veruje v dialektiko raziskujočega duha — ni bistveno prizadela, še manj okrnila njeno raziskovalno voljo.

Ustvarjalni nemir je skoraj nepretrgoma zahteval od jubilatke tudi organizacijsko delo. Slavistična knjižnica, *Klasje*, *Prežihov zbornik* so neizpodbitne priče, kako si je vztrajno prizadevala združevati in povezoovati tvorne slaviste v kar najbolj homogen ustvarjalni kolektiv. V tem duhu je uredila prvo leto (1955—56) tudi literarnozgodovinski del revije *Jezik in slovstvo*. Njena najvišja organizacijska misel pa je bil v nekaj poslednjih letih »Slovenski inštitut«; s priporočilom, da misel nanj ne bi smela zamreti, se je leta 1963 poslovila od Univerze.

Njeni slušatelji in poznejši sodelavci se z zadovoljstvom spominjajo, kako jih je vztrajno opominjala na disciplino in poštenost znanstvenega dela. Njenega mentorstva niso doživljali kot nekaj, kar stoji visoko nad učencem, a tudi ne kot nekaj, kar neogljenosti prizanaša in jo pusti tavati zato, da bi se distanca ohranila v nedogleden čas. Profesorica Boršnikova je vzpodbujala s svojo brezobzirno, vendar vselej blagohotno kritičnostjo, ker je videla v kritičnem osvajanju resnice tudi najbolj spoštljiv odnos do človeka in do znanstvenega dela. Kot neizprosni dialektik je morebiti v škodo svojih stališč, a z vero v razvoj znanosti vzpodbujala mladi rod, naj po svoji nadarjenosti in ustrezno duhovnim tokovom časa odpira literarni zgodovini nova obzorja. Zmeraj se je veselila takih uspehov, toliko bolj, ker je vse od danes od novejših metod kritično sprejemala vse inovacije, s katerimi je lahko dopolnjevala svojo metodo.

Ob dvojnem jubileju ji želimo, da bi njena integracijska pobuda znotraj slovenske slavistike začela počasi zoreti. Še bolj pa ji želimo novih literarnozgodovinskih rezultatov in vseh možnosti, da bi lahko še leta bogatila slovensko narodno kulturo in znanost.

Franc Zadavec

STIL PREŠERNOVE PESMI

(Poizkus obravnave v srednji šoli)

Po učnem načrtu za drugi razred gimnazije naj bi v jezikovnem delu pouka zvedeli učenci od profesorja slovenščine tudi naslednje: »Prešeren ustvari pesniški jezik. Obširna analiza tega jezika.« Kako je tej zahtevi v kratkem času, ki je šoli na razpolago, mogoče zadostiti, skuša ponazoriti ta sestavek: v prvem delu obravnava glavne značilnosti Prešernovega stila, v drugem, manjšem, pa skuša določiti značilnosti pesniške besede sploh.

V Prešernovem ustvarjanju ločimo več bistveno različnih obdobj: mlad se je pač zgedoval tudi po Vodniku, nato je prišlo obdobje, v katerem mu je bila vzor nekaka dvorljiva, galantna, pesem, kakor so jo gojili že v rimljanski dobi veliki liriki, pozneje pa posnemali v renesanci, baroku in celo rokokoju; sledila je zrela faza klasične popolnosti, nato pa še ena bolj preproste dejavnosti. Tu si hočemo ogledati pesmi drugega in tretjega tipa.

Sonet *Vrh sonca sije soncov cela čeda* je iz druge dobe, je pa brez mitološkega antičnega aparata, ki je tako mnogim rodovom pesnikov zahodne civilizacije nadomeščal tvorbo lastnih podob. Besedilu dodajamo še metrično shemo:

<u>Vrh sonca sije soncov cela čeda</u>	U — U — U — U — U — U — U
po neba svitlih potih razkropljena;	U — U — U — U — U — U — U
od sonca, ljubga svojga, zapušena	U — U — U — U — U — U — U
jih zemlja celo noč z veseljam gleda:	U — U — U — U — U — U — U
ko se zlati oblakov truma blede,	U — U — U — U — U — U — U
nazaj pripelje zarja ga rumena,	U — U — U — U — U — U — U
tak zemlja je v ljubezni vsa zgubljena,	— — U — U — U — U — U — U
de vanje ne obrne več pogleda.	U — U — U — U — U — U — U
Kar zvezd nebo, deklet ima Ljubljana;	U — U — U — U — U — U — U
rad ogledujem vas cvetečolične,	— U — U — U — U — U — U — U
ljubljsanske, ljubeznive gospodične!	U — U — U — U — U — U — U
Al dragi taka moč je čezme dana,	U — U — U — U — U — U — U
de pričo nje sem slep za vse device,	U — U — U — U — U — U — U
zamaknjen v mil obraz srca kraljice.	U — U — U — U — U — U — U

Pesem je napisana v posebni stalni kitični obliki, imenovani sonet. Vsaka vrstica ima po 11 zlogov, kar pri klasičnem sonetu tudi pričakujemo. (Tako metrično enoto imenujemo enajsterec ali endekasilabo.) Besede so postavljene tako, da se menjavata nenaglašeni in naglašeni zlog, torej imamo opravka z jamskim ritmom. Metrična shema kaže, na katerih mestih je namesto naglašenege zloga uporabljen nenaglašeni, v dveh primerih (*tak zemlja* in *rad ogledujem*) pa tudi naglašeni namesto nenaglašenege. Prvo se dogaja zaradi besednega gradiva in je v slovenskem jeziku zelo običajno, drugo pa je bolj namerno uporabljeno, da zmoti enoličnost menjavanja in tako nakaže vznemirjenost doživljavca, pesnika ali bralca. Tudi nenaglašeni zlog namesto naglašenege je ritmično dobrodošel, ni pa tako opazen, kot je naglašeni namesto nenaglašenege.

Razporeditev glasovnega gradiva v verzne ni samo pisna in optična zadeva, temveč je, prav tako kot razporejenost naglašanih in nenaglašanih zlogov v verzih, hkrati tudi slušen, akustičen pojav. To nam kažejo v glavnem že ločila, ki razen v prvem in tretjem verzu zaključujejo vrstico. Kot vemo, nam ločila zaznamujejo premore, izgovorne zastoje ali posebne tonske poteke, kar vse krepi slušno samostojnost verza. Samostojnost verzov v naši pesmi poudarjajo še rime na koncu vsake vrstice.

Čemu taka prirezanost dolžine posameznih vrstic in disciplina v razporeditvi naglasov? Ali ni to nenavadno, da ne rečem nenaravno? — Gotovo! Toda saj ni nikjer rečeno, da bi bilo samo navadno in naravno dobro, ono drugo pa ne. Pri hoji tudi ne premikamo nog in telesa tako, kot če plešemo, pa plesa ne gre že zaradi tega obsojati, posebno, ker mnogim očitno ugaja prav te vrste »hoja«, tako premikanje okončin in telesa. In tudi petje je močno nenavadno »govorjenje«, a nam vendar ugaja (če je seveda lepo). In tako še marsikaj. — Verzu, plesu, petju je skupen ritem, to je po določenem načelu urejeno in torej predvidljivo menjavanje nekkih enot (naglašanih in nenaglašanih zlogov, hitrih in počasnih korakov, močnejših in slabših tonov . . .), ki človeku zbuja ugodje, mu pripravljata radosti, ponazarjata dogajanja (da ne omenimo hoje v korak, ki v obojem dejansko olajšuje premikanje).

Ves svet je v nekkih enakomernostih: tako se zemlja suče okoli svoje osi, luna kroži okrog zemlje, vklenjena v tek okoli zemlje potuje z njo vred okrog sonca; tako naše srce v enakomernih presledkih pošilja kri po telesu ipd. Po določenem načelu urejeno menjavanje je torej način obstajanja mnogih stvari, zato se ne čudimo, da nam je v mnogem pri srcu.

Tudi najbolj belega kruha se človek prenaje, pravi naš pregovor, in tako nas preenakomerno menjavanje določenih signalov uspava ali dela tope, in se jih naveličamo. Da se to ne bi zgodilo tudi v pesmi, se vrstice v tem in onem vendarle tudi ločijo. Že prva vrstica našega soneta nima na koncu takega premora kot npr. druga, zato se po rahlem zastoju naš glas prenese nepretrgan v drugo vrstico. Ta pojav imenujemo anžambma (preskok). Imamo ga tudi v tretji vrstici, kjer njen konec glasovno povežemo z začetkom četrte (*zapušena jih zemlja celo noč . . .*). Tretja vrstica je razdeljena še s tem, da je pesnik *ljubga svojga* postavil med vejici, zaradi česar je to treba brati kot pristavek, to je s premorom na obeh straneh, in ne kot premenjeni prilastek (kakor je pesnik pisal v neki drugi objavi). Glede glasove razčlenitve primerjaj še 11. vrstico (*ljubljsanske, ljubeznive*), kjer je zaradi take pisave *ljubeznive* bolj poudarjeno, kot bi bilo sicer.

Pesem lepo dokazuje, kako je ritem igra med »pravilnim«
ponavljanjem glasovnih enot in med njegovim občasnim kršenjem, ki ukinjeno pravilnost še bolj potrjuje. — Toliko o ritmični plati tega soneta.

Za pesnike pravimo, da radi govorijo v podobah, tj. marsičesa ne povedo naravnost, temveč posredno. Naravnost ne povedo zato, ker se bodisi sploh ne da ali pa bi bilo prenavadno. Pa ne, da ne bi hoteli biti navadni: ne, sami svet vidijo prav v tisti posebni luči, ki jo nakazuje podoba. Naravnost povedano bi to bilo presplošno, ne bi ustrezalo njihovemu posebnemu doživetju določene predmetnosti. — Le pogledjmo v sonetu. Pesnik govori o svoji ljubi, ki mu je v odnosu do drugih deklet toliko, kolikor sonce v primeri z zvezdami. Ves prvi

del pesmi (osem vrstic) je samo podoba (prisrpnodoba) tega njegovega odnosa do dekleta, kakor nam razlaga v zadnjih šestih vrsticah.

In kako je ta prisrpnodoba sama spet polna podob! Namesto da bi pesnik rekel, da je *vrh sonca še mnogo sonc*, pravi, da jih je *cela čeda*. *Skupina sonc* bi bilo prevsakdanje, *čeda* pa je izraz za skupino živih bitij: kakor živa bitja, razkropljena po nebeških poteh, se mu torej zde. (Še ob koncu 19. stoletja je neki naš pesnik mesec imenoval *zvezdic pastir*.) Tudi *svetlih poti* ni na nebu, so le svetle lise, človeška misel pa jih je že v pradavnih dneh preobrazila v pota, ki so delo živih bitij. In če *kopici oblakov* pesnik pravi *truma oblakov*, ji je s tem dodelil nekaj živega, celo človeškega, saj se v *trume* družijo le ljudje.

Oživiljenost — personificiranost, kot tudi strokovno pravimo — je ena glavnih značilnosti te pesmi. Zemlja je pojmovana kot ljubeče žensko bitje, ki hrepeni po *svojem ljubem*, to je soncu (ponovna personifikacija), in se vsa zgubi v ljubezni, ko ji ga pripelje *rumena zarja* (tudi ta je poosebljena). Pesnikovo z ljubeznijo izpolnjeno čustvo si je našlo v veselju podoba svojega razmerja do dekleta in jo nato — kot rečeno — v zadnjih šestih vrsticah tudi razložilo.

Za to razlago je močno značilno, da se že njen drugi verz obrača naravnost k ljubljanskim dekletom, ki jim je pesem tudi namenjena. Neposredno jih ogorvarja in s tem seveda iz tretje osebe preide na prvo. Silnost pesnikovega čustva ponazarja figura pretiravanja (hiperbola), npr. *kar zvezd nebo, deklet ima Ljubljana, vpričo nje sem slep za vse device*. Tudi *kraljica srca* je rahlo hiperbolična, in še *de vanje ne obrne več pogleda*. — Taka pretiravanja so tudi za romantiko močno značilna.

Pri rabi besed opažamo, da imenuje ljubljenca *ljubega* (osamostaljeni pridevnik), ljubečo pa *drago*. Poleg izraza *dekle* uporablja za neporočene mlade ženske tudi izraz *devica*, ki poudarja telesno in duhovno značilnost deklet. Dekleta imenuje tudi *gospodične* in tako nakazuje njihov družbeno poseben položaj nasproti *dekletu* sploh, njegova ljuba pa je, kot že rečeno, *kraljica*. Za mlado neporočeno žensko je torej po vrsti uporabil naslednjo stopnjujočo se lestvico izrazil: *deklè, gospodična, devica*, za svojo ljubljenko pa: *draga* in *kraljica*. — Raba različnih besed za isti predmet je stara pravica in odlika — in skoraj tudi dolžnost — pesnikov in pisateljev. Seveda je temu pogoj, da ga takoj tudi doživljajo.

Bolj drzne prilastkovne zveze v tej Prešernovi pesmi so: *čeda sonc, truma oblakov, srca kraljica*. Od *pridevniških* je za Prešerna značilna *bleda truma oblakov*, homerska *zarja rumena*, gotovo tudi *cvetečolične, ljubljanske, ljubeznive gospodične* in *mil obraz*. V pridevnikih ni posebne moči, niso pa tudi ne čisto vsakdanji, posebno ne *cvetečolične, ljubljanske, ljubeznive gospodične*.

Veliko izrazitejši je ta sonet v nenavadni, to je stilsko zaznamovani stavi besed, v tako imenovanih *inverzijah*. Inverzije v nevezani besedi razodevajo pisateljevo posebno, čustveno obarvano, ne mirno, samo zaznavalno, doživljanje tiste predmetnosti. V ljubezenski pesmi nas čustvena prevzetost pesnika gotovo ne preseneča, posebno ne v taki, kar razmetavo igrivi, kot je naša. Prav zares: skoraj v vsakem verzu je pesnik postavil kake besede na nenavadna mesta.

Le pogledjmo in jih primerjajmo z normalnim zaporedjem (v oklepaju): *soncov cela čeda* (cela čeda soncov), po neba svitlih potih razkropljena (razkropljena po svitlih potih neba), od sonca zapuščena (zapuščena od sonca) z veseljem gleda (gleda z veseljam), oblakov truma bleda (bleda truma oblakov) nazaj pripelje zarja ga rumena (ko ga rumena zarja pripelje nazaj), zvezd nebo (nebo

zvezd), rad ogledujem vas (rad vas ogledujem), cvetečolične, ljubljanske, ljubeznive gospodične (ljublanske cvetečolične ljubeznive gospodične), dragi taka moč je čezme dana (dragi je dana čezme taka moč), de pričo nje sem slep (de sem pričo nje slep), srca kraljice (kraljice srca).

Ali je vse to res dobro in prav, se človek vpraša. Ali ni inverzij skoraj preveč? — Pesnik je svojo ljubljeno pač tako izjemno doživljal, da mu ne moremo očitati, če je segel tako pogosto za premenjenim besednim redom. Z njim je dosegel, da pesem beremo »s privzdignjenim tonom«, s kakršnim govorimo o vzvišenih stvareh, pred izbrano družbo, v trenutkih svečanega razpoloženja in čustvenega opoja (ali bi tako lahko govorili).

Sicer pa v pesmi marsikaka inverzija nastane zato, da se naglasi premenjenih besed skladajo z metrično shemo: prim. de pričo nje sem slep = v-v-v-, proti običajnemu de sem pričo nje slep = vv-v--. Take inverzije so pesnikom dovoljene kot posebne svoboščine (licentia poetica). Ker pomagajo graditi ritmični tok pesmi, jih ne čutimo moteče vse dotlej, dokler nam ne otežujejo razumevanja (kar se pri Prešernu sicer sem ter tja zgodi). Zaradi prilagoditve metrični shemi so v našem sonetu še nekatere druge inverzije (tako je prav zaradi tega beseda razkropljena postavljena tja, kjer je).

Drugi razlog prestavi je rimanje. Tako je prišla na konec vrstice čeda, zaradi nje pa še gleda in bleđa. Prav tako zaradi rime je na koncu razkropljena, nato pa še zapušena in rumena, pri kraju tudi kraljica. Tudi to je licentia poetica. S temi prestavami je pesnik ustvaril posebno glasovno sozvočje, ki nam je drago. Že zaradi tega je v pesmi taka stava upravičena, še veliko bolj pa, če inverzni besedi pritiče izjemen pomen. Vsaj v prozi je tako, da se nenavaden, izreden položaj veže z izredno pomembnostjo tistega sredstva (ne samo zvočno, temveč predvsem doživljajno). Za naš sonet v glavnem lahko rečemo, da inverzije ustrezajo tem zahtevam, saj je s premenjenimi besedami v veliki meri podana predmetna vsebina pesmi.

V njej so namreč tudi inverzije, nastale samo zaradi posebnega pritegovanja bralčeve pozornosti. S tako inverzijo pesnik dosega, da se bralec zave posebnega pomena invertiranih delov besedila. Tako je v drugem verzu z inverzijo po neba svitlih potih, saj bi bil pesnik glede na meter in rimo mirno lahko uporabil normalno stavo: po svitlih potih neba. V tretjem verzu je tako z ljubga svojga. Pri inverziji oblakov truma bleđa lahko vidimo, kako nastanejo dvojne inverzije: navadno bi bilo bleđa¹ truma² oblakov³, v sonetu pa je zaporedje (3-2-1), vse zato, da je beseda bleđa lahko prišla v rimo. Mogoče bi bilo reči tudi truma oblakov bleđa (to je 2-3-1), toda to zveni trše.

Še ena očitna stilaska plast je v sonetu: to so za današnji knjižni jezik nenavadne glasovne in oblikovne podobe nekaterih besed. Po vrsti so take: soncov (sonc), néba (nebá), svitlih (svetlih), ljubga svojga (ljubega svojega), zapušena (zapuščena), z veseljam (z veseljem), tak (takó), de (da), al (ali), pričo nje (vpričo nje), mil (mili). Večino teh oblik poznamo bodisi iz zgodovine knjižnega jezika (npr. svitlih, ljubga svojga, z veseljam, de, al), marsikaj se še sedaj tako govori (de, al, mil) v prostem govornem jeziku v vsej osrednji Sloveniji, to in ono je ožje narečno (z veseljam, zapušena, tak). Tu nas zanima, kakšna je doživljajska vrednost takih besed.

Kdor pozna zgodovino knjižnega jezika vsaj toliko, kot bi jo moral prikazovati dober učbenik za srednjo šolo, mu te značilnosti Prešernovega jezika kličejo v spomin našo kulturno preteklost — preteklost, kakor se nam razodeva

tudi s starih portretov in pokrajin: ni več sveže iskrivosti v nji, zato pa plemeniti sijaj, ki nam je v svoji toplini morda celo ljubši, bolj dobrodošel kot čisto novo, še tako popolno blestenje. — Kdor take izobrazbe v zgodovini našega knjižnega jezika nima, mu ta ali ona narečna črta tega soneta zazveni domače, kar je že odmrlo, pa ga morda celo rahlo moti. Po večkratnem branju pa mu te značilnosti jezika ožive kot značilne vrednote Prešernovega izraza: Prešernova pesem sama jim daje življenjsko moč.

Sedaj pa si preberimo tale Prešernov sonet:

Ur temnih so zatirale jih sile,
vse pevca dni, ki te ti pesmi poje;
obup, življenja gnus, začela boje,
Erinje vse so se ga polastile.

Ko v veži je Orest Diane mile
zadobil spet bil zdravje duše svoje,
tak bi bile se od ljubezni tvoje
vmirile prsi, lica se zjasnile.

Zbežale so te sanje kratko-časne,
bilo blisk nagel upanje je celo,
ki le temnejšo noč stori, ko ugasne.

Od tod ni več srce bilo veselo;
kako bile bi poezije jasne!
Lej, torej je blede njih cvetje velo!

Ta sonet je — kôt znano — iz Sonetnega venca. Prešeren v njem opravičuje neveseli ton svojih pesmi: ne morejo biti drugačne, ker je tudi pesnikovo življenje tako neusmiljeno težko. — Vse polno tropov in figur je v tej pesmi, napisani, ko je bil Prešeren na višku svoje ustvarjalne moči.

Tu si oglejmo najprej samo to, česar sploh ne razumemo, če ne vprašamo koga bolj izkušenega ali pa ne pogledamo v kak leksikon. To so besede kot *Erinije*, *Orest* in *Diana*. Če jih ne razumemo, je pesem pomensko močno okrnjena, saj pesnik prav s temi imeni želi ponazoriti temne sile, ki so mu ubijale življenje, in odrešilnost ljubezni, ko bi je bil od ljubljene deležen.

V tistem času, ko je živel Prešeren, so izobraženi ljudje vsi vedeli, kaj te besede pomenijo: Erinije so grške boginje maščevanja, ki kaznujejo vsak greh zoper bogove in ljudi; tudi Orest je junak grškega bajeslovja: ubil je svojo mater, ki je zaradi ljubezni do drugega sama dala umoriti svojega moža, Orestovega očeta; Orest zaradi svojega dejanja ni mogel najti miru pred svojo vestjo vse dotlej, da ga sestra Ifigenija, svečenica v svetišču (= veži) boginje Diane, ni rešila prekletstva obupa. Vsa ta zgodba se je zganila v sodobnem bralcu tega mesta pri Prešernu. Pesmi je dajala doživljajno globino, ki bi jo kakšna druga tako kratka primera ali prispodoba komaj utegnila dati. — Danes, ko je naša splošna izobrazba deloma premaknjena na druga področja deloma pa tudi poplitvena, nam morajo vsa taka mesta najprej razložiti, in šele ko jih razumemo, se nam pesem odpre, čeprav ne več v tisto globino, kot bi se nam, če bi grško mitologijo in duhovni in predmetni svet, na katera se pesnik sklicuje, poznali tako, kot jo je on in njegovi izobraženi sodobniki.

Takih mest je v Prešernu precej in dandanašnji otežujejo uživanje njegove umetnosti. Enako je z imeni iz drugih kultur in kulturnih področij, bodisi literarnih bodisi zgodovinskih (prim. pesem Glosa).

V našem sonetu je Prešeren pogosto, toda ne kričeče, uporabil tako imenovano brezvezje (asindeton), tj. priredne odnose je podajal brez veznika. Brezvezje je figura neposrednosti, ki ne mara uglajene, olikane vsakdanjosti, kakršno zagotavlja tipični veznik za tipično nalogo. Tako brezvezje je v našem sonetu obup, življenje gnus: obup in življenje gnus bi bilo bolj vsakdanje, manj poudarjeno in stopnjevano. V istem odnosu sta tudi tretji in četrti verz prve kitice: navadno bi bilo ... začela boje in Erinje vse ... Primerjaj še v osmem verzu tak bi bile se od ljubezni tvoje vmirile prsi, lica se zjasnile: tudi tu »manjka« in, prav kakor med stavkoma devetega in desetega verza.

Niti enega prirednega odnosa Prešeren ni povezal z veznikom: kakor da bi bil hotel razgrniti pred bralcem vso težo nemilih življenjskih resnic. In ko v 14. verzu uporabi tak na pol veznik, ne zapiše navadni zato, s katerim običajno izražamo posledičnost, temveč torej, ki pomeni toliko kot zatorej in ima prav tako poudarjalno moč.

Oglejmo si še sonet *Življenje ječa*:

Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi,
skrb vsak dan mu pomlajena nevesta,
trpljenje in obup mu hlapca zvesta,
in kes čuvaj, ki se nikdar ne utruji.

Prijazna smrt! predolgo se ne mudi:
ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
ki pelje nas iz bolečine mesta,
tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi;

tje, kamor moč preganjovcov ne seže,
tje, kamor njih krivic ne bo za nami,
tje, kjer znebi se človek vsake teže,

tje v posteljo postlano v črni jami,
v kateri spi, kdor vanjo spat se vleže,
de glasni hrup nadlog ga ne predrami.

Prva kitica je zanimiva zaradi tega, ker pesnik v njej osebke in povedkove skupine stavka ne povezuje s pomožnim glagolom, temveč ju postavlja drugo ob drugo. Tako namesto *življenje je ječa* ali *čas v nji je rabelj hudi* itd. beremo kar *življenje ječa* itd. Zaradi te nenavadne stave oba stavčna dela trdo zadevata drug ob drugega in tudi s tem poudarjata trdoto, da ne rečem neusmiljeno surovost življenjskih dejstev. — Taki izpusti so za Prešerna močno značilni.

Krutost vsebine v prvi kitici podpira seveda predvsem figura kopičenja: kar pet priredno sestavljenih stavkov (zadnji s prilastkovnim odvisnikom) nam razgrinja temno podobo izpovedovalčevega življenja: *življenje — ječa, čas v nji — rabelj hudi, skrb — vsak dan mu pomlajena nevesta, trpljenje in obup — mu hlapca zvesta, in kes — čuvaj, ki se nikdar ne vtrudi.* — Močno zanimivo je

brati samo osebkove dele teh stavkov: *življenje, čas, skrb, trpljenje in obup, kes*. Neko stopnjevanje k brezizhodnosti je v tem zaporedju. Tako stopnjevanje imenujemo klimaks.

V drugem delu soneta pesnik ogovarja smrt: spričo tega, kar mu je življenje, se mu smrt ne zdi nesreča. Ne, imenuje jo *prijazno*, kliče jo kot odrešiteljico. Samo ona ga, ker je *ključ, vrata, cesta* (spet klimaks), lahko popelje tja, kjer tegob, ki ga morijo, ne bo več. Kje je to? tam, *kjer trohljivost vse verige zgrudi, kjer znebi se človek vsake teže*, tj. v *postelji, postlani v črni jami*. Tja *moč preganjovcov ne seže, tja njih krivic ne bo za nami*. — Tudi tu imamo kopičenje za označevanje kraja in okoliščin, v katere vodijo vrata smrti (*tje... kjer...*).

Sonet je prepoln metafor: življenje = ječa, čas = rabelj, trpljenje in obup = rabljeva hlapca, kes = čuvaj, smrt = ključ, vrata, cesta do neobremenjenosti v nebivanju, (krsta) = postelja, grob = jama, (umre) = spat se vleže. — Nekaj teh metafor je nastalo s primerjanjem neživih pojmov (stvari) z živimi: čas je kakor rabelj, trpljenje in obup kakor hlapca, kes je kakor čuvaj. In personificirana smrt se nasprotno primerja z neživim: ključ, vrata, srečna cesta.

Močno značilni so tudi prilastki te pesmi. V prvi kitici so pričakovani, poseben je le *vsak dan pomlajena nevesta* (pomlajen = obnovljen, svež, neublazen). V drugi kitici je opazen prilastek *prijazna smrt* in *srečna cesta*, ki oba označujeta nasprotje tega, kar človeku navadno pomenita smrt in cesta, ki pelje vanjo. V zadnji kitici je drzna zveza *hrup nadlog*, kjer pesnik težo, velikost duševnih nadlog, ponazarja s pojavom akustičnega sveta (to se imenuje *sinestezija*).

Stilske značilnosti vseh besedil — torej tudi Prešernove pesmi — najuspešneje proučujemo v njih naravnem okolju, tam, kjer so uporabljene. To smo temeljiteje storili ob sonetu *Vrh soncov* ... Tako delo pa zahteva veliko prostora. Ker tega navadno ni (prav tako ne časa), si moramo, da bi bila naša podoba o Prešernovem stilu kolikor toliko zaokrožena, da bi dobili razglede po celoti, povedati še nekatere stvari, opirajoč se pri tem na posamezna stilska sredstva.

Prešeren je uporabljal vseh vrst stopice, verze in tudi močno različne kitice. Kot vemo, je take ritmične oblike, ki so jih že pred njim iznašli ali uporabljali pesniki evropskih književnosti, k nam uvajal hote. Tako je med drugim dokazoval veliko primernost slovenskega jezika za pesništvo, saj se je v njem dalo posneti skoraj vse, kar je bilo dotlej izoblikovanih takih oblik.

Podobno je tudi z glasovnimi figurami, kakršne so rime ali asonance. Rime je uporabljal ženske (*Luna sije, / kladvo bije*) in moške (*Nebeško sijejo oči, / ko so sijale prejšnje dni*). Neprave so precej redke: *Bilo ni godu, svetovšne, semnjà, / de tje ne bili bi vabili ga*. V isti kitici jih je rad menjaval, npr. v Zdravici in Vodnikovem spominku:

Edinost, sreča, správa
k nam naj nazaj se vrnejo;
otrok, kar ima Sláva,
vsi naj si v roke séžejo,
de oblást
in z njo část
ko pred, spet bodo naša lást.

V Arabje pušávi
se tiček rodí;
v odljudni gošávi
sam zase živí.

Rima nam pomeni sicer le ujemanje glasov od zadnjega naglašenelega samoglasnika večje metrične enote, navadno verza; glasovno ujemanje pa imamo tudi pri tako imenovanih refrenih, tj. krajših ali daljših verigah glasov, ki se v pesmih javljajo po določenem zaporedju. Pri Prešernu jih je vse polno v gazelah, npr.:

*Med otroci si igrala, draga! l a n i — čas hiti;
 letos že vnemaš srca po L j u b l j a n i — čas hiti.*

Primerjaj še prvo, tretjo in šesto gazelo.

Rimi podobna je tudi asonanca, tj. če se na koncu verzov ujemajo samoglasniki, začenši z naglašanim zlogom. V *Turjaški Rozamundi* imamo žensko, v *Hčere svetu* pa moško:

Hrast stoji v turjaškem dvori,	Ljubice pod okno dragi
vrh vzdiguje svoj v obláke,	pride marsiktero noč,
v senci pri kamnitni mizi	z deklico se pogovarjat,
zbor sedi gospode žláhtne,	dokler ne napoči zor.
ker Turjačan spet gostuje	
Rozamundine snubáče.	

Moško ali žensko rimo je v isti pesmi mogoče razgibati z menjavo samoglasnikov in soglasnikov, ki se rimajo. Lep primer za to nam daje začetek pesmi *Zdravilo ljubezni*:

Je ljubemu ljubca, lepote cvet,	-ét	a
umrla stara le osemnajst let.	-ét	a
Mladenič obljubi ostati ji zvest,	-ést	b
se noč in dan jokal je mesecev šest.	-ést	b
Se milo je jokal, je milo zdihval,	-àl	c
grob njeni je vsak dan obiskoval.	-àl	c
Ga mati tolaži, tako govori:	-í	d
Jaz imam tri brate, ti ujce tri.	-í	d

Kakor kaže naš tretji stolpec, glede na različno glasovje rime označujemo s črkami a b c d e f itd. (brez č). Zaporedje rim je v nekaterih pesemskih oblikah ustaljeno, tako posebno v sonetih. Ustaljena zaporedja rim imajo svoje prilastke: zaporedna rima je aabbcc, prestopna ababab, oklepajoča abba, verižna aba bab itd. — Posebno umetna je rima pri *Pevcu*: moške so vse, rima pa se v vsaki kitici drug samoglasnik, in sicer po zaporedju a e i o u. O tem, kaj je s to razporeditvijo rim pesnik hotel doseči, je več razlag.

Prešernova pesem je res zakladnica stilskih sredstev. Čim boljše jo proučujemo, tem več se nam jih razodene. Skoraj bi rekel, da te zakladnice ni mogoče izčrpati. Sicer smo se v našem pregledu Prešernovega stila srečali s precejšnjim številom stilemov, toda še veliko jih je, ki zaslužijo, da jih vsaj naštejemo.

Prešeren glasovnih značilnosti jezikovnega gradiva ni močno izkoriščal le v rimi in asonanci: v njegovi poeziji najdemo tudi mesta, da hoče s samim kopičenjem takih ali drugačnih glasov v nas okrepiti predstavno polnost sporočila. Tako je nezadržnost, naval, nesreče v pesmi *Kam?* nakazal z nenehno se ponavljajočim samoglasnikom *a*. Slikanje s soglasniki, tj. posnemanje naravnih šumov, imamo v prevodu *Lenore* in v *Povodnem možu*. V *Lenori* kažeta na šum in trušč vračajočih se čet z vojske glasova *r* in *š*: *in trum se šum, in vriš, in vrisk, se turški boben sliš in pisk*. Enozložnice v jambski razporeditvi kažejo na korakanje in udarjanje ob boben. Topot konja in šum, ki ga povzroči jezdec, dobro poznarjajo verzi:

Po vasi gori pok, pok, pok
je od podkvá bobnelo;
zrožljal je s konja mož visok
na klop pred hišo belo.

Tu je najprej pogost samoglasnik *o*, v tretjem verzu pa sičniki in šumevci. In posnemanje ženitovanjskega plesa pošasti:

Pošasti grde vèš, vèš, vèš!
za njima so jo vnele,
ko ojster piš skoz zrelo rëž,
tako so te vršele.

Ni dvoma, da je v teh verzih pesnik hotel »slikati«. Podobno v *Povodnem možu* podaja nevihtno grozo s *š, c, r, v*:

So brž pridrvili se črni oblaki,
zasliši na nebu se strašno gromenje,
zasliši vetrov se sovražno vršenje,
zasliši potokov derečih šumenje,
pričjočim pokonci so vstali lasje —
oh Uršika zala, zdaj tebi gorje!

Take primere pri deklamiranju lahko upoštevamo tako, da kopičene soglasnike okrepimo ali jih kako drugače napravimo izrazitejše.

Od primer je pri Prešernu najbolj znana prisposdoba Valjhunovega napada na Črtomirovo četo gorskemu hudourniku:

Ko se neurnik o povodnji vlije,
iz hriba strmega v dolino plane,
z derečimi valovami ovije,
kar se mu zoper stavi, se ne ugane,
in ne počije pred, de jez omaga:
tak vrže se Valjhun na nekristjane.

Zelo učinkovito je tudi primerjanje mrtvih vojščakov kopam snopovja za žanjicami ali naslednje:

Pobegnil tak sem, kakor srna plane
od lovcov v prejšnjih časih ostreljena,
ke spet se strelcov truma ji zelena
prikaže in jo spomni stare rane.

Močno značilne so še prisprodebe v obeh kvartetih soneta *Tak kakor hrepeni oko čolnarja*, v *Novi pisariji* o novem Orfeju ali slovenskem slovničarju in Dobrovškem, še bolj v *Zgubljeni veri*, ki je skoraj vsa iz venca primer, v *Zdravici (prost, ko je bil očakov, naprej naj bo Slovencev rod; ni take je mladenke, ko naše je krvi dekle)*. Zakrita primera je tudi v verzih v *zemlji slovenski*, v *kteri očetje so naši sloveli, ktera zdaj ima grob komaj za nas* ali iz *Nezakonske matere: Meni odprto nebo se zdi, kadar se v tvoje ozrem oči in iz Turjaške Rozamunde: De je take res svetlobe turško sonce, kakor slave*.

V Prešernovem izrazu včasih naletimo tudi na stvari, ki nas motijo. Sedaj je to kakšna beseda, ki nam je danes grob germanizem (*žnablo* = ustnica, *to vidit* = ko so to videli, *sliši* = pripada), kdaj spet imenovalnik ali daljša oblika osebnega zaimka kot *mašilo*. Včasih je tudi v vezavi čuden: gosence kaj na repo varje (= kaj varje repo pred gosenicami) in še to in ono. Toda to so v bistvu prave malenkosti v primeri s tem, kar nam je Prešeren dal ne le dobrega, temveč celo enkratnega. Posebno velja to za drzno vezavo besed, za trope in figure. Res samo delček od tega smo skušali tu nakazati.

In sedaj odgovor na vprašanje, katere so splošne značilnosti pesniške besede.

Prva in najvažnejša je ritmična urejenost pesniških besedil. Z ritmično urejenostjo in dognanostjo pesmi se ne more meriti nobeno drugo sporočilo, čeprav je tudi zanja značilen poseben ritem. Tako imenovane pesmi v prozi, ki so pogosto tudi precej ritmizirane, vodijo od vezane k nevezani besedi; prav tako posebno ritmizirana mesta v prozi sploh, npr. pri Cankarju. Glede na ritmiziranost tvorijo vsa sporočila strnjeno verigo od največje ritmiziranosti v pesmi do najmanjše v kakšni znanstveni razpravi ali uradnem dopisu, pri katerih ritmičnosti praktično sploh ne opazimo.

V poeziji je torej ritmiziranost največja. Ni pa seveda enolika, tj. niso vse pesmi enako ritmizirane. V pesništvu se ritem najpogosteje opira na stopično razvrščenost ritmičnih signalov, naslednja enota je navadno verz, nato kitica. V moderni poeziji se ritmičnost v verzu vedno bolj uveljavlja na podlagi akustičnih značilnosti besednih zvez: kadar se kakšen značilen sklop takih ritmičnih signalov v pesmi večkrat ponovi, tako da se ga zavemo ali podzavestno doživimo, govorimo o vodilnem motivu. Pri nas ga je posebno dognal Oton Župančič. — Zaradi ritmičnosti in rime se v pesmi lahko uporablja neprimerno več inverzij kakor v prozi, kjer smemo inverzije rabiti samo za poudarjanje in izražanje posebne čustvenosti.

V pesništvu se tudi bolj kot kje drugje izkorišča glasovna stran jezika. Pesnik glasove orkestrira v rimi, asonanci, s ponovitvami; ne tako redko skuša z zvokom soglasnikov ali samoglasnikov samim vzbuditi neposredno nadomestno doživljanje naravnih šumov, duševnih stanj itd. Posebne učinke skušajo doseči pesniki tudi z učinkovitim spletnjem melodij posameznih delov sporočila v višje enote. Le prisluhnite deklamaciji: v njej se zelo pogosto podajajo znane

tonske podobe stavkov v privzdignjeni, rekli bi — zvišani ali celo vzvišeni legi glasu.

Skoraj bi veljalo, da pesniki uporabljajo v povprečku več podob kot pisatelji, posebno če upoštevamo sorazmerno manjšo dolžino pesemskih besedil v primeri s proznimi. Vendar ne smemo pozabiti, da tudi v prozi podobe niso redke (kakor tudi v prostem govornem jeziku ne). Na splošno je mogoče reči, da nekatere umetnostne smeri (npr. romantika, simbolizem, impresionizem) uporabljajo več podob od drugih (npr. realizem), razlike so pa tudi pri istih pesnikih od pesmi do pesmi. To nam kaže tudi Prešeren, ki sicer ljubi množico tropov in figur: v *Nezakonski materi* ne najdemo niti enega tropa. In zaradi tega pesem ni nič slabša od tistih, v katerih se tropi skoraj tarejo. Tudi pri rabi tropov in figur je važna skladnost med vrsto doživetja, ki ga pesniško besedilo oblikuje, in med sredstvi, ki jih pesnik za ubeseditev doživetja uporablja. Že Goethe je tihe trenutke človekovega osveščanja znal podati v čisti, neposredni predmetni govorici. Isto bi lahko rekli tudi za Prešernov moto *Poezijam*:

Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem upu, strahu dal;
srce je prazno, srečno ni,
nazaj si up in strah želi.

V njem se kot stilski sredstvi uporabljata samo inverzija in brezvezje. — Včasih se zdi, da čar pesmi izhaja prav iz preprostosti sredstev, s katerimi je pesnik obvladal zapleteno ali razkošno lepoto ali pretresljivost predmetnosti.

V zvezi z uporabo podob je ustvarjanje nenavadnih, drznih, besednih zvez. To je značilnost tako pesemskega kot proznega besedila. Tudi v navadnem govoru nikakor ni taka redkost. Je pa res, da v pesmi (ki je sedaj skoraj redoma zapisana, prej pa se je prenašala z ustnim izročilom) tako drzno vezanje ostane, se ohrani in bolj pride v zavest ljudi kot v pogovoru izgovorjeno, saj se le-to večinoma ne ohrani niti v spominu govorečega, še redkeje sobesednika ali poslušalca.

Kar za besedne zveze, velja tudi za nenavadne besede, bodisi da jih pesnik (ali pisatelj) v knjižni jezik uvaja iz svojega narečja ali iz vsakdanjega govornega okolja bodisi da jih sam tvori. Večjo obstojnost imajo pač tiste, ki so uporabljene v velikih umetninah, zakaj k njim se ljudje vedno znova vračajo; potem pa tiste, uporabljene v pesmih, ki jih je v določenem času sprejel kot svoje širok krog ljudi. Pri nas je kakšno svojo narečno značilnost v pesmi uveljavil Župančič, močno uspešno tudi Gregorčič. Vse polno posebnosti je pisal v svojem času Koseski in na svoj način tudi Levstik, vendar se je pri njiju še prav posebno pokazalo, da je življenjska doba novotvorb in besed nekknjižnega porekla v določenem razmerju z običajno občevalno govorico. Posebnosti, kot jih je skušal v slovenskem knjižnem jeziku uveljaviti Vraz, pa so sploh ostale brez pomena za slovenski knjižni jezik in pesniško govorico.

To, ali je beseda domača ali tuja, ali se uporablja v vsakdanji govorici ali ne, ali v leposlovnem besedilu ali pa ne — ni važno samo za pesniško besedo, temveč za leposlovno sploh. Pesniki zmeraj bolj uporabljajo besedje vseh vrst in izvorov, pač skladno s tem, da skušajo zajeti v svojo besedo vedno večja območja našega zasebnega in družbenega življenja in sveta, ki nas obkroža. Vendar je mogoče reči, da v besedilih z intimnega človeškega področja prevladuje do-

mače besedje: tega se drži nekaka prvinskost, prav kot teh življenjskih območij samih. Kadar pa gre za opredeljevanje človeških duševnih odnosov do pojavov zunanjega sveta, je razumljivo, da dobe vstop v poezijo lahko tudi tujke, saj so neločljivo povezane s predmeti in pojmi, katerih imena so. — Tujke, ki so odražale nekam pogospodeno doživljanje naših modernistov, so iz romanskega sveta, deloma tudi iz srbohrvaškega, kot že v obdobju pred impresionizmom; Menart rad uporablja izrazje sodobne moderne civilizacije, kakor med drugim priča že naslov ene njegovih zbirk.

To so glavne značilnosti pesniškega jezika. Kakor se po eni strani rad umika vsakdanjosti, tako se po drugi od nje ne sme preveč oddaljiti, da ne zveni v prazno. Bistvo pesniške besede je primerno poimenovanje predmetnosti, in sicer ne le zato, da se predmetnost v njej primerno odraža, temveč tudi zato, da pritegne bralčevo (poslušalčevo) pozornost in da si jo ohrani: pesnikov svet se le v takem primeru lahko razodene. Ni nam težko razumeti, da bralec, ko je nasičen s poezijo, polno tropov in figur, rad poseže prav po njenem nasprotju: tako nastanejo pesmi, ki so včasih tudi naslovljene kot preproste.

Mojca Grafenauer

ŽUPANČIČEV »RITEM IN METRUM«

Leta 1917 je Oton Župančič objavil v Ljubljanskem zvonu literarnoteoretični esej »Ritem in metrum«. V njem se je upr. naziranju, da bi bila stroga metrika temelj za presojanje kakovosti pesmi.¹ Zoper metrum je postavil načelo ritma, ki je hkrati poglavitna podlaga »svobodnega verza«. S tem je odprl tudi pri nas razpravo o pesniški obliki. Ta se je začela v drugi polovici 19. stoletja najprej v francoski književnosti,² že od zadnjega desetletja 19. stoletja pa praktično vplivala tudi na pesnike naše moderne, ki so tedaj začenjali s svojim delom.

V Franciji se je pojavilo svobodnejše oblikovanje pesmi nasproti togemu »parnasovskemu« že okrog leta 1870 in se razvijalo postopno od Ghila (nastop zoper aleksandrince) preko Laforgua do Verlaina; ta je v svoji »Art poétique« (spisano 1871—1873, objavljeno 1884) za novo pesniško obliko prvi uporabil ime »svobodni verz«. Bistvo te pesniške oblike pa je leta 1897 zelo jasno opredelil Gustave Kahn v predgovoru k novi izdaji dela »Palais nomades«: Verz se ne sme oblikovati po že vnaprej obstoječem modelu pesmi, marveč mora slediti samo emocijam in poletu pesnikove misli. Vsak pesnik si bo torej ustvaril v vsaki pesmi, v vsakem delu pesmi svoj poseben ritem. Sama čustvena razgibanost (»emocija«) z vsemi čustvenimi predstavami (»asociacijami«), ki jih more vsiliti, ter z njo povezani poudarek bosta dala enotnost verzu, kitici ali pesmi. To teorijo pesniških oblik sta v Župančičevem času razvijala še naprej Claudel in

¹ Str. 277—279; prim. še Dela Otona Župančiča IV, Ljubljana 1938, 66—71.

² Gl. Philippe van Tieghem, Veliki literarni tokovi v Franciji od plejade do nadrealizma, orig. 1963, prev. Ljubljana 1965, 227—276.

Valéry. Teoretiki »svobodnega verza« poudarjajo kot njeno prednost zlasti enotnost oblike in vsebine.³

Pri Slovencih se metrična shema začne razkrajati v nekaterih pesmih že pri Prešernu, Gregorčiču in Aškercu. Najbolj pa uveljavljajo svobodnejše oblike — vse do svobodnega verza — pesniki »moderne«, Kete, Murn, Župančič in Cankar, ki so vsi nasprotovali poetiki Stritarjeve formalistično klasicistične šole.⁴

Največji revolucionar med njimi — in edini, ki mu je bilo dano prehoditi pot do konca — je bil prav Župančič, saj že v njegovi prvi zbirki (Čaša opojnosti, 1899) ne najdemo skoraj nič več stalnih oblik. Tu prevladuje sproščeno valjuči ritem namesto klasicističnega metra, ki ga je v kritiki Bučarjeve »Biserojle« (Slov. narod 1898) posrečeno označil takole: »jednakomerno tinkanje ti bije dosadno na uho«. Ta ritem pomagajo soustvarjati številne stavčne figure (podvojitve, refreni, mnogovezja itd.). Ritmično muzikalno bogastvo doseže svoj višek v »Samogovorih«. Ritem se krepi še z notranjimi rimami, asonancami in z razkošnim slikanjem z glasovi (tj. z muziko izbranih vokalov in konzonantov) itd. Vse te značilnosti — dozorele so prvič v »Pesmi mladine« in v ciklu »Manom Josipa Murna« — se kažejo najbolj jasno v »Dumi«. »To je docela nov pesniški jezik, pravzaprav med Slovenci prvi nov pesniški izraz po Prešernu« (J. Vidmar).⁵

Prikriti napad dr. Andreja Pavlice na slovensko moderno v obliki članka »Naša metrika v luči hebrejske« (Čas, letnik XI, 1917, 90—98) s poznejšim dodatkom »Prepir za ritem in metrum« (prav tam, 298—303) je dal Župančiču — tedanjemu uredniku Ljubljanskega zvona — priložnost, da tudi teoretično izpove in opredeli eno izmed osnovnih načel svojega pesniškega dela.

Pavlica je izšel v svojem članku od ugotovitev Ivana Grafenauerja v razpravi »Iz zgodovine slovenske metrike« (Čas 1916, 299—319). Tu je Grafenauer poskusil očrtati metrični razvoj slovenske ljudske, cerkvene in umetne pesmi »do Vodnikovih časov«. Ko je primerjal napev (muzikalno recitacijo) z besednimi naglasi v navadni recitaciji, je ugotovil, da se mesto naglasov lahko menjuje. Obe obliki pa vendarle povezuje načelo, da mora biti v vsaki polovici verza določeno število zlogov (navadno po dva) smiselno naglašanih. V recitaciji ponazarja gibljivost naglasa s primeroma dveh kolednic:

Ura enajsta bije

— — — — — ali
— — — — —

Za njim gre tud' ena

— — — — —

Že noseča žena

— — — — — ali
— — — — —

Analiza protestantskih napevov je I. Grafenauerju pokazala, da se je v slovenski umetni pesmi od tega časa naprej uveljavil princip silabičnosti (dolžina in kračina zlogov), ki je ostal — če izvzamemo katoliške cerkvene in posebej ljudske pesmi — v veljavi prav do Pohlina. Avtorji »Pisanic«, posebej Vodnik, so se ravnali tudi že po naglasnem načelu, načelno pa je princip silabičnosti za slovensko umetno pesem zavrgel šele Čop v svojem dodatku k prevodu Čelakovskega ocene »Kranjske Čbelice« ter v pismu Čelakovskemu 14. marca 1833.⁶

³ A. M. Schmidt, *La littérature symboliste*, Paris 1960, 59—62.

⁴ Gl. D. Pirjevec, Ivan Cankar in evropska književnost, Ljubljana 1964, 273 sl.

⁵ J. Vidmar, Oton Župančič, *Letopis SAZU III*, 1948—1949, 230—235, in *Naša sodobnost* 1962, 97—110; J. Mahnič, Oton Župančič, *Maribor* 1955, 21, 43—46.

⁶ Matija Čop, *Izbrano delo*, ur. Av. Pirjevec, Celje 1935, 39 in 56—58.

Pavlica je Grafenauerjeve izsledke primerjal s hebrejsko biblijsko poezijo — s psalmi. Tudi tam je našel dokaj ustaljeno število naglasov v verzu (4—5), toda stopice z različnim številom zlogov. Da bi to pisano sliko ukrotil, se je oprl na obredno petje, ki je dajalo vsaki stopici enake čase, in sicer ne glede na število nenaglašanih zlogov. S tem je prevrgel težišče kakovosti pesmi na strogo metriko, ki jo je gradil na načelu »eiusdem temporis« za vsako stopico. Ker je proglasil to načelo za edino pravilno v poeziji na sploh,⁷ je s takega togega metričnega stališča bral tudi Prešerna in Jenka in dokazoval nesmiselne naglase v njunih verzih, češ kdo ne čuti, da je nedostaten ritem v Prešernovih verzih kot »Mož in oblakov vójsko jé obójno« ... »Pred kó greš v Óglej, čéz goró zeléno« ... »Ze Čřtomír, je tréba sé ločiti« ... »Beg jé moj úp, gozd jé moj dóm«. Ali pri Jenku: »Zaslúžim sí cekín — k zlatárju sé podám itd. »Enakomeren ritem, ki se ne ozira na kratčino in dolžino zlogov, ki postavlja celo enklitike med vzdige, ni pravi ritem. V tem bi si morali izprašati vest tudi naši moderni« (Čas 1917, 97).

Na retorično vprašanje o »nedostatnosti ritma v Prešernovih verzih« je napisal Župančič odgovor v obliki literarnokritičnega eseja, ki je hkrati oblika literature ter znanstvenega razpravljanja, razbremenjena pretiranega razumarskega analitičnega postopka. »Opira se bolj na intuitivne sposobnosti esejista kakor na racionalni analitični postopek, bolj na sugestivnost umetniškega, zelo dognanega oblikovanja kakor na jasnost in natančnost znanstvene misli in besede ... S tem se lahko tako rekoč izogne napakam, v katere bi zašel, ko bi hotel biti eksakten v reševanju vprašanj, ki jih še ni mogoče dokončno rešiti ... Velika privlačnost esejističnega razpravljanja je v lahkotnosti, s katero se obravnavajo posamezna vprašanja s srečnimi in predrznimi domnevami.«⁸

Prav takšna, lahkotna in vendar globoka, je oblika Župančičevega odgovora. Pavlici odgovarja najprej posredno, s fiktivnim ali resničnim spominom na svoj razgovor s »prijateljem Draganom« na Dunaju. Glede na sogovornika gre — če je razgovor resničen — za drugo dobo Župančičevega študija, ko se je v letih 1906 do 1910 večkrat mudil na Dunaju. »Prijatelj Dragan« je namreč klasicistični pesnik in esejist dr. Dragan Šanda, ki je po letu 1907 živel na Dunaju kot profesor klasičnih jezikov in francoščine. Leta 1905 je v razpravi o »Moderni francoski liriki« (Dom in svet 1905, posebej str. 615 sl.) zavračal simbolistično francosko liriko in njeno pesniško formo.⁹ »Prijatelj Dragan« se je — po Župančičevem pripovedovanju — spotikal ob ritmu neke francoske pesmi, objavljene v prevodu v Ljubljanskem zvonu,¹⁰ medtem ko se je zdel Župančiču ritem opravičen. Tako je nanesla beseda na Prešerna in Župančič je zavračal Draganovo klasicistično pojmovanje pesmi s klasičnim primerom iz Prešerna:

*Ko svojo moč vihar najbolj razklada,
okróg vrát stráža na pomoč zavpíje,
in vstane šum, da mož za možem pada.*

⁷ »Dragocena ugotovitev tega raziskovanja je, da se moramo v vseh jezikih, ne le v latinskem in grškem, ozirati tudi na dolžino in kratčino zlogov ... V luči tega nauka razpade ritem nebrot stihov naše umetne poezije v nič.« Cas XI, 1917, 96.

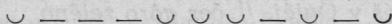
⁸ J. Toporišič, Kritika i povijest književnosti, v delu Uvod u književnost, red. Fr. Petre i Z. Škreb, Zagreb 1961, 573 sl.

⁹ Gl. o njem Iv. Grafenauer, NE IV, 1929, 625 sl.

¹⁰ Če je razgovor resničen, prihajajo v poštev le štiri pesmi, gl. LZ 1897, 261; 1911, 113; 1913, 261 in 317.

Začetek drugega verza je Župančiču primer najsijajnejše zmage bujnega naravnega ritma nad abstraktno metrično shemo. Nabiti naglasi, samoglasniki in soglasniki ne samo da ponazarjajo vsebino, marveč so že vsebina sama. Za za-gozdene poudarke — vsakemu vokalu sledi zapornik ali afrikata —, ki tako si-jajno ponazarjajo vso situacijo — zmeden hrup, trenutek nenadnega nočnega naskoka, brambe in klicev na pomoč — Župančič pravi, da se »gnetó, pnó, tá-rejo — kakor možje tam okrog vrat«. Že Prešernove besede same zase vsebujejo vso napetost in nabitost ozkih o-jev in zaustavljajočih zapornikov, ki jo je Žu-pančič v svoji označbi neposredno posnemal. Prešernov verz *namenoma* ni glad-ek, ne sme peti, mora hreščati, morajo ga ustavljati številni zaporniki; če bi pel, bi bil šibak in neizrazit.

Pozneje je prišel ob teh verzih do podobnega zaključka tudi Tine Orel. Po njem se v prvem delu drugega verza krepki akcenti združijo v težak »molos-sos«, ki zraste v tribrahični crescendo z vrhom na dolgem naglašenem o-ju, da kar slišimo krik »na pomóóč«, ki ga še podpre prelom s svetlim i-jem. Temni napeti vokali v prvem delu verza ponazarjajo zamolklost udarcev in zategnje-nost zadnjega krika na pomoč:

V naslednjem stihu pa se situacija s porazom pomiri, ritem preide v umerjen metrum, vrsta šumevcev ponazarja padanje bojevnikov.¹¹

Čeprav Župančič teh verzov ni tako analiziral kot Žigon in pozneje Orel, je v njih po pravici čutil že uresničeno svoje temeljno načelo pesniškega dela: »da je dosežen oni tesni, najtesnejši spoj, popolno sozvočje med vsebino in obli-ko, da ju ne moreš ločiti drugače nego umetno, suho znanstveno ...«

Orel je res pokazal, da izražajo v Uvodu Krsta pri Savici skoraj vse zmage ritma nad metrom, skoraj vsi akcentski zagoni kljubovalnost, moč in upor, voljo mladega Črtomirovega duha po svobodi, medtem ko se ritmični zagon poleže ob opisu stvarnosti, težkega položaja v trdnjavi: »Nè mèč, pregnala nas bo sréča kriva«; »nèpróste dni živét nočém enake«; »vàs, ktérih rama se ukloniti nóče«; »nàjvèč sveta otrokom sliši Sláve« itd.

Ko je z lagodnim razgovorom s »prijateljem Draganom« Župančič že razo-del svoje pogloblitve nazore o pesništvu in jih ponazoril z imenitno analizo na-vedenih treh Prešernovih verzov, hitro in določno obračuna s Pavlico. Najprej ga zavrne kar na sploh s svežo, humoristično primero: Če bi kateri od »neokret-nih šolarčkov« v gimnaziji bral po Pavličino verz iz Sonetov nesreče »*Hrast, kí vihár na tlá ga zímski tréšne*«, bi bil doživel »homerski krohot« iz študentskih ust. Tako ob tem verzju kot tudi ob Pavličinem razkladanju, da je skupina so-glasnikov v Prešernovem stihu »*Gorjancev naših jezík p o p t u j č' v a v š i*« »voz težkega kamenja, ki skoro ne more naprej«, ker bi morala biti o in u zaradi sledečih skupin težkih soglasnikov položajno dolga (kot trdi že Pohlín in zavrača že Čop!), Župančič preprosto ugotovi, da postavlja táko drvarsko sekanje in žaganje Prešernovih verzov Pavličino pisanje na raven neokretnega šolarskega deklamiranja. Dokazuje samo, da Pavlica pesmi sploh ne razume, ker bi rad izmeril njeno lepoto le od zunaj, z umetnim metričnim vatlom. Pa je Pavlica pozneje res še vnovič dokazal, da je to resnično. V svojem odgovoru je znal

¹¹ Gl. T. Orel, Ritem pri Prešernu, Slovenski jezik III, 1940, 156—167.

Župančiča le naivno vprašati, kaj se »gnete in tare« v stihih, ki jih je bil navedel v svoji prejšnji razpravi (Čas 1917, 299).

Pavlici je odgovoril že Avgust Žigon tudi znanstveno učeno; najprej na kratko, po njegovi repliki pa tudi na dolgo s posebno razpravo prav o njegovih primerih in mu svetoval, kako naj bere in uživa tiste Prešernove verze sebi na veselje in pesniku na čast:¹²

Móz // in oblákov vójsko // je obójno (končala temna noč)

— // ◡ ◡ — ◡ — ◡ // ◡ ◡ —

Žé // Črtomir // je tréba se ločiti.

— ◡ ◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡

Čoln vstávi, // kjer je gósta sénc // temníca

◡ — ◡ ◡ ◡ — ◡ — ◡ — ◡ — ◡

Bég je moj úp, // gójzd je moj dóm // pričjóči

— ◡ ◡ — — ◡ ◡ — ◡ —

Préd, // ko gréš v Ogléj, // čez gôro zelêno

— ◡ — ◡ — ◡ — ◡ ◡ ◡ —

Te ritemske posebnosti je ponazoril Žigon tudi s primeri iz italijanske poezije (Petrarka in Dante). Prešernovo opombo, da je verza »Dva jésna Kéruba s mézham ognjénim« ter »Deb' ne rasshálil je v vednem trepéti« »izmeril in iskal« ob Dantejevem verzu (Pekel V, 100) »Amor/ch' al cor gentil/ratto s'apprende«, pa je porabil za neposreden dokaz, da je Prešeren odkril nestalnost v mestu zareze v enajstercu tudi pri Danteju.

A. Isačenko¹³ je sicer s formalno analizo Prešernovega verza nakazal v nekaterih vprašanih drugačne rešitve kot Žigon (tako glede razmerja metričnega ritma verza pri Prešernu, Schillerju ter Petrarki, kot tudi z ugotovitvijo, da »za Prešernovo verzno tehniko... kvantiteta vokalov ni bila povsem brezpomembna«, v poglavitem vprašanju pa je njegova analiza vendarle povsem potrdila Župančičeve trditve. Čim bolj je Prešeren umetniško rasel, tem manj je upošteval obveznost metričnih naglasov v verzu in tem pogosteje jih je kršil (v »Krstu« je takšnih primerov že 27 0/0, med 400 verzih 108 verzov z nemetričnim naglašanjem!).

Župančiču pa ta učena pot dokazovanja zoper Pavlico seveda ni bila potrebna. Polemiko zoper njega zaključuje povsem drugače — s postavitvijo svojega načelnega stališča o razmerju ritma in metra pri razumevanju pesmi in pri pesnikovem delu: Lepote pesmi ni mogoče doumeti samo s pomočjo teoretičnih metričnih shem, se pravi, z zunanji merili. Razumeti jo je mogoče samo od znotraj, z intuitivnim spoznanjem pesnikove misli, ki narekuje pesmi tudi njeno obliko. S tem je Župančič popolnoma posnel bistvene točke tedaj moderne teorije o pesništvu.

Josip Vidmar in Joža Mahnič¹⁴ sodita, da je veliki pesnik tu izrazil načela, po katerih se je ravnal pri svojem delu. Vprašanje, v kakšnem realnem razmerju

¹² A. Žigon, Slovan 1917, 86–88, 141 sl., 196–198; 287–299.

¹³ Slovenski verz, Ljubljana 1939, 104 str., posebej 43–45 in 48–53.

¹⁴ J. Vidmar, Oton Župančič, Kritična portretna študija, Ljubljana 1935, in Literarne kritike, Ljubljana 1951, 222–249; J. Mahnič, Problem baudlairizmov pri Župančiču, Slavistična revija 1948, 221–268; gl. še op. 5.

sta si ritem in metrum v njegovih pesmih, v kolikšnem deležu verzov je ritem zahteval nemetrično naglašanje in kako je ritem povzročal menjavanje metruma v pesmih, pa v formalni analizi slovenskega verza še ni rešeno. Isačenko ga je v svojem delu šele nakazal kot nalogo.

Pavlica je poskušal Župančiču in Žigonu — na njegovo prvo, kratko kritiko — še odgovarjati. Toda Župančiču se je v bistvu vdal, celo tako daleč, da je umaknil svojo trditev o obveznosti pravil hebrejske za slovensko metriko, češ da tega sploh ni trdil. Braniti se skuša le v kaki podrobnosti in ponekod trmasto ponavlja, namesto da bi dokazoval; tako še vedno ostro odklanja »moderno poezijo . . ., ki je iz dežele lune« in — sam brez moči — kliče na pomoč »strokovnjaka, ki bi . . . razgnal pesnike enklitkarje« (Čas 1917, 299 sl.). Proti Žigonu je z več uspeha branil drugačno razlago obeh od Dantejevem verzu »izmerjenih« slovenskih, pri čemer mu je priskočil na pomoč tudi Aleš Ušeničnik, ki je popravil Žigonovo branje zabrisanega Prešernovega zapiska (Čas 1917, 300—303, Ušeničnikova opomba 302 sl.). Toda zoper Žigonovo zavrnitev v posebni razpravi sta ostala oba brez besed.

Z obema nasprotnikoma pa je bil Pavlica posebej nezadovoljen svetovno-nazorsko. Župančič da se »žal, žal . . . ne more dvigniti do krščanske višine«, Žigonu pa očita, da z retoričnim vprašanjem Pavlici — »Ali si morda Bleiweisov? Ali Jeranov?« — ta dva »za naš narod velezaslužna moža . . . brezsmiselno vlačí po časopisih«. »Svarilo« Žigonu je le stranski odcep tedanje žolčne polemike o Jeranu in jeranovstvu v slovenski književnosti,¹⁵ »ukor« Župančiču pa je bistveno povezan z Župančičevim pojmovanjem razmerja ritma in metruma, ki sta bila za Župančiča hkrati dve strani celotnega življenja in izraza različnih pogledov na svet.

Ritem je namreč Župančiču — po tem esaju — hkrati simbol spoznavanja in simbol življenja: »samo z intuicijo, v sočutju in sožitju z ritmom, moreš potovati skozi stvari in tuje duše in značaje«. Tu in v poudarjanju ritma kot »rasti« se je Župančič teoretično morda najbolj jasno približal Bergsonovi filozofiji, ki je bila v prvih desetletjih našega stoletja tako moderna in vplivna. Tudi po njej je intuicija — »tista vrsta miselne sorodnosti, po kateri se preneseš prav v notranjost objekta in se zliješ s tistim, kar ima on (objekt) enkratnega in z besedami neizraznega« (Bergson) — tj. poglavni način spoznavanja. Zanika vplive okolice na odločilno oblikovanje človeškega značaja, zavrača pa tudi čisto dednostno teorijo in trdi, da rojeva življenje vedno novo bogastvo in novo energijo, ki jo imenuje »élan vital«; ta energija je racionalno nedoumljiva, zato jo je mogoče odkrivati le intuitivno v svoji zavesti in vesoljstvu.

S temi pogledi je Župančič ponazoril spor med ritmom in metrom ob zaključku z močnimi pesniškimi primerami kot »izraz dvojnega svetovnega nazarjanja« in »dvojnega duševnega ustroja«. Ritem mu je simbol živega kipenja in prerajanja, neprestanega gibanja stvari in duha, plavanja nad prepadi (lastno iskanje resnice, zvezano z nevarnostjo zmote), borbe za lastne ideje, iskanja resnice »skozi blodnje in zmote«, torej tudi skozi prepovedane stvari; upogibanje določeni metriki pa mu pomeni uklanjanje okorelim dogmam, uboganje spoštovanih avtoritet, omejevanje lastnega spoznavanja s poslušnim učenjem njihovih »na bregu« zavarovanih naukov, materialno sebičnost in vdano čakanje »štirih poslednjih stvari«. Ni čuda, da je prav ta odstavek zbudil na drugi strani naj-

¹⁵ Z ene strani A. Ušeničnik v obrambi Jerana in njegovih stališč, z druge Iz. Cankar, P. Bohinjec in Iv. Grafenauer v borbi zoper njega: gl. Dom in svet 1916 in 1917 ter Čas 1916 in 1917.

hitrejši odgovor. Aleš Ušeničnik (Ritem in metrum, Čas 1917, 243) je namreč prenesel spor iz področja teorije v vsakdanje življenje in pokazal, da vsakdanje življenje ni tako preprosto, da bi mogel biti ritem značilen le za življenje nekristjana, metrika za življenje kristjana. Noben človek, s takimi ali drugačnimi nazori, postavljen v svet, ne more uresničevati svojih idealov — takšne ali drugačne vrste — brez »kipenja, tudi plavanja nad prepadi, tudi hrepenenja skozi blodnje in zmote«, brez »borbe človeka z nagoni... samoljubja, lagodnosti in poudobnosti, častihlepnosti in uživaželjnosti« itd. Po njegovem gre tu predvsem za dve vrsti ljudi, čeprav je res, da bi presojanje teoretičnih konceptov pokazalo drugačen rezultat.

Seveda pa tudi ob teh Župančičevih filozofskih primerjavah ostane odprto vprašanje, koliko je njegov pogled na svet res le izraz sodobnih tokov evropske filozofije, Bergsonove in drugih. Čeprav sta zlasti Josip Vidmar in Joža Mahnič v njegovih pesmih ugotavljala vplive te vrste, se jima je vendar pokazalo, da je Župančičev pogled na svet rasel v veliki meri iz težkega ogroženega položaja slovenskega naroda. Ob njem so postajale filozofske komponente v njegovih pesmih celo vse manj in manj izrazite.

Joža Mahnič

VLOGA SVETOVNE PRI POUKU NARODNIH KNJIŽEVNOSTI

Naše, jugoslovanske književnosti so imele nekdanj pretežno narodno-obrambni značaj in vlogo, tedaj so se dale obravnavati ločeno od svetovne književnosti. Toda postopoma so se morale začeti spoprijemati s perečimi socialnimi protislovji in zamotanimi duhovnimi vprašanji, ki so vznemirjala pisatelje in pesnike vsepovsod po svetu. Njihov umetniški izraz in oblika sta postajala vse bolj prefinjena in razvezana ter sta se razvijala bolj ali manj vzporedno s stilom in formo drugod po svetu. Danes je vsakomur, ki nekoliko razmišlja o bistvu in vlogi književnosti, jasno, da narodne književnosti resda opredeljujeta poseben jezik in samosvoja »duša«, da pa so hkrati vsebinsko in oblikovno sestavni del nekega večjega organizma.

Tudi danes moramo pri pouku književnosti v mladini vzbujati ljubezen do domovine, zanimanje za narodno zgodovino, zavzetost za svobodo, vendarle to ne more biti naš edini cilj. V mladini moramo vzgajati tudi čut za socialno pravičnost in politično demokracijo, poleg tega pa ljubezen do vsega človeštva, zdrav mednarodni humanizem. Vsa leposlovna besedila seveda niso deklarativno objektivna, domovinsko socialna; nasprotno, največje umetnine so pogosto tihe, intimne osebne izpovedi, ki jim je treba spričo njihove emocionalne pretresljivosti in izrazne krhkosti posvetiti posebno pozornost; čudovite primere zanje najdemo v domačem in svetovnem pesništvu, saj so splošno človeški in nam zato še posebno blizu. Seveda so naše naloge še drugje, ena največjih je,

izoblikovati v razvijajočem se mladem človeku čut za lépo, sposobnost za estetsko dožemanje in vrednotenje, kar dosežamo predvsem z neposredno interpretacijo za določeno dobo in osebnost značilne in pomembne besedne umetnine. In znano je, da so se veliki pesniki in pisatelji, npr. Prešeren, Cankar in Župančič, brez škode za svojo umetniško samobitnost, prav na področju sloga, oblike in tehnike pisanja s pridom oplajali ob tujih pobudah.

Kakor bi danes anahronistično in naivno zvenela zahteva, naj bi se naši kolegi zgodovinarji pri pouku omejevali zgolj na zgodovino naših narodov, tako bi bilo nesmiselno in škodljivo, če bi se slavisti zapirali v meje jugoslovanskih književnosti. Naše življenje, mišljenje in čustvovanje ter družbeno in politično dogajanje so sicer zakoreninjeni v osebni problematiki in domačih razmerah, hkrati pa nehote povezani z evropskim in svetovnim prostorom, ki postaja vse bolj odprt in komunikativen. Ogledalo tega neutajljivega dejstva so tudi naše književnosti, ki jih je potemtakem danes mogoče znanstveno proučevati in pedagoško posredovati le ob primernem upoštevanju svetovne književnosti.

Seveda pa nikdar ne smemo pretiravati in zahajati na stranpota. Naši stanovski predniki, ki so se pri pouku omejevali na narodne književnosti, so pogosto nekritično in samoljubno precejevali vse naše in so svoje delo neredko z reducirali na zanosno patriotično vzgojo in klasicistično togo teoretiziranje. Dandanes preži na slovstvenega pedagoga, še bolj pa na zgodovinarja in kritika, nasprotna nevarnost. Da bo namreč ob primerjanju naših književnosti s književnostmi velikih in bolj razvitih narodov, kakršen je na priliko francoski, zašel v superiorno omalovaževanje vseh naporov, a tudi dosežkov v književnostih naših narodov. Zlasti pri razlagi starejših, estetsko malo pomembnih obdobj mora slavist pedagog mladino opozarjati na vse številne ovire, ki nam jih je pri ustvarjanju kulture in književnosti postavljala na pot neprijazna nam zgodovina. V novejših obdobjih pa imamo tudi vrsto ustvarjalcev, ki po človeški pristnosti in umetniški dognanosti sodijo med vrhove svetovne književnosti; na avtorje, kakršni so Prežih, Krleža in nobelovec Andrič, smo lahko samo ponosni. In še nekaj se mi zdi potrebno poudariti: ne sprejemajmo slepo vsega od kraja, kar nam ponuja tuji svet, npr. z moderno abstraktno strujo, glasnico alienacije in absurda. Ta književnost je kot izraz naše atomske dobe in njene duhovne razrvanosti pri nekaterih avtorjih brez dvoma doživeta, prepričljiva in tudi umetniška. Pri mnogih leposlovcih pa samó izraz časovne mode in lastne nebogljenosti. Vsekakor pa te smeri ne bi smeli označevati kot estetsko in filozofsko edino sodobno in možno. Zlasti mlademu človeku moramo pokazati, da kljub drugačnemu videzu vendarle obstajajo razne vrednote, za katere velja živeti in delati, ne pa ga pehati v pesimizem in cinizem. Če teh vrednot v življenju in umetnosti res ne bi bilo, bi se tudi naše poklicno delo sprevrglo v jalovo in klavirno historiziranje in larpurlartizem.

Načelno pa je vključevanje svetovne književnosti v literarni pouk na naših srednjih šolah, gimnazijah kot splošno izobraževalnih in tudi drugih, ozko strokovnih, nujno potrebno. Potrebnost smo v dosedanjih izvajanjih že utemeljili, zdaj nas zanimajo še obravnavni postopki. Preden se lotimo določenega obdobja v naših književnostih, ga moramo, seveda v krajšem obsegu, v zgoščeni bistvenosti, obravnavati kot evropski oziroma, v novejšem času, kot svetovni pojav. Nakazati je treba značilne poteze vsakokratne družbe, filozofije in estetike; podati značilno tematiko, ideje in oblike; od žarišča spremljati širjenje in spremembe pojava drugod; označiti umetnost osrednjih osebnosti pri raznih narodih;

vse to pa ponazoriti z branjem in interpretacijo značilnih in pomembnih tekstov ter tako mladini nazorno približati bistvo pojavov, ki jih imenujemo književno obdobje, stilska formacija, umetniška osebnost itn. Ob svetovni književnosti je posebno treba razložiti tista obdobja in stile, ki v narodni književnosti niso pomembno in polnokrvno zastopana. — Literarna teorija je samo pomožna veda literarne zgodovine, zato jo je možno obravnavati le ob njej, ne pa samostojno, iztrgano. Tako dijak vzporedno z razvojem svetovne književnosti spoznava, v katerem obdobju se kakšna književna zvrst pojavi, kakšne spremembe doživlja v naslednjih dobah in kdaj morda tudi odmre. — Dijaka moramo na kratko seznaniti tudi s problemom umetniške osebnosti in njenega ustvarjanja, z razvojnimi fazami pri nastajanju umetnine (zarodek, snovanje, izoblikovanje) in z njenimi prvinskimi sestavinami (snov, ideja, forma).

Pri nekaterih književnih obdobjih se ne kaže preveč zamujati; nesmiselno bi se bilo na dolgo in na drobno ukvarjati z orientalskimi književnostmi, in sicer preprosto zato, ker zanje nimamo skoraj nikakih dobrih prevodov (razen kitajske lirike) in zlasti ker so izredno malo (le hebrejska, biblijska) vplivale na slovensko književnost. Drugače je z antično, grško in rimsko književnostjo; njune literarne zvrsti, življenjska miselnost in celó mitologija (npr. v prisposodobah in metaforiki pri Prešernu) so z renesanso postale duhovna last celotne Evrope. Po pregledu evropske, nato hrvatske in srbske, nazadnje pa slovenske srednjeveške književnosti bo dijak spoznal, da smo Slovenci imeli tedaj zgolj zapiske verskega značaja, medtem ko so južnovzhodni sosedje, zaradi ugodnejših političnih razmer, poznali že razne slovstvene zvrsti po okusu tistega časa. Ob evropski renesansi bo mladi poslušalec zlahka ugotovil, zakaj se je ta umetnost sproščene, zdravega in radostno uživajočega človeka, ki ji je bilo izhodišče v Italiji, razvila prav v sosednji Dalmaciji, zlasti v svobodnem in bogatem Dubrovniku, medtem ko smo Slovenci imeli tedaj pod vplivom nemško-švicarske reformacije jezikovno in kulturno izredno pomembno protestantsko književnost, ki pa je bila brez estetskih teženj in kvalit. Splošne ideje evropskega razsvetljenstva, okrepljene s specifičnimi gesli narodnega preporeka, bodo dijaku razložile prizadevanja Zoisovega omizja; kako morejo tuje snovne in miselne pobude pri dramaturško nadarjenem avtorju zaživeti plodno sožitje z domačimi idejami in postavami, bo ponazoril primer Linhartove komedije. — Preden preidemo k študiju Kopitarjeve generacije in Prešernovega kroga, bomo v glavnih potezah očrtali evropsko in posebej slovansko romantiko, med sámo interpretacijo Prešernovih pesmi pa bomo z razredom obnovili še znanje o antiki in renesansi. In ravno ob Čopovi razgledanosti po nekdanji in sočasni evropski književnosti in ob Prešernovi genialno suvereni aplikaciji prijateljevega znanja bomo posebno jasno spoznali, kako nujno je pritegovati svetovno književnost k obravnavi domače književnosti. Ob Prešernu in njegovem krogu bomo hkrati občutili tudi naravno potrebo po povezovanju sočasnih pojavov med slovanskimi književnostmi; za to govore Kopitarjeve mentorske pobude pri Vuku, Čopovo in Prešernovo sodelovanje s češkimi romantiki in njuno občudovanje Mickiewicza, različno gledanje na ilirizem pri Prešernu in Vrazu. Tako nam svetovna književnost oziroma primerjalna metoda izdatno pomaga osvetliti včasih dokaj nejasno dialektiko v razvoju narodnih književnosti, hkrati pa dooločiti zanesljiva merila za ocenjevanje njihovih kvalitetnih dosežkov.

In da se z naglimi koraki nekoliko bolj približamo našemu času: Ko bomo dijakom podali monumentalno podobo evropskega realizma in njegovih osrednjih

predstavnikov, predvsem francoskih in ruskih, jim bomo mogli tudi pokazati, zakaj smo se Slovenci tako počasi izvijali iz objema romantike. Med vzroki za ta pojav bomo navedli: množično politično prebujanje in organizacijo kulturnega življenja (svoje energije smo torej puščali na neslovstvenih področjih, ki jih je bilo treba obdelati), številčno in gospodarsko šibko meščanstvo ter pomanjkanje pozitivističnega pogleda na svet, prevladujoč vpliv nemškega poetičnega in premajhno upoštevanje ruskega kritičnega (francoskega skoraj poznali nismo) realizma. Kljub temu nam je slovenska varianta realizma, ki ni hodila docela vstric z evropskim, a je skušala ustrezati našim razmeram in potrebam, dala v svojih najboljših delih vrsto humanih in estetskih vrednot. — Zato pa se je z moderno naša literatura spet, prvič za Prešernom, kvalitativno pognala v svetovne vrhove, v nemali meri tudi po zaslugi dejstva, da smo Slovenci preko mladega Cankarja in Župančiča na Dunaju in nato v Parizu spet ujeli korak s sodobno svetovno umetnostjo in filozofijo. Poudariti je treba, da sta se negativnih tujih elementov, dekadenčnega čustvovanja in nietzschejanske miselnosti, zelo zgodaj otresla in ohranila predvsem plodne stilne, ritmične in tehnične pobude, zlasti pa vse bolj uveljavljala svojo individualno osebnost, ki je poleg intimnih čustvenih in filozofskih področij spričo tedanjega težkega položaja Slovencev vključevala tudi kritičen prikaz socialnih razmer in boj za narodno osvobodjenje. — V novejšem času, od introspektivnega ekspresionizma preko socialnega realizma pa vse do abstraktnega modernizma, je slovenska književnost seveda prav tako povezana s sočasnimi idejnimi in estetskimi tokovi v svetu ter si jih osvaja, prilagaja ali pa odklanja. Tu je treba opozoriti še na medsebojno duhovno oplajanje s prevodi, ki ni bilo še nikdar doslej tako razgibano in bogato (čeprav mu še vedno manjka prave načrtnosti), kakor prav dandanes. Svetovna književnost torej na različne načine vidno in ustvarjalno posega v narodne književnosti, zato ji moramo tudi pri šolskem pouku posvečati primerno skrb. Treba pa jo je vključevati organsko, na pravem mestu, obravnavati problemsko, ne verbalistično, in s spoštovanjem do narodne književnosti, ki naj jo svetovna pomaga osvetliti.

Če bi ob koncu tega članka bežno opozoril še na študijske okvire in praktične možnosti za pouk svetovne književnosti pri nas Slovincih, bi dejal tole: Srednješolski učni načrt je v tem pogledu ponekod odločno preširok in prezahteven (književnosti starega Vzhoda, latinske Amerike ter afriških in azijskih narodov), na splošno pa je razumno domišljen in pomeni prepotrebno dopolnilo k ostalemu načrtu. V zadnjih letih smo dobili tudi vrsto dobrih knjig, ki so po svojem namenu seveda pedagoški priročniki, ne znanstvene obravnave: Silve Trdinove Besedno umetnost, ki je poleg literarne teorije v dobršni meri praktična stilistika, ter Janka Kosa Svetovno književnost I in II, ki je antologija s pregledom književnosti. Največjo oviro za uspešno vključevanje obravnavanih strok v pouk narodnih književnosti vidim v nekoliko neurejenih sicerah na univerzi. Študijski načrt oddelka za slovanske jezike in književnosti sicer predvideva za zadnji, četrti letnik po eno uro tedensko uvod in literarno teorijo in dve uri pregled svetovne književnosti. Toda že dolga leta teh predavanj za slaviste, največ iz objektivnih razlogov, praktično skorajda ni bilo in tako diplomirani študentje prihajajo na srednje šole poučevat brez sistematične ustrezne izobrazbe in so kot mladi pedagogi v tem pogledu prepuščeni samim sebi. Prepričan sem, da bi se to pereče vprašanje dalo urediti z malo dobre volje.

Osrednja naloga slavistov na področju literarne zgodovine seveda ostane: kar se da znanstveno pravilno in z največjo možno ljubeznijo mladino uvajati

v duha in lepoto narodnih književnosti. Študij svetovne književnosti, ki naj bo prav tako intenziven, čeprav mu bomo odmerili manj časa, naj mladini pomaga razumevati pojave v domačih književnostih, omogoči naj ji temeljno poznavanje besedne umetnosti drugod po svetu in ji kar najbolj vzgoji čut za samostojno estetsko presojo.

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Jakob Rigler

PREMENE TONEMOV V OBLIKOSLOVNIH VZORCIH SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V slovenskem knjižnem jeziku se dopuščata dva tipa naglasa: dinamični in tonemski. Pri tonemskem naglaševanju ločimo na naglašeni vokalih dve intonaciji, ki ju tradicionalno imenujemo rastoča in padajoča. Ker pa značilnost njunega melodičnega poteka ni samo v tem, da raste ali pada, ampak je večinoma pri prvi padajoče rastoč in pri drugi rastoče padajoč ali pa se nasprotje med njima kaže samo v relativni višini, ju je bolje imenovati kar po znakih, s katerima ju označujemo: akutirana namesto rastoča in cirkumfektirana namesto padajoča.¹ Cirkumfektirana intonacija je fonološko neoznačen tonem, akutirana pa označen (markiran): zato hitro opazimo, če kdo uporabi akutirano intonacijo na nepravem mestu, medtem ko cirkumfektirana namesto akutirane ne moti preveč. Tonemsko naglašujejo večinoma pripadniki slovenskih centralnih narečij s središčem Slovenije, Ljubljano. Ker je tonemsko naglaševanje v slovenskem knjižnem jeziku samo fakultativno, se mu navadno ne posveča dosti pozornosti. Prvi je ugotovil tonemsko naglaševanje Vodnik, na podlagi Škrabčevih in Valjavčevih razprav pa ga je Šuman 1884 uvedel v slovnico. Tonemsko naglaševanje imamo zapisano tudi v Pleteršnikovem slovarju; v vseh izdajah svoje slovnice ga je vzdrževal Breznik, a poznejše domače slovnice so ga opustile.² Vendar dejstva, da dobra polovica Slovencev pozna tonemsko naglaševanje, ni mogoče povsem prezreti, poleg tega pa so intonacije pomembne tudi za znanstveno proučevanje slovenščine. Novi slovar slovenskega knjižnega jezika, ki

¹ Akutirana (rastoča) je označena z ' (na dolgih vokalih in r) in ˘ (na polglasniku), cirkumfektirana (padajoča) pa z ˘ (na dolgih vokalih in r) in ˝ (na kratkih vokalih in polglasniku). Ozkost e-ja in o-ja se pri tonemskem naglaševanju označuje s piko pod črko, široka e in o pa sta brez oznake. Iz tipografskih razlogov se za cirkumfleks uporabljata polkrožec in strešica.

² Dobimo pa ga še v slovnica tujih avtorjev (De Bray, Svane) in v Toporišičevi knjigi: Slovenski jezik. Izgovor i intonacija s recitacijama na pločama.

ga pripravlja Inštitut za slov. jezik SAZU, bo imel zato zapisane tudi intonacije. V slovar bodo sprejete intonacije, ki jih v knjižnem jeziku govorijo ljudje, doma z osrednjih področij s tonemskim naglaševanjem, zlasti v Ljubljani.

Dosedanje tonemske preмене v oblikoslovju so v slovnica in razpravah določene večinoma na osnovi osebnega govora njihovih piscev (oziroma piscev razprav po katerih so intonacije povzete). Ker pa je knjižni jezik tudi pri tonemskem naglaševanju šel pogostokrat svojo pot in uveljavil oziroma uveljavlja drugačne intonacije, kot so v narečjih, na katera so se doslej opirali, je bilo treba med pripravami za slovar ugotoviti tudi tonemske preмене v oblikoslovju knjižnega jezika.

Ta predlog tonemskih premen v oblikoslovju sem sestavil na podlagi širšega anketiranja uporabnikov knjižnega jezika, delno pa je upoštevana tudi tradicija. Obravnavan in sprejet je bil na sejah pravorečne komisije za slovar slovenskega knjižnega jezika.³

Splošne pripombe k tipom

Po katerem tipu⁴ se kakšna beseda naglašuje, nam kaže zapis naglasa osnovnih oblik, ki jih navajajo slovarji.⁵ Kje so naglašene posamezne oblike besed, ali je naglašeni samoglasnik dolg ali kratek, e ali o pa ozek ali širok, se vidi iz netonemskega naglaševanja.⁶ V tem članku navedene intonacijske spremembe veljajo ne glede na naglasno mesto in samoglasnik, če ni to dvoje posebej omenjeno. Zadnji ali edini kratki zlogi niso upoštevani, ker so samo cirkumflektirani.

Kadar ima v predložni zvezi beseda ozki e ali o namesto sicer širokega (*góro* — *na gôro*) ali naglas na drugem mestu kot sicer (*primêr* — *na primer*), je intonacija cirkumflektirana.

Cirkumflektirane so tudi besede v zvalniški vlogi.

Intonacija dv. rod. in mest. ni posebej navedena, ker je enaka množinski; isto velja za intonacijo dvojskih oblik pri glagolu.

Samostalniki, ki se sklanjajo kot pridevniki (*dežurni -ega, zlo zlega*), imajo intonacijo po pridevniški sklanjatvi.

Pri navajanju intonacijskih dvojnici pomeni »ali« med obema variantama približno enakovrednost, »ali tudi« pa pomeni, da je druga varianta redkejša.

SAMOSTALNIK

I (NEPREMIČNI NAGLASNI TIP)

a) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. in rod.** (1. *slûžba -e*, 2. *pošâst -i*, 3. *podražitêv -tve*, 4. *korâk -a*, 5. *sônce -a, kolô -êsa*) ne spreminja intonacije. Izjema so primeri, kadar se spremeni vokalna kvaliteta (*dôm dômu*).

³ Sestavljajo jo: A. Bajec, T. Logar, J. Rigler, S. Suhadolnik, F. Tomšič, J. Toporišič.

⁴ Osnovna razdelitev je prilagojena netonemskim naglasnim shemam, ki bodo v slovarju.

⁵ Za zdaj lahko dobimo intonacijski zapis osnovnih oblik v Pleteršnikovem slovarju. V novem slovarju se bodo intonacije deloma razlikovale od Pleteršnikovih. Pri Pleteršniku je treba zlasti upoštevati tudi to, da ima zapisan naglas kratkega nedoločnika (npr. *nôsiti* namesto *nositi* ipd.) in da uporablja ' za ''.

⁶ Za zdaj lahko dobimo te podatke v Slovenskem pravopisu, slovnica in raznih razpravah. Tudi pri tem bo v novem slovarju nekaj novosti.

Samostalniki s premaknjenim naglasnim mestom samo v mn. gredo v teh oblikah po mešanem naglasnem tipu (IV).

b) Tip z akutom v ed. im. in rod.

1. **Samostalniki ženskega spola na -a** (*lípa -e, kóšnja -e*). V ed. or. in mn. rod. so cirkumfektirani (*lípo, líp*), le primeri s širokim e ali o so v ed. or. lahko cirkumfektirani ali tudi akutirani (*kôšnja ~ kóšnja*). Kadar je v mn. rod. naglašen vrinjeni a, je lahko cirkumfektiran ali akutiran (*ovác ~ ovác*). Prislovno rabljen ed. tož. in or. je cirkumfektiran (*za mîzo, na zîmo, pod vódo*), od tistih primerov, pri katerih je še običajna dvojnica po mešanem naglasnem tipu (IV b 1), pa tudi mn. tož. (*na nôge*).

2. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*stárost -i, lúč -i*). V ed. or. so akutirani ali tudi cirkumfektirani (*stárostjo ~ stárostjo*), le kadar je naglašen predzadnji zlog, so samo cirkumfektirani (*lúčjo*). V mn. rod., mest. in or. ter v dv. daj. in or. so, kadar je naglašen predzadnji zlog, akutirani ali cirkumfektirani (*lúci ~ lúci, lúcih ~ lúcih, lúčni ~ lúčni, lúčna ~ lúčna*).

3. **Samostalniki ženskega spola na -ev** (*cérkev -kve*) so v ed. or. in mn. rod. cirkumfektirani (*cêrkvijo, cêrkev*). Po tem tipu gre tudi samostalnik *mati*.

4. **Samostalniki moškega spola** (*kovác -a, národ -a, stèber -bra, slúga -a*). V mn. rod., mest. in or. so akutirani ali tudi cirkumfektirani.⁷ Primeri s širokim e ali o (*lónec*) gredo po tipu I d 2.

Kadar se samostalniki moškega spola na -a sklanjajo kot samostalniki ženskega spola, so v ed. or. akutirani ali cirkumfektirani (*slúgo ~ slúgo*) in v mn. rod. cirkumfektirani (*slúg*).

5. **Samostalniki srednjega spola** (*kopíto -a, ókno -a, víme -ena*). V mn. so cirkumfektirani; izjema so le primeri s širokim e ali o v ed. im., samo množinski samostalniki in samostalnik *jájca*. Ti primeri so v mn. im. in tož., če so dvozložni, akutirani (*ókna, vráta*; izjema je *stêgna*), če so več kot dvozložni, akutirani ali tudi cirkumfektirani (*rešéta ~ rešéta, rešéta ~ rešéta*). Tudi dvozložni samostalniki so akutirani ali tudi cirkumfektirani, če obdržijo v mn. široki e ali o (*vésla ~ vésla, ókna ~ ókna*). V mn. im. in tož. akutirani primeri so v mn. rod., mest. in or. akutirani ali cirkumfektirani (*jájc ~ jájc, jájcih ~ jájcih, jájci ~ jájci*) razen naslednjih posebnosti: primeri s širokim e ali o so v mn. rod. cirkumfektirani (*vésel, rešét*) in v mn. mest. in or. akutirani ali tudi cirkumfektirani (*véslih ~ véslih, véslí ~ vésli*); tisti primeri, ki imajo pred množinsko končnico č (*pljuča*) ali soglasniško skupino z r (*rebra*), so v mn. rod., mest. in or. cirkumfektirani; primeri *kóla, ókna, vráta* so v vsej mn. akutirani, primera *nebesa* in *usta* pa prav tako akutirana, le v mn. rod. akutirana ali cirkumfektirana.

Dvojsinske oblike imajo množinsko ali edninsko intonacijo. Izjema je samostalnik *leto*, ki je v dv. im. in tož. samo akutiran.

c) Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. in akutom v ed. rod.

1. **Samostalniki moškega spola** (*přst přsta*). V ed. mest. (in predložnem daj.) so akutirani ali tudi cirkumfektirani (*přstu ~ přstu*). V mn. rod., mest. in or. so cirkumfektirani ali akutirani (*přstov ~ přstov, přstih ~ přstih, přsti ~ přsti*). Druge oblike so akutirane.⁷

⁷ Stalne prislovne zveze iz mn. tož. in mest. s premaknjenim pomenom so cirkumfektirane (*na kmete, »na deželo«, na kmetih, v hríbe, na prste*).

2. **Samostalniki srednjega spola** (*uhô ušésa*) imajo *-es-* v vseh sklonih akutiran, le v mn. rod. je akutiran ali cirkumflektiran (*ušés ~ ušés*).

č) **Tip s kračino v ed. im. in cirkumfleksom v ed. rod.**

1. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*nît nîti*) ne spreminjajo intonacije.

2. **Samostalniki moškega spola** (*blagoslòv -òva*) ne spreminjajo intonacije.

d) **Tip s kračino v ed. im. in akutom v ed. rod.**

1. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*mîš mîši*). V ed. or. so cirkumflektirani (*mîšjo*). V mn. rod. so akutirani ali cirkumflektirani (*mîši ~ mîši*), v mn. mest. in or. ter dv. daj. in or. na predzadnjem zlogu cirkumflektirani ali akutirani (*mîših ~ mîših, mîšmi ~ mîšmi, mîšma ~ mîšma*).

2. **Samostalniki moškega spola** (*brât bráta, fanìè -éta*). V ed. mest. (in predložnem daj.) so akutirani ali tudi cirkumflektirani (*brátu ~ brátu*) ter v mn. rod., mest. in or. akutirani ali cirkumflektirani (*brátov ~ brátov, brátih ~ brátih, bráti ~ bráti*),⁷ le primeri, v katerih se premenjuje široki e ali o z ozkim, so posebnost. Ti primeri so, kadar imajo ozki samoglasnik, v ed. mest. (in predložnem daj.) cirkumflektirani (*kônju*), v mn. rod. in or. akutirani (*kônj, kônji*), v mn. mest. pa so, če imajo brezkončniški mn. rod., akutirani ali cirkumflektirani (*kónjih ~ kónjih*), sicer pa cirkumflektirani (zastarelo *stôlih*).

Samostalniki, ki imajo v mn. premaknjen naglas proti koncu besede (*gro-bôvi, stoléh*), imajo v teh oblikah intonacijo po tipu IV a 3.

3. **Samostalniki srednjega spola** (*deklè -éta*). V ed. mest. (in predložnem daj.) so akutirani ali cirkumflektirani (*deklétu ~ deklétu*). V mn. so cirkumflektirani (*dekléta* itd.). Dvojsinske oblike imajo množinsko ali tudi edninsko intonacijo.

II (PREMIČNI NAGLASNI TIP)

a) **Tip s cirkumfleksom v ed. rod.** (*senóžet senožeti, Cícero Cicerôna*) ne spreminja intonacije.

b) **Tip z akutom v ed. rod.**

1. **Samostalniki moškega spola** (*jézik jezika*) gredo po tipu I d 2.

2. **Samostalniki srednjega spola** (*téle teléta, ráme raména*) gredo po tipu I d 3.

III (KONČNIŠKI NAGLASNI TIP)

a) **Tip z akutom na dolžini v ed. im.** (*gospá -é*) ne spreminja intonacije.

b) **Tip s kračino v ed. im.**

1. **Samostalniki ženskega spola na -a** (*stezà*) gredo, če je naglašeni samoglasnik dolg, po tipu IV b 1, le brezkončniški mn. rod. je cirkumflektiran (*gúb*).

2. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*debèr*) gredo, če je naglašeni samoglasnik končnice dolg, po tipu IV a 2, v sklonih z naglasom na osnovi pa po tipu I d 1.

3. **Samostalniki moškega spola** (*pès psà, stebèr -brà*) gredo, če je naglašeni samoglasnik končnice dolg, po tipu IV a 3, v sklonih z naglasom na osnovi pa po tipu I b 4. Kratki naglašeni samoglasniki v končnici so cirkumflektirani (*psòma*).

4. **Samostalniki srednjega spola** (*dnð dnà, sencë -à*) so, če je naglašeni samoglasnik dolg, akutirani (*tál, tléh* ipd.), le v mn. or. cirkumfektirani ali tudi akutirani (*tlêmi ~ tlêmi*), v dv. daj. in or. pa cirkumfektirani (*dnðma, dnôma*).

IV (MEŠANI NAGLASNI TIP)

a) Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im.

1. **Samostalniki ženskega spola na samoglasnik**, ki imajo po mešanem naglasnem tipu lahko samo posamezne oblike (*besedí, hčerà*), se v teh oblikah naglašujejo po tipu IV a 2 ali IV b 1, glede na to, iz katere sklanjatve so končnice.

2. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*stvár -î*). Od oblik, naglašanih na osnovi, je ed. daj. in mest. akutiran (*stvári*). Končnice ed. or. ter mn. mest. in or. so akutirane (*stvarjó, stvaréh, stvarmí*), mn. rod. in daj. ter dv. daj. in or. pa akutirane ali cirkumfektirane (*stvarí ~ stvarí, stvarém ~ stvarêm, stvaréma ~ stvarêma*).

3. **Samostalniki moškega spola** (*dâr -û, ljudjê*) so akutirani le v mn. rod., mest. in or., če je naglašen končni zlog (*daróv, ljudi, lás, laséh, lasmí*), ter v ed. daj. in mest., kadar je v tem sklonu široki e ali o (*gnóju*), medtem ko so dvojnice z ozkim e ali o od istih samostalnikov cirkumfektirane (*gnôju*).^{8, 9}

4. **Samostalniki srednjega spola** (*mesô -â*) so akutirani ali tudi cirkumfektirani le na širokem e ali o (*srébru ~ srêbru*), sicer cirkumfektirani.

Samostalniki, ki imajo premaknjen naglas samo v mn. in izgubijo v mn. -es- (*črevô črevêsa čréva*), so v mn. im. in tož. akutirani (*čréva*), izjema je *ôka*; v drugih sklonih mn. gredo po tipu I b 5.

b) Tip z akutom na dolžini v ed. im.

1. **Samostalniki ženskega spola na -a** (*vóda -é ~ ê*). Naglašene končnice so cirkumfektirane, le v ed. or. je akutirana (*vodó*), v ed. in mn. rod. pa akutirana ali cirkumfektirana (*vodé ~ vodê, vodá ~ vodâ*). Brezkončniški mn. rod. je akutiran (*nóg*), le če je naglašen vrinjeni a, je cirkumfektiran ali akutiran (*ovác ~ ovác*).

2. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*lúč luči*). Oblike z naglasom na osnovi gredo po tipu I b 2, oblike z naglasom na končnici pa po tipu IV a 2.

3. **Samostalniki ženskega spola na -ev**, ki imajo po mešanem naglasnem tipu lahko samo posamezne oblike (*cérkev, mn. cerkvê*), gredo v teh oblikah po tipu IV b 1, le brezkončniški mn. rod. je cirkumfektiran (*cêrkev*).

4. **Samostalniki moškega spola**, ki imajo po mešanem naglasnem tipu samo posamezne oblike (*konec koncêh* ipd.), gredo v sklonih z naglašeno končnico po tipu IV a 3, sicer pa po tipu I b 4 (primeri s širokim e ali o pa po tipu I d 2).

c) Tip s kračino v ed. im.

1. **Samostalniki ženskega spola na soglasnik** (*kàd kadí*) gredo po tipu IV a 2.

⁸ Cirkumfektirane ali tudi akutirane so še prislovno rabljene oblike v ed. mest. od tistih samostalnikov, ki v istem pomenu nimajo množine, kot so snovna imena in abstrakta (*v lesu ~ v lesu, v stráhu ~ v stráhu*), ali imajo v mn. mest. lahko naglašeno končnico -eh (*bregéh: na bregu ~ na bregu*), vendar to ne velja za tiste samostalnike, ki imajo v ed. mest. lahko dvojnico s širokim e ali o.

⁹ Omeniti je treba še posebnost pri samostalnikih z brezkončniškim mn. rod. (*lás*). Če imajo ti samostalniki v mn. dvojnice z naglasom na osnovi — ki v knjižnem jeziku sicer niso dovoljene, vendar jih uporabljajo med drugim tudi v poeziji — so akutirane (*lâse* ipd.). Dovoljene oblike v prislovni rabi s predlogom so cirkumfektirane (*za lâse*).

2. **Samostalniki moškega spola**, ki imajo po mešanem naglasnem tipu samo posamezne oblike (*stòl stolòv stoléh*), gredo v sklonih z naglašeno končnico po tipu IV a 3, sicer pa po tipu I d 2.

PRIDEVNIK

OSNOVNIK

I (NEPREMIČNI NAGLASNI TIP)

a) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. m. in ž. sp.** (*vesêl -a*) ne spreminja intonacije.

b) **Tip z akutom v ed. im. m. in ž. sp.** (*lísast -a, tènec -nka*) ne spreminja intonacije.

c) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. m. sp. in akutom v ed. im. ž. sp.** (*ljubezìv -íva*) ima vse druge oblike akutirane.

č) **Tip z akutom v ed. im. m. sp. in cirkumfleksom v ed. im. ž. sp.** (*príden prídna*) je akutiran; samo ž. spol ed. je v im. cirkumfektiran, v drugih sklonih pa akutiran ali tudi cirkumfektiran (*prídne ~ prídne* itd.)

Pri pridevnikih tega tipa, ki imajo v ed. im. ž. sp. intonacijsko dvojnico (*blázen blázna in blázna*), je v povedni rabi pogostejša cirkumfektirana varianta, v prilastkovi pa akutirana.

d) **Tip s kračino v ed. im. m. sp. in cirkumfleksom v ed. im. ž. sp.** (*sít síta*) gre po tipu I č. Izjema je *surðv -òva*, ki gre po tipu I a.

e) **Tip s kračino v ed. im. m. sp. in akutom v ed. im. ž. sp.** (*zelèn -éna, tèšč tèščá*) ima vse druge oblike akutirane.

II (PREMIČNI NAGLASNI TIP)

a) **Tip s cirkumfleksom v ed. im. ž. sp.** (*bógat -âta*) gre po tipu I č.

b) **Tip z akutom v ed. im. ž. sp.** (*débel -éla*) ne spreminja intonacije. Izjema je določna oblika *vêliki -a*.

III (KONČNIŠKI NAGLASNI TIP)

Če je naglašeni samoglasnik končnice dolg (*zlêga, temnî* ipd.) je cirkumfektiran, le v ed. rod. in or. ž. sp. akutiran ali cirkumfektiran (*temnê ~ temnê, temnô ~ temnô*). Oblike, ki so naglašene na osnovi so akutirane (*tèmnega*).

IV (MEŠANI NAGLASNI TIP)

a) **Tip z akutom v ed. im. m. in ž. sp.** (*bél -a*) ima vse druge oblike akutirane, le kadar je naglašena končnica, je cirkumfektirana (*belô*). Primeri, ki imajo v ed. im. m. sp. akut na nezadnjem zlogu (*láhek -a -ô*) gredo po tipu IV b.

b) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. m. sp. in akutom v ed. im. ž. sp.** (*sûh súha, težák téžka*) ima naglašene končnice cirkumfektirane (*suhî* ipd.), le

v ed. rod. in or. ž. sp.¹⁰ je akutirana ali cirkumfleksirana (*bledé ~ bledê, bledó ~ bledô*); oblike z naglasom na osnovi pa so razen nedol. oblike ed. im. m. sp. (*sûh*) akutirane. Posebnosti so: *mlad* v pomenu »mladič«, *sam* v pomenu kot »samo« ali »prav on« in *dolg* v določni obliki, ki so cirkumfleksirani.

c) **Tip s kračino v ed. im. m. sp. in akutom v ed. im. ž. sp.** (*stâr stâra, nõv nõva*) gre po tipu IV b. Izjema je določna oblika od *star*, ki je cirkumfleksirana, kadar je rabljena samostalniško (*stâri*) in v stalnih zvezah (*stâra mati, stâro leto, Stâri trg*).

PRIMERNIK

Tip s pripono -ji, -ši je cirkumfleksiran (*nížji, lêpši*). Izjema je akutirana intonacija v zastareli obliki *stârji* ter cirkumfleksirana ali tudi akutirana v prislovnih oblikah *laž(j)e, laglje, kašnje*.

Tip s pripono -ejši in naglasom na podstavi je akutiran (*ljubeznívejši*), le primerniki od pridevniškega tipa I a (tj. s cirkumfleksom na dolžini v ed. im. m. in ž. sp.) so cirkumfleksirani (*sřčnejši*).

Tip s pripono -ejši in naglasom na njej je cirkumfleksiran (*starêjši*).

Pri sklanjanju primernik ne spreminja intonacije.

PRIDEVNICI V NAGOVORU (*drâgi [prijatelj], zlâta, ljubezníva*) in po izvoru nagovorni (*drâgi* »ljubljeni«, *zlâta*) so cirkumfleksirani. Cirkumfleksirani so tudi, kadar so rabljeni kot samostojna imena (*Čřna*).

PRIDEVNIŠKE OBLIKE V ZVEZI S »TA« so cirkumfleksirane, le na širokem e ali o cirkumfleksirane ali akutirane ter od pridevnikov *mlad* in *nov* akutirane.

PRISLOVNI IZRAZI IZ PRIDEVNIKA

Prislovni izrazi iz pridevnika imajo intonacijo podstave, le od pridevnikov, ki so v ed. im. določne oblike m. sp. dvozložni in naglašeni na prvem zlogu (*lêpi, láhki, dóbri*) so v samostojno prislovno rabljenih stalnih zvezah s predlogom cirkumfleksirani (*na lêpem, od mlâdega, do žívega, na gôsto, na tânko, na nõvo, potíhem, narâhlo*).

Z A I M E K

Osebni zaimki. V ed. so akutirani; cirkumfleksirani so le: ed. im. za 2. osebo (*tí*), končniško naglašene variante ed. im. in tož. s. sp. za 3. osebo (*onô*) in v ed. or. variante z *a* v osnovi (*mâno, tâbo*). V ed. daj., tož. in mest. ž. sp. za 3. osebo so akutirani ali cirkumfleksirani (*njêj ~ njêj, njó ~ njô*). V dv. in mn. so cirkumfleksirani, le na širokem o akutirani.

Svojilni zaimki se ravnaajo po ustreznem tipu pridevniške sklanjatve.

Vprašalni, kazalni in oziralni zaimki pri sklanjanju ne spreminjajo intonacije.

¹⁰ Oblike s tem naglasnim mestom so znane samo še v poeziji.

Nedoločni zaimki, ki so tvorjeni iz vprašalnih ali oziralnih zaimkov, pri sklanjanju ne spreminjajo intonacije, v oblikah s premaknjenim naglasom pa se ravna po ustreznih vprašalnih ali oziralnih zaimkih (*nêkdo z nekóm*). Drugi nedoločni zaimki gredo po ustreznem tipu pridevniške sklanjatve.

ŠTEVNIK

Ēden (ĕn) éna gre po ustreznem tipu pridevniške sklanjatve. Razen v im. in tož. sta *dvâ dvĕ* in *obâ obĕ* akutirana ali tudi cirkumfektirana, *trije trî* in *štirje štîri* cirkumfektirana, *pĕt, šĕst, devĕt, desĕt* in *stô* pa so akutirani. Vsi drugi števniki (tudi vrstilni, ločilni in množilni) pri sklanjanju ne spreminjajo intonacije.

GLAGOL

I A (NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NED. IN SED., VENDAR NE NEPOSREDNO PRED -TI IN -M)

a) **Tip s cirkumfleksom v ned. in sed.** (*okopāvati -am, rîsati rîšem*) ne spreminja intonacije.

b) **Tip z akutom v ned. in sed.** (*tîskati -am, pĕstovati -ujem*) ne spreminja intonacije.¹¹

c) **Tip z akutom v ned. in cirkumfleksom v sed.** (*dĕlati, dĕlam, mîsliti mîslim*). **Veelnik** je akutiran (*mîsli -te* itd.), le *glej* je v vseh oblikah akutiran ali cirkumfektiran (*glĕj ~ glĕj, glĕjmo ~ glĕjmo* itd.)¹¹. **Deležnik na -l** je akutiran, le v ed. ž. sp. je akutiran ali cirkumfektiran (*mîslil mîslila ~ mîslila mîslili* itd.)^{11 12}. **Deležnik na -n** je cirkumfektiran (*zamîšljen*). **Namenilnik** je akutiran (*dĕlat*).

I B (NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NED. IN SED., IN SICER V NED. NEPOSREDNO PRED -TI, V SED. NE NEPOSREDNO PRED -M)

a) **Tip s cirkumfleksom v sed.** (*krâsti krâdem, bîti bîjem, štĕti štĕjem*). Kratka oblika **3. os. mn. sed.** je akutirana (*bijó*). **Veelnik** je v ed. na nezadnjem zlogu akutiran (*krâdi*), na zadnjem pa cirkumfektiran ali tudi akutiran, le na e samo cirkumfektiran (*obûj ~ obûj, štĕj*); v mn. je na predzadnjem zlogu cirkumfektiran (*obûjte, štĕjte*), sicer akutiran (*krâdite*). **Deležnik na -l: 1** če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*obûl* ipd.) je v ed. m. sp. cirkumfektiran, v ed. ž. sp. akutiran, v drugih oblikah pa cirkumfektiran ali akutiran (*obûl obûla obûli ~ obûli* itd.); 2) če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*bîl, krâdel*), je v ed. m. sp. cirkumfektiran, v drugih oblikah pa akutiran (*bîl bîla* itd., *krâdel krâdla -i* itd.). **Deležnik na -n** je cirkumfektiran (*ukrâden -a*). **Deležnik na -t** je cirkumfektiran (*ubîl -a*). **Namenilnik** je cirkumfektiran (*krâst, štĕt*).

¹¹ Glagoli, ki v veelniku ali deležniku na -l naglas lahko premaknejo na naslednji zlog (*blîskâjte, blîskâlo, čakâjte* ipd.) imajo v teh oblikah intonacijo po tipu III b.

¹² Pridevniške izpeljanke iz glagolov tipa *otrpel < otrpnîti* so samo akutirane.

b) **Tip z akutom v sed.** (*grísti grízem, píti pijem, bráti bérem*). Kratka oblika **3. os. mn. sed.** je akutirana (*beró*). **Velelnik** je v ed. na nezadnjem zlogu akutiran (*grízi, béri*), na zadnjem pa cirkumflektiran ali tudi akutiran (*pij ~ píj*); v mn. na predzadnjem cirkumflektiran (*beríte, pijte*), sicer pa akutiran (*grízite*). **Deležnik na -l:** 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*píl*), je cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. akutiran (*píl píla píli itd.*); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno kračino (*mlèl*), je akutiran (*mlèl mléla itd.*), le na *a* je v ed. ž. sp. cirkumflektiran (*klála*); 3. če ima zadnji zlog v ed. m. sp. nenaglašen (*gríz*el), je v ed. m. sp. — razen nekaj izjem — cirkumflektiran, v drugih oblikah pa akutiran (*gríz*el *gríz*la itd.). Izjeme so primeri s širokim *e* ali *o*, s polglasnikom in tisti, ki imajo razen v ed. m. sp. široki *e* ali *o*. Ti so akutirani (*né*sel, *sóp*el — *sóp*el), če imajo obenem soglasniško skupino *tl/dl*, pa so akutirani ali cirkumflektirani (*bré*del ~ *brê*del — *bré*del ~ *brê*del).¹³ **Deležnik na -n** je cirkumflektiran (*ogrí*zen -*a*),¹³ le če je naglašen -*an* ali -*en*, je akutiran (*prebrán* -*a*, *prenesěn* -*éna*). **Deležnik na -t** je cirkumflektiran (*zapít* -*a*). **Namenilnik** je cirkumflektiran (*pít*).

I C (NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NED. IN SED., IN SICER V NED. NE NEPOSREDNO PRED -TI, V SED. PA NEPOSREDNO PRED -M)

Tip z akutom (*védeti vém, povédati povém*). Končniško naglašena oblika **3. os. mn. sed.** je akutirana (*vedó*). **Velelnik** je v zadnjem zlogu ed. in predzadnjem mn. cirkumflektiran (*povêj, povêj*te), sicer akutiran (*vêdi* -*te*). **Deležnik na -l** je akutiran, le v ed. ž. sp. akutiran ali cirkumflektiran (*vêdel* *vêdela* ~ *vêdela* *vêdeli* itd.) **Deležnik na -n** je cirkumflektiran (*zapovêdan* -*a*). **Namenilnik** je akutiran (*povêdat*).

II (NAGLAS NA ISTEM ZLOGU NED. IN SED., IN SICER NEPOSREDNO PRED -TI IN -M)

a) **Tip s cirkumfleksom na dolžini v sed.** (*ravnáti -âm, iméti imâm, sméti smêm*). **Velelnik** je na zadnjem zlogu ed. in predzadnjem mn. cirkumflektiran (*imêj, imêj*te, *ravnâj*te), sicer akutiran (*pélj*i). **Deležnik na -l:** 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*smêl*), je v ed. m. sp. cirkumflektiran, v drugih oblikah pa akutiran ali cirkumflektiran (*smêl sméla* ~ *smêla sméli* ~ *smêli* itd.); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*smèl, péljal*), je akutiran, le v ed. ž. sp. s pripono *a* cirkumflektiran (*péljal peljála peljáli* itd.), s pripono *e* pa akutiran ali cirkumflektiran (*smèl sméla* ~ *smêla sméli* itd.). **Deležnik na -n** je akutiran (*poravnán* -*a*). **Namenilnik** je na zadnjem zlogu cirkumflektiran (**imêt*), na nezadnjem akutiran (*pélj*at).

b) **Tip z akutom na dolžini v sed.** (*kričáti -im, dušiti ~ dušiti -im, vrtéti -im*). Kratka oblika **3. os. mn. sed.** je akutirana (*kričê*). **Velelnik** je v ed. na nezadnjem zlogu akutiran (*vrtí*ti), na zadnjem pa cirkumflektiran ali tudi akutiran (*stôj* ~ *stó*j); v mn. je cirkumflektiran (*vrtíte, stôj*te); tisti primeri, ki so v deležniku na -*n* cirkumflektirani (*zakrív*ljen), so v velelniku na istem zlogu lahko akutirani ali cirkumflektirani (*zakrív*i ~ *zakrív*i). **Deležnik na -l:** 1. če ima v zadnjem zlogu

¹³ Oblike glagola *iti* s predpono so cirkumflektirane ali akutirane (*ná*šel ~ *ná*šel itd. *nájden* -*a* ~ *nájden* -*a* ipd.).

ed. m. sp. naglašeno dolžino, je na vokalu *a* ali *i* cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. akutiran (*spâl spála spâli* itd., *dušil dušila dušili* itd.), *bati se* in *stati* pa sta v vseh oblikah akutirana, na vokalu *e* je v ed. m. sp. cirkumflektiran (*zelenêl*), v drugih oblikah pa akutiran ali cirkumflektiran (*zelenêla -i ~ zelenêla -i* itd.); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*zelenêl, kléčal* ipd.), je z intonacijo tako: glagoli s pripono *a* so akutirani, le v ed. ž. sp. cirkumflektirani (*kléčal klečâla klečâli* itd.), s pripono *e* so akutirani, le v ed. ž. sp. akutirani ali cirkumflektirani (*žélel želêla ~ želêla želêli* itd.),¹⁴ s pripono *i* so cirkumflektirani, le v ed. ž. sp. akutirani (*pomnožil pomnožila pomnožili* itd.), če je pred *l* polglasnik, so v ed. m. sp. cirkumflektirani (*jêdel*), v drugih oblikah pa akutirani (*jédla, jédli* itd.). **Deležnik na -n** je akutiran, če je naglašen *-an* ali *-en* (*zaspán -a, zadušên -éna*), sicer pa cirkumflektiran (*zakrîvljen -a*). Izjeme so: *rójen, ogróžen ~ ogrôžen, slâvljen ~ slâvljen*. **Namenilnik** je na zadnjem zlogu cirkumflektiran (*kosít*), od *stati* in *bati se* cirkumflektiran ali akutiran (*stât ~ stát*), na nezadnjem zlogu pa akutiran (*kléčat*).

c) **Tip s kračino v ed. sed.** (*stréti strêm, žgâti žgêm*). **Sedanjik** je v mn. akutiran (*žgémo, žgó*). **Velelnik** je akutiran (*téri*), le na predzadnjem zlogu mn. cirkumflektiran (*žgíte*). **Deležnik na -l**: 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*stírl, žgâl*), je cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. akutiran (*žgâl žgála žgáli* itd.), od glagola *-četi* pa tudi v ed. ž. sp. cirkumflektiran ali akutiran (*začêla ~ začéla*); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno kračino (*dospêl*), je akutiran, le v ed. ž. sp. cirkumflektiran, toda na *e* cirkumflektiran ali tudi akutiran (*tkâl tkâla tkáli* itd., *dospêl dospêla ~ dospêla dospéli* itd.). **Deležnik na -n** je akutiran (*žgán -a*). **Deležnik na -t** je cirkumflektiran (*stírt -a*). **Nome-nilnik** je cirkumflektiran (*žgât*).

III (NAGLAS V NED. SAMEM ALI V NED. IN SED. NA RAZLIČNIH ZLOGIH)

a) **Tip s cirkumfleksom v sed.** (*sejâti sêjem, kupováti -újem, skočiti ~ skočiti skôčim, razumêti -úmem*). **Velelnik** je na zadnjem zlogu ed. in predzadnjem mn. cirkumflektiran (*kupûj -te*), sicer akutiran (*skóči*), le od *umreti* lahko povsod cirkumflektiran (*razúmi ~ razûmi* itd.). **Deležnik na -l**: 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*sejâl*), je cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. cirkumflektiran ali akutiran (*sejâl sejâla ~ sejâla sejâli* itd.); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*kupovâl, skóčil*), je akutiran, le v ed. m. in ž. sp. glagolov s pripono *e* akutiran ali cirkumflektiran ter v ed. ž. sp. glagolov s pripono *i* ali *a* (oz. *ova*) cirkumflektiran (*razúmel ~ razúmel razumêla ~ razumêla razuméli* itd., *skóčil skočila skočili* itd., *kupovâl -âla -áli* itd.). **Deležnik na -n** je cirkumflektiran, kadar je naglašen na istem zlogu kot sed. (*zaskôčen -a*), sicer pa akutiran, le če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. deležnika na *-l* naglašeno dolžino, lahko tudi cirkumflektiran (*kupován -a, posejân -a ~ posejân -a*). **Namenilnik** je na zadnjem zlogu cirkumflektiran (*sejât*), na nezadnjem akutiran (*skóčit*).

b) **Tip z akutom v sed.** (*zidati ~ zidâti zidam, kovâti kújem, nositi ~ nositi nôsim, holêti hôčem*). **Velelnik** je v ed. na nezadnjem zlogu akutiran (*zidaj,*

¹⁴ Predponski glagoli tipa *-živeti*, ki so v ed. m. sp. naglašeni na nezadnjem zlogu in imajo vzporedne tvorbe s pripono *i* (*-živiti*), so v ed. m. sp. lahko cirkumflektirani ali akutirani (*razživel ~ razživél*).

nósi), na zadnjem pa cirkumflektiran ali tudi akutiran (*kúj ~ kúj*); v mn. na predzadnjem cirkumflektiran (*zidájte, kújte*), sicer akutiran (*pišite*). **Deležnik na -i**: 1. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno dolžino (*kovál*), je cirkumflektiran, le v ed. ž. sp. akutiran (*kovál kovála kováli* itd.); 2. če ima v zadnjem zlogu ed. m. sp. naglašeno ali nenaglašeno kračino (*iskál, zídál*), je akutiran, le v ed. ž. sp. z naglasom na priponi e akutiran ali cirkumflektiran (*hótel hotéla ~ hotéla hotéli* itd.) ter v ed. ž. sp. z naglasom na priponi i ali a cirkumflektiran (*nósil nosila -íli* itd., *zídál zidála -áli* itd.). **Deležnik na -n** je akutiran (*zídán -a, podkován -a*). **Deležnik na -t** je cirkumflektiran (*prijét -a*). **Namenilnik** je na zadnjem zlogu cirkumflektiran (*kovát*), na nezadnjem akutiran (*zídát*).

Deležniki na -e, -č, -(v)ši

DELEŽNIK NA -E je cirkumflektiran (*vedê, igrâje*), le *grede* je cirkumflektiran ali akutiran (*gredê ~ gredê*).

DELEŽNIK NA -Č je akutiran, le v ed. im. m. sp. nedol. oblike akutiran ali tudi cirkumflektiran (*prebirajôč ~ prebirajôč prebirajôči -a* itd., *klečêč ~ klečêč klečêči -a* itd.).

DELEŽNIK NA -(V)ŠI je na predzadnjem zlogu cirkumflektiran (*pozabívši, začêňši*), sicer pa ima enako intonacijo kot deležnik na -l m. sp. (*vídevši*).

DODATEK

Po gornjih pravilih je večinoma mogoče zelo enostavno določiti intonacijo posameznim oblikam kake besede.¹⁵ Le nekateri primeri so bolj komplicirani. Za take bi v ponazoritev navedel nekaj zgledov.

SAMOSTALNIK. Sin. Če vzamemo sklanjatev *sinu* (v rod. je naglas na *u*), je to mešani naglasni tip in gre torej po IV. Ker ima cirkumfleks na dolžini (če ga ne govorimo sami, ga lahko poiščemo v Pleteršniku), gre po IV a, in ker je m. sp., po IV a 3. Kdaj se intonacija spremeni, je navedeno v pravilih pod tem tipom, v drugih oblikah je ohranjena intonacija osnovne oblike. Za dv. rod. in mest. je treba upoštevati splošne pripombe k tipom (na začetku). Po vsem tem dobimo naslednje oblike: *sín sinû sinu -a/û -u -om, sinôvi sinóv sinôvom -e pri -ih s -i, sinôva/sína sinôv sinôvoma sinôva/sína sinôvih -oma*. Če vzamemo sklanjatev *sin -a*, je to nepremični naglasni tip (vsaj v ed.) in gre po I. Ker ima cirkumfleks na dolžini, gre po I a. V tem primeru je *sin* v vsej sklanjavi cirkumflektiran, tudi v mn., če ga sklanjamo po nepremičnem tipu: *síni -ov -om -e* itd.; če pa v mn. premakne naglas (*sinôvi*), nas opomba pri tipu I a napoti na tip IV. V tem primeru pa ima v mn. enake oblike in intonacije, kot prej navedene ob sklanjavi *sin sinu*.

Otrok. Ker naglasnega mesta ne spreminja, spada pod I. Ker ima v ed. im. kračino in akut v ed. rod., spada pod I d, in ker je m. sp., spada pod I d 2. Kdaj je o ozek ali širok, ugotovimo po SP. Dobimo naslednje oblike: *otrôk otróka otróku — k otróku ~ k otrôku otróka pri otróku ~ pri otrôku / pri otrôku z otrókom, otróci otrók otrókom otróke pri otrócih ~ pri otrôcih z otróki, otróka otrók otrókoma otróka pri otrócih ~ pri otrôcih z otrókoma*.

¹⁵ Po gornjih pravilih o tonemskih premenah v oblikoslovju knjižnega jezika pa je mogoče določiti intonacijo tudi govorjenim oblikam, ki niso knjižne.

Gora. Če sklanjamo *góra* -e (obakrat z naglasom na prvem zlogu), je to nepremični naglasni tip in gre po I. Ker ima akut v ed. im. in rod. in je ž. sp., gre torej po I b 1. Dobimo naslednje oblike: *góra* -e -i -o — prislovno na *gôro* / z ozkim o po pravilu v splošnih prip. k tipom na *gôri* pod *gôro* ~ pod *gôro* — prislovno pod *gôro*, *gôre* *gôr* *góram* *góre* — prislovno na *gôre* (ker je pri tem samostalniku vsaj v mn. še pogosten mešani naglasni tip) na *górah* -ami, *góri* *gôr* *górama* -i -ah -ama. Če sklanjamo *góra* *goré* pa je to mešani naglasni tip in gre po IV. Ker ima akut na dolžini v ed. im. in je ž. sp., gre po IV b 1: *góra* *goré* ~ *gorê* *góri* *gorô* / s premaknjenim naglasnim mestom (po pravilu v splošnih pripombah k tipom) na *gôro* na *góri* pod *gorô*, *gorê* *gorá* ~ *gorâ* (brezkončniški mn. rod. se od mešanega naglasnega tipa pri tej besedi več ne uporablja, bil bi *gôr*) *gorâm* *gorê* / na *gôre* (po istem pravilu kot v ed.) *gorâh* *gorâmi*, *góri* / *gorê* *gorá* ~ *gorâ* *gorâma* *góri* / *gorê* *gorâh* *gorâma*.

PRIDEVNIK. Drobén. Če vzamemo *dróben* *dróbná* *dróbnó*, je to nepremični naglasni tip in gre po I. Ker ima akut v ed. im. m. in ž. sp., gre po I b in torej v sklanjativni ne spreminja intonacije, ampak je vseskozi akutiran. Za prislovne izraze iz pridevnika je posebno pravilo in po njem dobimo še: na *dróbnó* / na *drôbnó*. Varianta *dróben* *dróbná* *drobnô* gre sicer po IV a (ker ima v sr. sp. premaknjen naglas, gre po mešanem naglasnem tipu — pri pridevniku je nameč treba za ugotovitev osnovnega naglasnega tipa upoštevati tudi srednji spol), toda ker ima v ed. im. m. sp. akut na nezadnjem zlogu, gre v nadaljnjih oblikah po IV b in ima torej enake oblike kot varianta *drobân* *dróbná*. Varianta *drobân* *dróbná* spada pod mešani naglasni tip in ker ima cirkumfleks na dolžini v ed. im. m. sp. in akut v ed. im. ž. sp., gre po IV b. Posameznih oblik nima smisla navajati, ker jih je zelo enostavno izvesti po pravilih. Prislovne zveze so enake, kot pri že prej omenjeni varianti *dróben* -bna -bno. Tudi pri varianti *drobên* -bnâ, ki gre po končniškem naglasnem tipu (III), je enostavno izvesti posamezne oblike. Primer nik za vse variante je *drobnêjši*.

GLAGOL. Leči ležem. Ker ima naglas v ned. in sed. na istem zlogu ter v ned. neposredno pred -ti (či), v sed. pa ne neposredno pred -m, gre po I B. Ker ima v sedanjiku cirkumfleks, gre po I Ba. Kdaj je e ozek ali širok, ugotovimo po SP. Oblike so torej: *leči*, *lêžem* -eš itd., *lézi* -imo -ite, *lêgel* *légla* -o -i itd. (po točki 2); *polêžen* -a, *lêč*.

Ležati ležim. Ker ima naglas v ned. in sed. na istem zlogu ter neposredno pred -ti in -m, gre po II. Ker ima akut na dolžini v sed., gre po II b. Oblike so: *ležáti*, *ležím* itd. *ležê*, *léži* *ležímo* -te -va, *ležál* *ležála* *ležálo* -i itd. (po točki 2); *poležán* -a, *ležat*. In še drugi deležniki: *ležê*, *ležêč* ~ *ležêč* *ležêča* -e itd. (kot pridevnik).

Zapiski, ocene in poročila

UREDNIŠKA BESEDA

Kadar se uredništvo glasila spremeni, je pač naravno, da novo naročnikom in bralcem razodene, kaj ga bo pri delu vodilo. Toliko bolj, ker Jezik in slovstvo stopa v drugo desetletje.

Jezik in slovstvo je poljudnoznanstveno strokovno glasilo slovenskih slavistov. Obravnavalo bo kot doslej vprašanja jezika in leposlovja. Seveda predvsem slovenskega jezika in leposlovja in del o njiju, namreč jezikoslovnih, literarnozgodovinskih in literarnoteoretičnih ter pedagoško-metodoloških. Problematiko drugih slovanskih (in neslovanskih) jezikov, književnosti, jezikoslovnih in literarnih ved bi radi obravnavali le, kolikor je v zvezi s slovenskimi problemi ali je sicer kako pomembna za nas.

Z jezikoslovnega področja bo Jezik in slovstvo prinašal take članke, krajše razprave in drobce, ki razširjajo, drugače vrednotijo ali kakorkoli spreminjajo naše poznanje jezikovne, stilске in jezikoslovne problematike, kakršna se kaže v standardnih priročnikih, npr. v slovenskih slovnih, pravopisu, v Ramovševih, Breznikovih, Škrabčevih ... delih. Enako bo z literarno vedo: tudi s tega področja želimo tiskati le to, česar bodisi sploh še ne vemo ali pa pre malo poznamo, narobe ali pomanjkljivo razlagamo itd. Pri pedagoško-metodičnih člankih si bomo prizadevali razširjati pri nas pre malo znane poglede na načine dela ali vsaj znane uporabiti na novem gradivu.

Poljudnoznanstvenosti torej ne razumemo tako, da bi naš časopis populariziral samo že objavljene izsledke: ne, znanstveni (neoporečni) izsledki morajo v njem imeti kolikor mogoče poljudno obliko. Kakor doslej bo torej tudi poslej marsikako novo spoznanje z našega področja sporočeno prav s strani Jezika in slovstva; s primerno znanstveno dokumentacijo podprto kljub temu še vedno lahko izide v čisto znanstvenih publikacijah.

Uredništvo si želi, da bi v Jeziku in slovstvu sodelovali vsi, ki jezik in slovstvo bistro opazujejo in o njiju uspešno razmišljajo. Posebno si želi sodelovanja profesorjev in učiteljev jezika in književnosti — in ljudi z istimi kvalifikacijami po drugih ustanovah —: iztrgajmo se iz predolgoletne pasivnosti na področju kritike in lastnega raziskovanja. Vsem nam je treba več samozaupanja in samoiniciativnosti, brez česar ni pravega napredka. K sodelovanju vabimo sploh vse ljubitelje slovenske besede in šole: četudi nimajo formalne jezikoslovne ali literarnozgodovinske in teoretične izobrazbe, so se z lastnim študijem vendarle lahko dokopali do spoznanj o jeziku in slovstvu, ki jih je koristno sporočiti slovenski javnosti. Tudi prevajalci in pisatelji bi nam utegnili povedati marsikaj zanimivega in tehtnega.

Da bi bila javnost obveščena o napredovanju dela za veliki slovar slovenskega knjižnega jezika, ki ga pripravlja naša akademija znanosti in umetnosti, uvajamo v časopisu posebno rubriko: v njej bo mogoče brati o glasoslovnih, pravorečnih, oblikoslovnih, sintaktičnih ali — to še zlasti — pomenoslovnih problemih in določitvah v zvezi s slovarjem.

Uredništvo se zaveda, da brez ocen in kritik ni pravega časopisa. Slavisti sicer še vemo, da je Levstik zapisal »Bog živi kritiko!«, v resnici pa jih meradi pišemo, še bolj pa se jih bojimo. Uredništvo bo rado objavilo tudi kritiko, ki, če drugega ne, kaže, kaj v tem ali onem delu ni prav, še raje pa tako, ki hkrati pove, kako je bolj prav in boljše. Cela vrsta jezikoslovnih in literarnozgodovinskih del iz zadnjih nekaj let še ni ocenjena, tako da je potrebnega dela dovolj. Ker nam le redko katera založba pošilja knjige v oceno, bomo od časa do časa natisnili naslove knjig, o katerih bi tudi Jezik in slovstvo moral kaj zapisati. — Tudi polemika sama na sebi ni nikakršno zlo.

Po zgledu na prve letnike Jezika in slovstva bomo odgovarjali tudi na vprašanja, ki bi nam jih bralci stavili. Da bi bili odgovori čim manj oporečni, bomo zanje prosili ljudi, ki zadevne stvari raziskujejo (ali so jih raziskovali) ali so sicer o njih dobro obveščeni. Marsikakšno stvar, ki sedaj ostane nerešena v pismih bralcev dnevnikom ali poslušalcev radiu, bi bilo tako najlažje postaviti na pravo mesto. — Tiskali bomo tudi

dopise uredništvu, kolikor se bodo tikali interesnega kroga časopisa. Na ta način bi radi okrepili stik med občinstvom in uredništvom.

Zaradi gospodarske reforme smo morali ceno časopisa zvišati. Da je bralcem res kaj do slovenskega jezika in slovstva, bodo najlepše dokazali tudi s tem, da časopisa zaradi zvišanja naročnine ne bodo odpovedovali. Za pravo stvar se ni prazno žrtvovati; predniki so nam glede tega lahko v marsičem vzor.

SPOMIN NA PROFESORJA ISTVÁNA KNIEZSO

Konec marca je prišla iz Budimpešte žalostna novica, da je v starosti šestinšestdesetih let umrl vodilni madžarski slavist, akademik prof. István Kniezsa. V polnem delovnem zagonu je bilo prekinjeno življenje moža, ki je madžarski slavistiki vtisnil pečat svojega duha, ji ustvaril samozavest in daljnosežne koncepte ter ji pridobil ugled doma in pred svetom.

Znanstveno delovanje profesorja Kniezse je temeljilo na dvojni filološki izobrazbi: na hungaristiki in na slavistiki. Kot učenec in pozneje naslednik Jánosa Melicha na budimpeštanski univerzi je družil v organski povezavi proučevanje mejnih hungaristično-slavističnih problemov, kakor izhajajo iz politično-zgodovinskega položaja ogrske države in iz kulturno-geografske situacije Madžarov sredi med tremi glavnimi skupinami slovanskih narodov. Raziskovalna misel profesorja Kniezse se je že zgodaj razvila in osamosvojila, tako da je že pri tridesetih letih kot štipendist v Krakovu lahko sodeloval v slavističnem tisku s kritično oceno monumentalnega Melichovega dela o Madžarski v dobi naselitve (*Rocznik slawistyczny*, XI). Poleg raziskovanja madžarske zgodovinske ortografije (v knjigi do dobe tiska, 1952) se je pokojnik z izredno gorečnostjo in z vztrajno disciplino posvečal študiju etimologije, onomastike in etnogeneze in v zvezi s tem osrednjemu vprašanju madžarske slavistike sploh, to je slovanskim izposojenkam v madžarščini. Iz dolgotrajnih, napornih proučevanj, ki so terjala poglobitev v arhive in skrajno prožnost duha, sta zrasi dve zgradbi, s katerima je profesor Kniezsa trajno zapisal svoje ime v zgodovino madžarskega in slovanskega jezikoslovja. To sta etnogenetična analiza *Ljudstva Ogrske v XI. stoletju* (1938, v madž. in nemščini) in zlasti še obsežno delo o slovanskih izposojenkah v madžarščini, ki pa je žal ostalo nedokončano: *A magyar nyelv szláv jövevénysszavai* (I. del v dveh knjigah, 1043 strani, 1955). Objavljeni del obsega etimološko analizo leksikaličnega gradiva, medtem ko je bil drugi del mišljen kot problemska sinteza, ki bi družila izsledke v jezikoslovju s kulturno zgodovino, sociologijo itd. Dolgoletni Kniezsev sodelavec László Hadrovics, profesor za srbsko-hrvatski jezik na budimpeštanski univerzi, je v diskusiji, prirejeni pri jezikovnem in literarnem razredu Madžarske znanstvene akademije, izjavil: »Knjiga Istvána Kniezse je končala obdobje v raziskovanju slovanskih izposojenk v madžarščini, a je hkrati odprla novo obdobje.« Na drugem mestu je zabeležil: »Kniezseva knjiga je impozantna stvaritev impulzivnega duha. Njena moč ni toliko v podrobni obdelavi posameznosti, marveč mnogo bolj v razločevanju bistvenega in v ostroumni presoji problematičnega. V sleherni vrstici dela utripa mrzlično iskanje resnice. Predvidoma bo delo spričo svoje sugestivne sile spodbudno in oplajajoče vplivalo na razvoj etimoloških raziskav. Ostalo bo za dolgo dobo naš vsakdanji kruh.« (*Studia Slavica*, 1956).

Enako pomembno in dragoceno je delo profesorja Kniezse za sistematično organizacijo slavistične znanosti in publicistike na Madžarskem. Uspelo mu je, česar pred zadnjo vojno redki slušatelji slavistike v Budimpešti nikoli ne bi pričakovali: priboril je slavistiki enakopravno upoštevanje v madžarskem znanstvenem življenju. Za slavistično znanstveno raziskovanje je pridobil širši krog mladih, prizadevnih delavcev in jim zagotovil možnost objavljanja v strokovnem časopisu, ki ga je glede na precej omejeno znanje madžarščine v svetu in v slovanskih državah izdajal v široko dostopnih jezikih (najprej *Études Slaves et Roumaines* 1948-49, od leta 1955 pa *Studia Slavica academiae scientiarum hungaricae*, deset letnikov, vsak po 400 do 500 strani). Kakor je za madžarske razmere že to ogromno, vendar še ni vse. Dosegel je, da je madžarska Akademija sprejela v svoj delovni načrt dve širokopotezni zamisli: atlas slovanskih govorov na Madžarskem in izdajo v mejah države ohranjenih slovanskih jezikovnih spomenikov (prim. *Středověké české listiny*, 1952, pri Akademiji, 207 strani z reprodukcijami). Še posebej mu je uspelo, da je organiziral slavistično sekcijo v okviru Akademije.

Dasi se je profesor Kniezsa v svojih proučevanjih gibal na prostrani topografski ploskvi zgodovinske ogrske države in se je po svojih delovnih in osebnih nagljenjih najbolj povezoval z zahodnoslovanskim kulturnim svetom, se je od časa do časa v etimoloških in etnogenetičnih študijah dotaknil tudi slovenističnih snovi. Madžarsko slavistiko je že od vsega začetka zanimalo, kateri so bili predmadžarski slovanski prebivalci Panonije in ostalih področij, ki so jih Madžari po letu 896 osvojili in v naslednjih stoletjih iz njih organizirali evropskemu fevdalnemu sistemu sorodno državno oblast. Z drugimi besedami: madžarska slavistika ni nikoli izgubila izpred oči vprašanja, kakšnega izvora je tistih približno tisoč slovanskih besed, ki so jih prevzeli madžarski priseljenci, in katerih dobršen del predstavlja močan vdor leksike prvotnega prebivalstva v vsakdanjo govorico osvajačev (poljedelstvo, obrt, civilna in cerkvena uprava itd.). O tej temi obstaja danes izredno obsežna književnost. V spominskem spisu je mogoče omeniti kvečjemu to, da je profesor Kniezsa s svojimi raziskovanji kot nepristranski razsojevalec in strokovnjak za vprašanja madžarske srednjeveške fonetike in pravopisa kodeksov podprl na Slovenskem veljavno naziranje o slovenskem značaju Koceljeve Panonije. V prvi študiji *Jezik starih Slovanov v Prekdonavju* (v nemščini v *Studia Slavica* 1955), ki jo je napisal kot polemiko zavrnete bratislavskega profesorja Jána Stanislava (*Slovenský juh v stredoveku*), je s fonetično analizo toponimov dognal, da so bili prebivalci Panonije, torej okolice Blatnega jezera in dalje predniki današnjih Južnih Slovanov, konkretno kajkavskih Hrvatov in Slovencev (med katerimi, kot sodimo, na prelomu tisočletja ni moglo biti razlike). Pri tem dognanju (ki se v marsičem razlikuje od trditev madžarskih znanstvenikov Aszótha, Melicha in prvih del Eleméra Moóra) se Kniezsa sklicuje na svoje izsledke o izvoru madžarskih slovanskih izposojenk, katerih večina (ne vse! prim. mostoha, Pest itd., ki govore o bolgarskem izvoru) izhaja od panonskih Južnih Slovanov. V precizni, sintetični obliki je dokončno izdelal svoj pogled v študiji, namenjeni za V. slavistični kongres v Sofiji, *Charakteristik der slawischen Ortsnamen in Ungarn* (*Studia Slavica*, 1963).

Temu dodajam še drobec iz osebnih spominov na profesorja Kniezso. Nikoli pravzaprav ni bilo priložnosti, da bi mu s hvaležnostjo izrazil priznanje, kaj je pomenil meni in mnogim slovanskim študentom, ki smo se zbirali v njegovem seminarju. Nam neizkušeni bil podpornik in zaščitnik, voditelj k resnemu, stvarnemu in zavestnemu miselnemu delu. V veliko veselje mu je bilo, če je v kom odkril tudi le skromne vzgibe znanstvene volje, začetke težnje po samostojnem poglobljanju v še neraziskane krajine duha, ki oživlja jezik. Vseskozi ga je odlikovala skromnost, brezobzirno spoštovanje resnice in izrazita demokratičnost. V času medvojnega potujčevalnega pritiska se ga ni prijel niti prašek šovinizma in je v predavanjih in v tisku (tako npr. dve predavanji v zborniku *A magyarság és a szlávok*, 1942) brez pridržkov izpovedoval svoje znanstveno prepričanje, kar v slovenskem primeru pomeni, da se ni pomišljal izjavljati resnico o slovenskem značaju Premurja ipd.

S profesorjem Kniezso je legel v grob človek, čigar znanstvene zasluge postajajo še očitnejše, ko ga več ni. Kolikor bo madžarska slavistika črpala iz njegovega duhovnega izročila in kolikor jo bodo vodile njegove pobude, ne bo zgrešila prave poti.

Stefan Barbarič

LITERARNOZGODOVINSKI DELEŽ V SLAVISTIČNI REVIJI

Slavistična revija (1948—1963) ima pomembno slovenistično tradicijo v predvojnih strokovnih časopisih. Njena prva številka je izšla ob tridesetletnici *Časopisa za jezik, književnost in zgodovino* (1918—1931) in prav takrat je minilo tudi deset let od ustanovitve *Slovenskega jezika* (1938—1941). Zavestna včlenitev v kontinuiteto stroke in vednost o aktualnih problemih, ki bi jih morala reševati slovenska slavistika, so ji od rojstva dalje (1948) določale nekatere zunanje lastnosti. Uredniški odbor je bil sestavljen iz predstavnikov slavističnega in komparativnega oddelka ljubljanske univerze ter od predstavnika SAZU. V posameznih letnikih so bile kombinacije naslednje: 1948—1949: Anton Bajec, Boris Merhar, Anton Ocvirk; 1950—1951: Anton Ocvirk, Fran Ramovš, Josip Vidmar; 1954: Rajko Nahtigal, Anton Ocvirk, Josip Vidmar; 1955—1958/I: Tine Logar, Rajko Nahtigal, Anton Ocvirk, Franc Tomšič, Josip Vidmar; 1958/II—1963: France Bezlaj, Anton Ocvirk, Dušan Pirjevec, Josip Vidmar. Fluktuacije v lingvističnem delu uredništva so posledek naravnih premen v generacijah (smrt Frana Ramovša in

Rajka Nahtigala). Literarnozgodovinski del je od začetka dalje v rokah komparativista Antona Ocvirka, ki se mu 1950. leta pridruži še Josip Vidmar, v drugi polovici 1958 pa že tudi predstavnik mlajšega rodu, komparativist Dušan Pirjevec. Z izjemo Borisa Merharja, ki je deloval kot urednik dve leti, torej stolica za slovensko literarno zgodovino ni zastopana. To je prvo nasprotje, ki ga velja ugotoviti v okviru naše teme. To nasprotje je toliko bolj očitno, ker je bila intencija uredniškega odbora usmerjena na tista delovna področja, ki so pretežno predmet slovenističnih raziskav. Glavni urednik Anton Ocvirk je za prvo številko *Slavistične revije* napisal programski sestavek *Slavistična revija in literarna zgodovina* (SR 1948, str. 1—4), iz katerega je treba povzeti naslednje: Urednik je bil prepričan, »da ni mogoče uspešno uravnati našega slavističnega prizadevanja brez glasila, namenjenega podrobnemu razpravljanju o slovenski slovstveni preteklosti in besedi«. Treba je izdelati že načete probleme, odkriti še nepregledano gradivo in spoznavati nove znanstvene dosežke. Gre za analitične posege, ki pa se morajo odmakniti od skrajnega pozitivizma. Slovenska literarna veda se je bala »načenjati pereča sodobna vprašanja«. Zaradi tega strahu raziskav o književnosti XX. stoletja tako rekoč ni. Le malo bolje je z obdobjem realizma in moderne. »Ujeti v začarami krog znanstvene akribije, se nismo upali spustiti v nemirno, a zato tem bolj oplajajoče valovanje idej neposredne sedanjosti in življenja samega — v strahu, da ne bi zabredli v nevarne globine toka in izgubili ravnotežja.« Edino sintetična razlaga lahko vrednoti in spoznava ustvarjalce po njihovem bistvu. Njej naj bi se priključilo še preiskovanje mednarodnih stikov, odvisnosti in vplivov. Urednik omenja zlasti odnose nasproti Slovanom, ki so najmanj raziskani.

Podobno je s preučevanjem pesniške oblike in sloga, ki je nujno, če hočemo kdaj dobiti slovensko poetiko in stilistiko. Do njiju je mogoče priti samo s temeljitim delom, ki je utemeljeno v zgodovini in v vzročnosti. Za razjasnitev in utrditev sodobnih znanstvenih perspektiv je potrebna znanstvena kritika, oprta na dejstva in gradivo, poglobljena s smislom za idejno razčlenjevanje oporišč našega zgodovinskega iskanja in s čutom za sintetično razumevanje slovenskega dogajanja.

Iz opisanih uredniških misli jasno izstopajo štirje delovni kompleksi: raziskovanje slovenske književnosti, primerjalno preučevanje slovenske literature, preučevanje pesniške oblike in sloga ter znanstvena kritika literarnozgodovinskih in literarnoteoretičnih del. »Tako bo nova revija dograjala na izsledkih tradicije v tesnem stiku s sedanjostjo in s temeljnimi gibalni življenja našo novo znanstveno misel in literarnozgodovinsko spoznanje.«

Delež literarne zgodovine v *Slavistični reviji* bi po navedenem programu moral biti osrednji, vsestranski in najbolj temeljito zastavljen. V uredniškem sestavku preseneča, da zavzema samo stališče do literarnoznanstvenih problemov, kar bi govorilo za to, da je bila *Slavistična revija* prvotno usmerjena samo v takšno smer. Ko je kasneje praksa pokazala drugače, je sourednik France Bezljaj to drugo nasprotje popravil in napisal problemsko programatični članek *O nalogah slovenistike* (*Slavistična revija* 1959/60, str. 95—103).

V naslednjem sestavku so upoštevani samo tisti literarnozgodovinski prispevki, ki jih navaja *Slavistična revija* v svojih kazalnih v razdelku »razprave«, ne obravnavajo pa se »zapiski in gradivo« ali zgodovina slovenistike (npr. Antona Ocvirka in Bratka Krefta prigodni študiji ob jubileju Franceta Kidriča v *Slavistični reviji* 1950). S to razbremenitvijo se izvajanja lahko osredotočijo bistveno, tj. na študije, ki so analitično ali sintetično obravnavale katerega od mogočih problemov slovenske literarne preteklosti.

V dosedanjih letnikih *Slavistične revije* je največ raziskovanja slovenske književnosti. Pri tem pa so glede na kriterij slovstvenih obdobij opazni zelo veliki razločki. O slovenskem srednjem veku in njegovi problematiki ni nobenega prispevka. O reformaciji in protireformaciji pišejo Albert Kos, Anton Slodnjak in Mirko Rupel. Problemi so postavljeni načelno (A. Slodnjak je, vzpodbujen od zgodovinarja G. Stöckla, razmišljal o vzniku slovenske reformacijske misli) in gredo v središče stvari (izredno tehtna razprava A. Kosa o družbenem nazoru naših reformatorjev). Delo M. Rupla je zasnovano na pozitivističnih načelih. Gradivsko v mnogočem razširja znanstveno vednost, manjka pa mu koncepcije osmišljevanja in sovisnosti.

O razsvetljenstvu *Slavistična revija* nima nobenega prispevka. V obdobje romantike je najbolj posegel Anton Slodnjak s ciklusom *Prispevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe*. Dotedanjo prešemoslovsko metodo pozitivizma je premaknil v psihološko in estetsko in na osnovi novo odkritega gradiva je dokaj spremenil in razširil kulturno-

zgodovinske poglede na prvo polovico XIX. stoletja. Podal je interpretacijo dobe in Prešerna, ki ponekod sicer kliče po dopolnitvi ali ugovoru, ni ji pa mogoče odrekati izvirne zasnovе, znanja, intuicije in doslednosti. Takšni so tudi drugi Slodnjakovi sestavki (o Stanku Vrazu, o pojmovanju kritike v južnoslovanski literarni historiografiji ipd.). Zanesljiva analitična logika preveva sestavke Joke Žigona, Franceta Kidriča in Alfonza Gspana. Zadnji je opravil v zvezi s Prešernom pomembno tekstološko delo (problem *Zdravljice* in Grünovih *Treh želja*).

O realizmu so pisali Marja Boršnik, Francé Koblar in Stane Mihelič, s priložnostnim člankom pa se je javil tudi Hrvat Josip Badalič. Študije so kulturnozgodovinskega pomena (Miheličeva o ustanovitvi *Novic*, prinašajo novo gradivo (M. Boršnik, Fr. Koblar, J. Badalič), le M. Boršnikove se dvigajo do sintetičnega razbora (*Književna gibanja kot odsev družbenega razvoja, Stilni premiki v slovenski književnosti med klasičnim in modernim realizmom*). Študija Borisa Paternuja (*Nastanek teorije realizma in slovenski književnosti*) pa je povzetek avtorjeve knjige o Levstikovi literarni kritiki in estetiki (1962).

Razdobje moderne ima v *Slavistični reviji* več raziskovalcev. Francé Koblar je genetično podal nastanek in delo Zadruga. Problemsko so se moderne lotili Marja Boršnik, Joža Mahnič, Fran Petre in Dušan Pirjevec. Zlasti zadnji zasluži vso pozornost, ker je v svojih študijah (*Župančič in Cankar, Cankar in naturalizem*) prvi nas prvi uporabil sodobno integralno znanstveno metodo in z njo dosegel pomembne rezultate. Metodološki razpon je tudi v tem obdobju precejšen: gre od pozitivističnih načel v sintetičnost, pri F. Petretu pa se prevesi v esejistični prijem. Moderna je tudi zadnje umetnostno obdobje, ki ga je obravnavala *Slavistična revija*. Razen omenjenega so v njej še posamezni prispevki iz folkloristike (Ivan Grafenauer) in kroatistike (Emil Štampar, *Suvremeni hrvatski roman*). Na širše slavistično področje posegajo Rajko Nahtigal, Monica Patridge, Anton Slodnjak, Antun Barac, Mirko Rupel, Bratko Kreft idr. Večina teh sestavkov je priložnostnih in gre le redkokdaj k bistvenim vprašanjem.

Primerjalnega preučevanja slovenske književnosti se loteva več avtorjev. Izhodišče pri Slovencih imajo Lino Legiša (Stritar, Župančič), Joža Mahnič (Župančič), Tatjana Kopitar (Stritar) in Dušan Voglar (V. Vodnik). Zunanje prijemalščice pa imajo Dušan Moravec (W. Shakespeare), Bratko Kreft (ruska književnost), Veno Taufer (M. Gorki), O. Berkopec (Fr. L. Čelakovský), Emil Štampar (ruska revolucija) in Rozka Štefanova (A. Mickiewicz). Problemi so obdelani z različnih aspektov, saj je znano dejstvo, da so prispevki v glavnem ali diplomske naloge ali disertacija. Tisto, kar je izven tega, pa je gradivski drobiž.

Sestavka, ki bi posebej obravnavala pesniško obliko in slog, v *Slavistični reviji* ni (delno se temu približujeta, toda ob specifičnem problemu, D. Číževski in R. Jakobson). Zelo revna pa je tudi bera po znanstveni kritiki literarnozgodovinskih in literarnoteoretičnih del. Značilna polemika med A. Gspanom in A. Slodnjakom ob izdaji Prešerna ter ocene Petretove knjige o Cankarjevem rodu in mladosti je iz slovenistike precej vse, kar je o tem objavljenega v *Slavistični reviji*. O dogajanjih v svetovni slavistiki poročajo Dušan Pirjevec, Anton Slodnjak, Nikola Pribič, Nikolaj Preobraženski, Mirko Rupel in Boris Urbančič. V njihovih sestavkih se je znanstveno zainteresirani bralec lahko poučil o W. Walderju (knjiga o Cankarju), M. Ibrovcu (Kopitarjev odnos nasproti Francozom), E. Winterju (zveze med mestom Halle in slovenskim razsvetljenstvom), G. Phelpsu (ruski roman v angleški književnosti), J. Badaliču (problem protestantizem) in F. Wollmanu (zbornik ob sedemdesetletnici). O madžarski slavistiki je pisal Andreas Angyal, Andrej Budal pa o slovenistiki v Italiji po drugi svetovni vojni.

Navedeni podatki pričajo, da imamo v *Slavistični reviji* opravka s še nekaterimi nasprotji. Predvsem lahko ugotovimo velik prepad med urednikoviimi željami in med stvarno vsebino revije. *Slavistična revija* je dosegla doslej 3786 strani, od katerih jih 1485 (približno 39 %) odpade na literarno zgodovino. Ta odstotek je sicer precejšen in bi bili, ko bi se držali samo kvantitativnih kriterijev, z njim lahko zadovoljni. Ko pa opravljeno delo pomerimo ob stvarne probleme slovenske literarne zgodovine, ugotavljamo določeno nezadostnost. *Slavistična revija* je najprej izpustila problematiko slovenskega življenja med IX. in XVI. stoletjem; v njej ni zastopano XVIII. stoletje, od XX. pa samo tisti del, ki ga zavzema moderna. Pri tistih površinah literarnega življenja, o katerih imamo prispevke v *Slavistični reviji*, pa je prav tako potrebno ugotoviti nekaj stvari. Bistvenih problemov se lotevajo nekatere študije o reformaciji, romantiki in moderni. Prevladuje pozitivistično-analitični pristop, ki je razširjen s socialnimi in psiho-

loškimi ter ponekod z estetskimi postavkami. Do sintetične razlage so se povzpeli Marja Boršnik, Boris Paternu in Dušan Pirjevec.

Literarnozgodovinski delež v *Slavistični reviji* je torej ostal daleč od programskih zamisli. Prepuščen slučajnosti in brez enotnega idejnega žarišča se je premalo spoprijemal z živo aktualnostjo preteklosti in sodobnosti. Za to je več razlogov. Nekaj jih je vidnih že iz dosedanjih opažanj. Hkrati z rastjo literarne zgodovine v *Slavistični reviji* ni rasla literarnoteoretična misel. Časopis si je skoraj povsem zaprl vrata v svet. V njem ni najti informacij o izredno zanimivih literarnoznanstvenih tokovih sodobnega sveta, o njihovih idejnih in metodoloških izhodiščih. *Slavistična revija* ni zavzela stališča nasproti pojavom, ki so vzbujali slehernega njenega bralca (npr. Wolfgang Kayser, Emil Staiger, ameriški »new criticism«, strukturalizem ipd.). Ta neobveščенost se je recipročno maščevala tudi v širini aspektov in v metodološki izdelanosti določenih prispevkov. Za večino njih je namreč značilna precejšnja konservativnost, strah pred novim in premajhen občutek za razločevanje bistvenega od nebistvenega. Spoznavna pomanjkljivost in metodološka neizdelanost sta rezultat ne vključenosti v pozitivne tokove sodobne znanstvene misli v svetu. To je povzročilo močno stagnacijo in celo upad znanstvene misli na Slovenskem.

Poseben problem so tudi sodelavci. *Slavistična revija* je prvo številko začela s prispevkom Franceta Kidriča (*Prešernov kritik Buchenhain*). V njej so doslej najbolj številno zastopani avtorji po naslednjem zaporedju: Anton Slodnjak (218 str.), Dušan Pirjevec (142 str.), France Koblar (138 str.), Mirko Rupel (128 str.) in Marja Boršnik (63 str.). Težišče je na tako imenovani postkidričevski generaciji literarnih zgodovinarjev. Edina izjema je komparativist Dušan Pirjevec, pripadnik povojnega rodu, ki je kot urednik objavil dva pomembna prispevka o moderni. Preseneča odsotnost obeh drugih literarnozgodovinskih urednikov (Anton Ocvirk in Josip Vidmar), ki sta oba znana literarna znanstvenika. Od mlajših predstavnikov slovenske slavistike je v *Slavistični reviji* zastopan samo Boris Paternu, ki je vanjo prišel s svojim referatom za sofijski slavistični kongres (*Nastanek teorije realizma v slovenski književnosti*). To dejstvo je zanimivo z več strani. Predvsem je gotovo, da je z uredniško politiko nasproti slavistom nekaj narobe. Ta ugotovitev postane tembolj očitna, če vzporedimo literarnozgodovinski del z jezikoslovnim, v katerem je situacija pravzaprav boljša. Zgornji primer pa poleg tega kaže še drugo značilnost. Boris Paternu, ki se je lotil ene središčnih tém slovenske književnosti, in Dušan Pirjevec, slavist in komparativist mlajšega rodu, sta pomembno dopolnila vsebino literarnozgodovinskega deleža v *Slavistični reviji*.

Kakšni bi bili potemtakem rezultati analize o literarnozgodovinskem deležu v *Slavistični reviji*? Najprej se vsiljuje spoznanje, da ta časopis v slovenski literarni zgodovini ni imel tiste vloge, ki bi jo po njegovem programu in po dejanskem položaju znanstvenega tiska pričakovali. Reševanje slovenskih in slavističnih literarnoznanstvenih problemov je bilo prepuščeno slučajnosti. S premalo širokim odnosom tako do stvarnih problemov kot do sodelovanja si je *Slavistična revija* odvzela možnost, da postane živ in aktualen slavistični časopis, katerega izid bi literarni zgodovinar pričakoval z nestrpnostjo. Premalo je bilo sprorijemanja s tistimi vozlišči, skozi katera je v zadnjih nekaj desetletjih prehajala literarna znanost v svetu. *Slavistična revija* je premalo služila znanstvenemu osveščanju, zato so nekateri notranji premiki v slovenski literarni zgodovini šli mimo nje. Zato tudi — razen v redkih omenjenih primerih — ni prispevala nič bistveno novega k procesu prevrednotenja slovenske literarne preteklosti. Ostala je nad problemi; aristokratsko vzvišena se ni mogla postaviti na mesto, na katerem bi lahko postala sinteza in izvir literarnoznanstvenih spoznanj.

Čeprav ima literarnozgodovinski delež v *Slavistični reviji* vrsto problematičnih značilnosti, je kljub temu vzdrževal kontinuiteto slovenske literarne znanosti in jo predstavljal svetu. Ker je bila uredniška koncepcija odmaknjena od življenja in ji je šlo za pozitivistično pojmovano in strogo zaključeno znanost, ni podlegala različnim dnevnim geslom, ki so povzročila težko škodo nekaterim drugim slovenskim narodom. Tako se lastnost, ki je z ene strani problematična, spreminja v pozitivno vrednoto. To je relativizem našega časa, ki je bistveno ogrozil zlasti humanistične vede. Kot posledica razbite vere v determinizem pojavnih oblik življenja in kot nasledek razvrednotenja poznanih literarnoznanstvenih metod je literarna zgodovina uveljavila subjektivistično interpretacijo. *Slavistična revija* se je takšnim tendencam upirala s solidnostjo pozitivistično snovanih študij in razprav. S tem je vzdrževala določeno ravnotežje, ki pa ima zapletene posledice. Odvrčajoč se od svoje skrajnosti, je sama zašla v nasprotno skrajnost ter s tem postala neplodna. Njena pot v prihodnost je mogoča samo v ustvar-

jalni oživitvi in v strnitvi vseh literarnoznanstvenih pristopov. To je odnos nasproti tradiciji. Nasproti sodobnosti pa bo treba biti kar najbolj odprt, ker je edino s tipalkami na vse strani mogoče biti v kontekstu časa, v katerem živimo. Zato ni več mogoče kakršnokoli zapiranje v pozitivistično strogo omejene znanstvene discipline. Le-te prehajajo ena v drugo, prežemajo se in žive kot enota spoznavnega procesa, ki ima več aspektov. Zato je pot *Slavistične revije* v prihodnost mogoča samo, če bo peljala skozi sintezo dosedanjih znanstvenih dosežkov v integracijo s sodobnimi duhovnimi tokovi v svetu.

Jože Pogačnik

NEKAJ UGOTOVITEV OB POPOLNEM IZPISU VODNIKOVEGA ROKOPISNEGA NEMŠKO-SLOVENSKEGA SLOVARJA

Kot je znano, je pisal Vodnik prvopis svojega slovarja od 7. marca 1804 do 23. decembra 1806 malone nepretrgoma, razen od konca avgusta do 22. novembra 1806. V tem času — ali vsaj ne dolgo potem — pa je tudi na čisto prepisal najobširnejšo nemško črko A, tj. 307 in pol strani rokopisa s 24.074 slovenskimi besedami. Ves Vodnikov slovar obsega 95 zvezkov + Pridav, ki imajo skupaj 2532 popisanih strani v velikosti $19 \times 23,5$ cm.

O Vodnikovem rokopisnem *Slovenskem Besednjaku* so pisali že M. Čop, F. Wiesthaler, I. Grafenauer, F. Kidrič, A. Gspan, S. Suhadolnik in še več drugih. Najbolj izčrpno je o Vodniku kot jezikoslovcu pisal I. Modic (DS 1909). Tu hočem povedati samo nekaj tistega, kar sem ugotovil pri popolnem izpisu tega slovarja za Inštitut za slovenski jezik pri SAZU.

V Vodnikovem slovarju je 139.488 slovenskih besed-gesel. Te besede so troje vrste. Najprvo tiste, ki jih je zapisal Vodnik s črnimolom pri prvopisu (vseh je okrog 105 tisoč). Okrog 20 do 25 tisoč slovenskih besed je Vodnik pripisoval v slovarju do svoje smrti. Zadnji pripis je od 27. sept. 1817 (pri geslu Wohnen). Večina Vodnikovih pripisov je zapisana s svinčnikom, včasih zelo nerazločno; sedaj so že zabrisani, tako da jih komaj razbiramo. Nekaj pripisov je tudi s svetlejšim črnimolom. Vsaka Vodnikova s svinčnikom pripisana beseda ima na listku posebno pripombo, koristno za razpravljanje o nastajanju slovenskega besedja. Tretjo vrsto besed (9500 jih je) pa so pripisali v slovar po Vodnikovi smrti tisti, ki so ga prebirali in uporabljali. Redki teh pripisov s svinčnikom do dobre nove slovenske besede, večji del so vzete iz hrvaščine, iz Murkovega in Janežičevega slovarja itd. Pripisi so iz leta 1850; sodeč po zapisih v bohoričici, pa jih je nekaj gotovo starejših. Tudi vsak tak poznejši pripis ima na listku pripombo, tako da je Vodnikovo blago lahko ločiti od tujega.

Po Vodnikovem zapisu na kraju *Besednjaka* ima slovar 30.506 nemških gesel. Sprva več geslom Vodnik ni pripisal slovenskih pomenov; takih nemških gesel je npr. pri črki A 33, v Pridavu 7, vseh v *Besednjaku* pa je razmeroma malo, nikakor ne prek tisoč. Nemščino je pisal Vodnik bolj slabo in z napakami; vsako malce nenavadnejše nemško geslo je rad opredelil z obširnimi opisovanjem, gesla pa ponavljal v več pisnih oblikah.

Vodnik je prvi slovenski slovarnik, ki si je prizadeval, da bi zbral kar najbolj širokogrudno in čim več pristnih slovenskih besed, ki so jih govorili in pisali tedanji Slovenci na celovitem slovenskem ozemlju. Mirno smemo trditi, da bi bila razvoj in veljava slovenščine precej drugačna, ko bi se bil Vodnikov slovar natisnil (in Hlipolotov iz l. 1711—1712). Če iz obeh slovarjev odvejamo pleve, ki jih pa ni kdovekaj, sta oba slovarja natrcana s tolikim bogastvom slovenskega jezika, da bi se bilo ob njiju zastavljalo in razbilo vsako omalovaževanje slovenščine.

Ceprav se je oziral Vodnik tudi po tujih vzorih in je iskal zdaj pa zdaj primernih besed v ruščini, češčini, hrvaščini, lužiščini, pri Belostencu, Eberhardu, nekem Anonymusu, itd., je kljub temu vendarle ohranil samostojno, samosvojjo presojo, redkokdaj ga je zapeljal tuj zgled v zmoti. Vodniku je šlo v vsem za res ljudski, naroden vse-slovenski besedni zaklad in je bil pri zbiranju le-tega neutrujen.

Vodnik je prvi slovenski leksikograf, ki si je prizadeval, da bi zbral kar najbolj širokogrudno in čim več pristnih slovenskih besed, ki so jih govorili in pisali tedanji Slovenci. V rokopisu je nešteto pripomb, v katerih je Vodnik naznačil, kje, kdaj in od koga je slišal ali vzel kako besedo. M. Cigale, ki je v svojem nemško-slovenskem slo-

varju 1860 prevzel večji del slovenskih besed iz Vodnika, je le redkokje tudi navedel ta vir, pri nobeni besedi pa ni zapisal Vodnikovega izvirnega naglasa, ki je z izjemo narejenih besed povzet po živem govoru.

Tudi sicer so se ob izpisovanju Vodnikovega slovarja ponujale nekatere primerjave s Cigaletovim, kar je dalo nekaj zanimivih ugotovitev.

Cigale je prepisoval Vodnika od besede do besede, pri čemer je hkrati starejše Vodnikove besede in oblike prilagajal sodobnemu pravopisu in jih pri tem nekaj pokvaril. Pri Vodnikovih besedah ali oblikah pa, ki niso bile Cigaletu po godu ali so se mu zdele nevsakdanje, svojevrstne, je pristavil Vodnikov vir, tj. črko V. Cigale je prevzel v svoj slovar gotovo več kot 95 odstotkov Vodnikovega slovenskega besedja in tudi v nemškem frazeološkem delu je mnogo Vodnikovega blaga. V uvodu na str. VII in VIII pa je Cigale omenil Vodnikov slovar le tako na splošno in na kraju rekdel, da je bilo šele drugi polovici stoletja pridržano, da dragoceno Vodnikovo gradivo napravi dostopno javnosti. Po vsej pravici in v resnici je torej *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* v dveh delih iz l. 1860, ki mu običajno pravimo Wolf-Cigaletov slovar, pravzaprav Vodnik-Cigaletov slovar. S tem pa, da je prevzel Cigale v svoj slovar malone ves Vodnikov rokopisni material, se Cigaletova zasluga prav nič ne zmanjša. Poleg Vodnikovega nemškega besedja je namreč Cigale zelo pomnožil nemške iztočnice iz Heinsiusovega slovarja (1840) in še iz več drugih.

Da pa pokažemo razmerje slovenskih besed v Vodnikovem in Cigaletovem slovarju, navedimo dva primera. Vodnik ima od A do Abdörren 700 slovenskih besed, vtem ko jih ima Cigale za enako razmerje nemških gesel 1250, torej kar 550 besed več. Medtem ko ima Vodnik v geslih Allgemeinheit — Angehen skupaj 2246 slovenskih besed, jih ima Cigale samo pri geslih Allgemeinheit — anbiegen že 2353. Cigale torej ni povečal le Vodnikova nemška gesla za več kot tretjino, kakor je zapisal v predgovoru na str. XI, marveč je še bolj pomnožil — nekako za tri četrtine — Vodnikovo in pripisano poznejše tuje slovensko besedje, tako da ima Cigaletov slovar iz l. 1860 najmanj 250.000 slovenskih besed, raje pa še več.

Pri proučevanju in raziskovanju slovenskega besedja glede na prvi zapis, naglasa itd. se že več kot sto let maščuje, da Cigale ni navedel vira in naglasa pri vsaki besedi, ki jo je dobil iz Vodnika. Pleteršnik je namreč vzel v svoj slovensko-nemški slovar razmeroma največ slovenskih besed iz Cigaletovega slovarja, ki »so ga gimnazijci in bogoslovci, dasi takemu delu ne vajeni, s primerno natančnostjo izpisali«. Vodnikove besede pa niso prešle v Pleteršnikov slovar samo z označbo *Cig.* in *V.-Cig.*, temveč jih je veliko, ki si jih je prepisal iz Vodnika Caf, prevzel Murko v svoja slovarja itd.; precej pa je tudi takih, ki jih je Pleteršnik poznamenoval celó za *nk*, tj. novejša slovenska književnost. S tem so bile slovenske besede, ki so jih govorili in pisali že v 18. stoletju, potisnjene za več desetletij ali za stoletje naprej v novejšo dobo, s čimer je bila zabrisana prava razvojna pot slovenske besede.

Kar smo povedali, ponazorimo za boljše razumevanje z nekaj primeri. Vodnik za *Angeler* in *Angelischer* navaja pomen *ternikár*; Pleteršnik te besede ni sprejel, pač pa jo imata v pomenu *tfnkarja* (tj. kdor lovi s trmkom) Sp 1950 in 1962. Med mnogimi drugimi je zanimiv primer beseda *premog*, zato o nji nekaj več. J. Koštiál pravi (Zeitschrift für slavische Philologie, VII, 381—383), da se je po pomenu »Drache, Lindwurm« v Megiserjevem slovarju 1592 in v Valvasorjevi *Die Ehre* 1689, prikazala beseda *premog* nepričakovano l. 1833 v Murkovem slovensko-nemškem slovarju: *Prémog*, m. in Kr. (ain) die Steinkohle; in Kt. (= Kärnten) der Drache. Nato navaja Koštiál še novejšo primere. Breznik pa je pripisal v svoj izvod Pleteršnikovega slovarja, II, 255, da je Metelko (Lehrgebäude 1825, 151) naredil besedo *prémog* »Steinkohlen«, iz »premogova kri« M. Ravnikarja v *Zgodbah* 1815—1817, ne da bi zapisal tudi potreben navedek. V Cigaletovem slovarju, II, 1080, s. v. *Naphta*, in v *Plet.* II, 255, s. v. *premogov*, beremo isto s pristavkom: »nach Ravn. in der Woheins»; »Bohinj — Ravn. (Cig.)«. Pri iztočnici *Steinkohle* pa je Cigale zamolčal, da ima besedo *premog* najprej in večkrat Vodnik v svojem slovarju, in sicer pri iztočnici *Braunkohle*, kjer je zapisal sprva *rújávi prémog*, a je potem naglas na *é* prečrtil in ga napravil na *ó*: *premog*, *Glanzkohle*, *švitli prémog*; *Harzkohle*, *šmólnati prémog*; *Steinkohle*, *prémog*, *Steinkohlen* (v sestavah) *prémogov*. Povsod je zapisal Vodnik besedo *premog* brez vsake pripombe, kar pomeni, da mu je bila beseda vsakdanja. Vedeti pa moramo, da je pisal Vodnik v *Lublanske Novize* 1797 (13, 4) in 1798 (58,2) namesto *premog* le *semelfsko oglie*, torej mu tedaj ta beseda še ni bila znana. — Pri tem se nehote spomnimo besede *smodník*, ki jo je Vodnik prvič zapisal v *Lub. Nov.* 1800, 14, 2, prej pa je pisal strelni prah, dasi beremo besedo *smodník* že v *Guts-*

mannovem nemško-slovenskem slovarju 1789, 280, a za nemški Senger. Kakor je slišal Vodnik besedo smodnik v pomenu Schiesspulver od nekega kmeta (glej J. Kopitarjev zapis o tem v Wiener allgemeine Literaturzeitung, Intelligenzblatt, Junius 1813, 101—102), takó je tudi besedo premog v pomenu Steinkohle moral večkrat slišati od preprostih ljudi.

Vodnik se je znal izogniti dobesednemu prevajanju nemških rečenic in je z redkimi izjemami prestvarjal Slovencem čisto tuje nemške stavke v lepo ter čisto slovensko besedo: du hast mir Ursache dazu gegeben — ti si me k timu napelal, der Jugend Fleis ist der Alter Ehre — mladost stari častito starost, eine reiche und angebaute Sprache — bogat in obdelani jezik, mit der heissen Nadel nähien — tje v en dan delati, Hopfen und Malz verlieren — prazno slamo mlatim ali bob v steno metam, hab ich ist besser als hätt ich — bolj je derži ga ko lovi ga, der Hafer sticht ihn — sit je, kruh po njemu razbija.

Jože Stabéj

DROBEC ZA ZGODOVINO BESEDE »VADA«

T. Korošec je v članku o ribiški terminologiji (JiS 1965, 203) omenil tudi besedo *vada*. Postavil jo je med termine, »ki jih je Lokar precej nekritično sprejel v slovar od vsepovsod« in ki »so se v ribiški literaturi obdržali malo časa«. Pod črto je pripisal, da bi bilo zanimivo »vedeti, od kod jo je vzel Lokar in če je bila ali je še v kakšnem slovenskem narečju«.

Lapsus, ki se je vrnil v zgodovinski oris te besede ob Hipolitu, je popravil F. Bezljaj (ib. 256) in potem dodal, da že pri Dalmatinu najdemo izvedenko *vadnica* »der Lockvogel«, pri Vodniku pa tudi glagol *vaditi*, *vadim* »vabiti, nastavljati vabo«.

Iz leksikološke literature in iz gradiva, ki je na razpolago v Inštitutu za slovenski jezik, je mogoče pri današnjem stanju izpisov izvedeti o zgodovini besede *vada* in njeni družini še tole:

Dalmatin je zapisal: *Falh ferce je raunu kakòr ptizhja vadniza na precepu, inu ltrejshe, koku bi te mogèl vloviti* (Biblija II, 158). Stavek kaže, da Pleteršnikov podatek *vadnica* »der Lockvogel« ni čisto zanesljiv, saj se da *vadnica* razlagati tudi malo širše (das Lockmittel, die Lockspeise), zlasti zato, ker je imel Dalmatin za *Lockvogel* še dva natančnejša izraza. Zgled: *Sakaj mej moim folkom le najdeo hudobni, kateri ludem lhtrike polagajo, inu palty narejajo, de bi je vluvili, kakòr Ptizharji s'Precepom: Inu nyh hifhe so polne goluie, kakòr je kletka polna Vabceu* (ib. 30). Pri besedi *vabec* stoji zvezdica, na levem robu besedila pa je ob ponovljeni zvezdici sinonim *Vadceu*. Ta sinonimni odnos, ki doslej še ni podrobno raziskan, ustreza takimle odnosom na drugih mestih v Bibliji: *arfa* (besedilo) — *gosli* (rob), *bron* — *kufer*, *noriti* — *goljujati*, *peš* — *knogam*, *postojn* — *orel*, *trgač* — *berač*, *vreča* — *žakel*.

Obe besedi (*vadnica*, *vadec*) sta prišli v »Krajsnsko besedishe pisano« (str. 478). Nov je tu izraz *vadnik* »der Lockvogel«, ki ga Pleteršnik ne pozna, pač pa Lokar.

Hipolit je res uporabil *vado* v »Orbisu pictusu«, vendar je Pleteršnikov navedek o njej le približen. Ustrezni tekst se glasi: *Ribizh loví te ribe ... s'térnikom ... na kátérin je natákna ta Váda*. Razen tega ne kaže prezreti, da ima Hipolit *vado* že v prvopisu in prepisu svojega slovarja pod *esca*.

V Vodnikovem rokopisnem slovarju je *vada* v našem pomenu zapisana dvanajstkrat (*vaba* pa dvakrat, od tega je en kasnejši, tuj pripis). Beseda nastopa sama ali v zvezah *dati*, *nasaditi*, *nasajati*, *nastaviti*, *nastavljati*, *natakni*, *natakti*, *staviti vado* ter *vlečena vada* »eine an einer Schnur geschleppte Lockspeise«. V drugačnih pomenih je *vada* uporabljena štirikrat. Glagol *vaditi* je zapisan štirikrat, glagolnik *vadenje* »Lockung« enkrat.

To dokazuje, da je bila *vada* do 19. stoletja živa.

V Murku *vade* ni, pač pa *vaba*. Prešeren je v pismu stvar drugače opisal: *ga jed v tiénci nastavlena prijazno k sebi vabi*. Spet ima besedo *Alič*, na prvem mestu jo redno citira Cigale, pozna jo Janežič in seveda Pleteršnik (Gor., Dol., nk.).

Da beseda *vada* tudi v 19. stoletju ni živela samo v slovarjih, pričajo številni izpisi iz leposlovnih del v različnih zvezah: Erjavec 1881, Detela 1882, Trdina 1883, 1885, 1886, Stritar 1895, Dolenc 1903, Cankar 1901, 1904, 1909, Župančič 1904, Finžgar 1904, Medved 1906 itd.

Ker srečamo *vado* celo po časopisih in publikacijah, ki tudi sicer nimajo papirnatega jezika, npr. v Kmetovalcu 1889, 1906, 1908, v Dolenjskih novicah 1893, 1897, 1912, v Vrtnu 1897, v Koledarju Mohorjeve družbe 1915, 1923 ipd., je jasno, da je bila *vada* tja v začetek 20. stoletja vsaj kot sinonim še živa in da se je rabila kot stilno sredstvo (Finžgar, Cankar v slabšalnem pomenu).

Glonar je v Slovarju slovenskega jezika zapisal, da je *vada* »starejši izraz za vaba« in kot tako so jo sprejemali njegovi sodobniki Vošnjak, Jalen, Prijatelj, Ozvald in mlajši, F. Vodnik, V. Naglič itd.

Lokar torej, ko je sestavljal svoj Lovsko-ribiški slovar, ni mogel mimo *vade* in je preudarno ravnal, ko jo je postavil kot sinonim na drugo mesto. Grešili pa so tisti sestavljavci slovarjev in jezikovnih priročnikov, ki so v naslednjih desetletjih kljub Glonarjevemu opozorilu in Lokarjevi razvrstitvi priporočali *vado* kot nevtralni oz. enakovredni sinonim.

Dokazov za narečno rabo besede *vada* ni veliko, vendar je mogoče iz doslej povedanega in iz naslednjih podatkov za trdno sklepati, da je bila *vada* vsaj na zahodu dolgo časa znana. Za Črni vrh nad Idrijo je izpričana v Tomičevem slovarju, F. Jakopin pa pravi, da jo je govoril njegov oče, doma iz Grahovega pri Cerknici.

Zanimiv je podatek v Šašljevem Rožanskem narečnem besednjaku, čeprav ni v neposredni zvezi z obravnavano besedo: *vádōta* »povabiti, laden«; *vádovc* »vabilec« (posebno pri ženitovanju); *vádovc je tūdā starešina pr hōscēta*. Potrdilo za to je že v Gutsmanu 1789: *vadavec* »Eimlader«, *notervadati, navadati* »einladen«; *vadanje* »Ladung«.

Za Javornik je Breznikov podatek (DiS 1904, 511): *vada, vado imeti, na vadi biti* »rendezvous«. Prim. tudi italijansko zanimivost *vada* »posta, invito (al giuoco)« v Battisti, Dizionario etimologico italiano 1957. Za *vado* »das Zuggarn« (Pintar, LMS 1898, 181 in Kelemina SR 1951, 91) ni novih dokazov.

Ob takemle priložnostnem zbiranju gradiva za to ali ono besedo me znova in znova preganja misel: kdaj se bomo pri razpravljanju o zgodovini slovenskih besed lahko oprli na kaj trdnejšega? Ali ne bi bilo prav, da bi SAZU z gradivom, ki ga že ima, oz. ki bi ga bilo mogoče v razmeroma kratkem času zbrati, pripravila začasno nadomestilo za veliki zgodovinski slovar, ki ga še zlepa ne bomo dobili? Ali ne bi preprosto, pa čeprav ciklostilno razmnožen, a natančen konkordančni slovar za Megiserja, Alasio, Kastelca, Hipolita, Apostola, Gutsmana, Pohlina, Vodnika, Jarnika, Murka, Cigaleta in Janežiča (z vsemi manj pomembnimi avtorji vmes seveda) bistveno olajšal in razbistril pogled v zgodovino slovenskega besedja?

Stane Suhadolnik

SARAJEVSKI SLAVISTIČNI KONGRES — JEZIKOSLOVJE

Od 13. do 17. IX. 1965 je bil v Sarajevu kongres jugoslovanskih slavistov. Jezikoslovci so razpravljali predvsem o normativnosti v knjižnem jeziku. Referat o tem je prebrala Milka Ivić, profesor srbohrvatskega jezika na novosadski univerzi, nato so se zvrstili koreferenti in na koncu diskutanti.

Referentka je, opirajoč se pri tem na češko teoretično misel o knjižnem jeziku, poudarjala, da je pri določanju pravilnosti v knjižnem jeziku glavni razsodnik govor »izobraženega sloja prebivalstva« v mestih, ne pa »jezik nepismenih«. Nepismeni žive po njenem »po zakotnih vaseh« (zakotne so ji menda vse vasi), zato jih »je popolnoma depasirano imeti za kompetentne pri graditvi jezikovne kulture«. Vzorno nasprotje jezika nepismencev je »jezik tiska, radia, televizije in filma«; ta najbolj množičen jezik kulturnega delovanja« namreč nastaja, se bohota in neguje po naših mestih, še posebej v tistih velikih centrih, kjer so najgosteje koncentrirani naši izobraženi ljudje.« »Ta urbanizirani predstavnik (jezika) ima raznovrstne podobe«, pravi referentka, »kulturnega življenja in zato tudi različne stile izražanja«, »ima prestiž, z njim pa tudi jezikovno kompetenco«. Jezikoslovci naj ga proučijo, njegova struktura urejenost (v smislu povprečnosti — standardnosti, najmanjše specifičnosti, vsakdanjosti) pa naj postane odnosnica za določanje vseh drugih oblik jezika. Prav »zato se ne moremo nasloniti samo na jezik književnikov, ker le-ta ne more (in ne sme) ilustrirati brezbarvnosti povprečja.« »To seveda nikakor ne pomeni, da bomo prav (jezik povprečnosti) pripo-

ročali za vzor, niti da je vse njegove značilnosti treba brezpogojno sprejeti kot normo bodoče preskriptivne slovnice.« — Opisu jezika v vseh važnejših kulturnih središčih namreč vendarle mora slediti tudi prepisovanje.

Najbolj pereči se referentki za srbohrvaščino zdijo naslednji problemi: priznanje vzhodne in zahodne variante sh. knjižnega jezika, upoštevanje razlik med govornim in pisnim jezikom, pri pisnem pa raziskovanje različnih funkcionalnih stilov (referentka je omenila znanstvenega in pisarniškega in v zvezi z znanstvenim protestirala proti »sovražnemu stališču posameznikov nasproti vse večjemu naraščanju števila besed tujega izvora v našem leksičnem fondu«, čeprav je »vsekakor v veliko primerih primerneje uporabiti svojo domačo besedo kot tujko«, medtem ko v »določenih oblikah kulturnega obveščanja dobiva tujka svoje pravo mesto«, imperfekt naj se vendar že proglasi za »stilsko obarvan« čas, priznajo naj se spremembe v naglasnih paradigmah, tako glede mesta naglasa kot glede dolžin za naglasom.

Po referentkinem mnenju je srbohrvaška neuspešnost pri reševanju takih vprašanj posledica premajhne teoretične osveščenosti in neznanstvenih predsodkov, kar oboje spravlja našo lingvistiko pred svetovno javnostjo v nezavidljiv položaj.

V koreferatih in v diskusiji vprašanje obeh variant srbohrvaškega knjižnega jezika ni bilo dokončno rešeno: zagrebški krog je bil za, beograjski in sarajevski proti, referentka seveda za. Pač pa so koreferenti v glavnem sprejeli tezo referata o normativnosti izobražene mestne pisane in govorne besede pri določanju knjižnojezikovnega ustroja. Opozorili so hkrati referentko na mesta v jezikoslovnih delih, kjer je ta njen postulat tudi že uresničen. Redko kdo se je strinjal z referentkinim prevelikim zametovanjem jezika »zakotnih vasi« in proznih umetnikov. Prvič tudi v vasi prodira civilizacija, kulture pa ji prav tako nikdar ni tako globalno manjkalo (kot dokazujejo npr. narodne pesmi in pripovedke). In: v mestih je veliko moderne nepismenosti tudi v jeziku radia, časopisja, televizije in filma, če že kulturno revščino močnih slojev mestnega prebivalstva pustimo ob strani, ko se tudi referentka nanjo ne sklicuje. Poudarjali so tudi odločujočo vrednost umetniškega (proznega) jezika dobrih avtorjev pri ugotavljanju stilsko nevtralnega jedra knjižnega jezika, saj nas moderna stilistika odlično usposablja za razlikovanje splošnega od posebnega, tj. stilsko zaznamovanega, jezik dobrih pisateljev pa nas hkrati rešuje motečih banalnosti »najpovprečnejšega kulturnega jezika mesta« (tj. jezika časopisja, radia...), kadar je treba kaj reformirati.

V tem smislu je bil koncipiran tudi koreferat F. Jakopina. Upravičeno je opozoril, da nam naše časopisje, radio in televizija vsiljujejo tudi nenaravno in skrotovično besedo, vcepljajo starine in provincializme, ker so pogosto v konfliktu z živo jezikovno normo. V zvezi s tem je opozoril ne le na važnost dobre slovnice, temveč tudi slovarja. Glede na negotovosti pri izbiri jezikovnih sredstev — sedaj to obravnava Slovenščina za Slovence v Delu, pa tudi razni bruski — priporoča ustanovitev sektorja za kulturo jezika; bil naj bi pri slovenski akademiji znanosti. Tako bi se boljše reševala zadevna problematika, kakor se sedaj na omenjenih mestih.

Drugi slovenski koreferent je bil B. Urbančič. Na začetku je omenil pomnožene funkcije knjižnega jezika po drugi svetovni vojni in razširjen krog njegovih uporabnikov, kar oboje povečuje naloge tako jezikoslovcem kot profesorjem slovenščine. Po njegovem mnenju smo v dvajsetih letih nove Jugoslavije »le slabo napredovali v nalogah, ki so nam jih narekovala sedanje razmere...« Vzrok za naše zaostajanje v teoriji knjižnega jezika je »provincialna izoliranost stroke«, saj imajo »v slovenistiki premoč nazoni, ki so se pri nas uveljavili že pred sto, sto dvajset in več leti... Ti nazoni se ne naslanjajo na lingvistično znanost... manifestirajo pa se navadno v purističnih tendencah in sorodnih jezikovnih kriterijih...« V zvezi s tem avtor navaja *Slovenski prispis 1962*, »ki je med tovrstnimi priročniki zadnjih desetletij najbolj purističen«, *Slovenščina za Slovence*, ki jo je Delo »poverilo ne strokovnjaku, temveč prevajalcu, ki je v lingvistiki amater«, in brus *Kako je prav*. Prav ti priročniki mu z institucijami, ki stoje za njimi (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, Delo — organ Socialistične zveze delovnega ljudstva in prosvetne oblasti), utemeljujejo bojazen, »da bo dohitevanje drugih narodov v kulturi knjižnega jezika na modernih znanstvenih temeljih še dolgotrajen, mučen in naporen posel«.

»Kaos v knjižni slovenščini je posledica subjektivizma, ki je glavna karakteristika prizadevanj v naši jezikovni kulturi.« Načelna nesoglasja v teoriji knjižnega jezika imajo po referentu »večinoma svoj izvor v tem, da nekateri podcenjujejo pomen dialektike pri proučevanju jezikovnih problemov«. Od tod »prizadevanje, ohraniti knjižni jezik čim bližje tako imenovani ljudski govoric«, upoštevanje samo umetniške literature

pri iskanju norme v knjižnem jeziku, neupoštevanju razvoja v jeziku, zaviranje jezikovnega poleta itd.

Centralni problem pri kulturni knjižnega jezika je po Urbančiču vprašanje norme. Eni jezikoslovci mislijo, da jo lahko sami ustvarjajo, in zato »obtožujejo svoje sonarodnjake, češ da ne znajo več svojega jezika, s primeri dokazujejo, kako jezik baje propada, kličejo na pomoč oblast« itd., vse zato, ker »ljudje ne pišejo po njih navodilih«. Drugim je norma »objektivizirano stanje v knjižnem jeziku določenega časa«, ugotavljajo pa jo na podlagi temeljitega poznanja jezikovne teorije in prakse...«, naslanjajoč se pri tem »na knjižni uzus«. Ker pa je ta (pisni) knjižni uzus »često retuširan s posegi korektorjev ter z vplivom tradicije, avtoritet in raznih nezanesljivih ali zastarelih jezikovnih priročnikov na avtorja«, »najvernejši odraz norme predstavlja kolektivni jezikovni čut, to se pravi, jezikovni čut vseh posameznikov, ki jim je knjižni jezik običajno komunikacijsko sredstvo«. Zato se v dvomljivih primerih uzusa »z anketiranjem konstatira kolektivni jezikovni čut in rezultati tega normirajo«. Pri normiranju govornega jezika se je mogoče nasloniti samo na ustni uzus. »Govorni jezik je pri nas še zelo slabo raziskan in izčiščen. V njem je mnogo variant, ki jih noben predpis ne bi odpravil, dokler eksistirajo narečja. Živ jezik na določen način odraža usodo nacije... in z dekretiranjem se take stvari ne spreminjajo. V malem nastaja v slovensčini problem, ki ga srbohrvaščina pozna v mnogo večjem obsegu z obstojem vzhodne in zahodne variante. Poleg Ljubljane postaja kot kulturni center čedalje pomembnejši Maribor in deloma tudi Celje. To dejstvo bo prej ali slej prišlo do izraza tudi na področju jezika: slovensko pravorečje bo moralo nekoč priznati kot variante knjižnega govora nekatere značilnosti štajerske izreke, ki veljajo še danes za pokrajinske.« — Referent je končal z besedami: »Mislim, da bi bilo treba o normi knjižnega jezika razpravljati bolj poglobljeno in sistematično, zato predlagam..., da se organizira posebna večdnevna konferenca s to tematiko.«

Kot tretji koreferent je za slovenske zadeve nastopila B. Pogorelec. V dovolj rahli zvezi s temo o normativnosti je govorila o znanih dejstvih iz zgodovine našega knjižnega normiranja nekako do konca preteklega stoletja, za nadaljevanje pa ji je zmanjkalo časa. Povedala je zato samo še nekatere teze. Tako, da naš knjižni jezik ni opisan, da njegov opis zaostaja za dejanskim stanjem, da so pri analizi potrebni sociološki pogledi, da je treba prelomiti z zastarelimi jezikoslovnimi nazori, da se pri normiranju mi treba ozirati na dela pisateljev in da imamo pravzaprav tri knjižne variante: ljubljansko, mariborsko in tržaško.

Pisec tega poročila o kongresu je zadnja slovenska koreferata dopolnil z opozorilom na pozitivne premike v slovenskem jezikoslovju, tudi kolikor se ukvarja s knjižnim jezikom: saj imamo sodoben fonološki in morfološki opis jezika, nastavke znanstvene stilistike, pravilno usmerjenost pri normiranju pravorečnih dejstev, temu primerne — tudi statistične — metode, kontakt s slovanskim in zapadnim jezikoslovjem. Zakaj bi potem poudarjali samo negativne strani! Prav tako je menil, da stanja na tistih področjih, kjer smo res še v zaostanku, ni mogoče izboljšati s samim sposojenim teoretiziranjem in priložnostnim kritiziranjem, temveč le z razpravami. Zavrnil je tudi misel na varianti oz. variante knjižnega jezika.

Kongres slavistov v Sarajevu je razodel pisanost nazorov o perečih vprašanih knjižnih jezikov. Pozdraviti moramo »neusmiljeno«, odkrito obravnavanje problemov. Za naprej pa bi referentom in koreferentom večja objektivnost v presojanju dejanskega stanja v našem jezikoslovju gotovo močno koristila.

V drugem tematičnem krogu je prof. F. Bezlaj predaval o »problemih primerjalnega raziskovanja slovanskih jezikov«. Uvodoma je opozoril na zastoj komparativističnih študij v času med vojnami in tudi še po drugi svetovni vojni. Vzroki za to so bili v nezadostni raziskanosti posameznih slovanskih jezikov, v spremenjenih — nacionalnih — učnih programih na univerzah, v metodološkem nemiru v zvezi z novimi jezikoslovnimi smerni in ne nazadnje tudi v strokovnem profilu novejših slavistov jezikoslovcev.

Kar velja za komparativistični sploh, velja po Bezlaju tudi za leksikologijo, ki pa »v zadnjem desetletju postaja... znova eno najbolj važnih težišč vseh slavističnih prizadevanj«. Obširneje je nato razpravljaval o problemih etimologije. »Etimologija... ni več... iskanje korenov. Razvila se je v študij historične funkcionalnosti besed, besednih družin, pomenskih kategorij in kulturnega okolja. Moderna etimologija je kulturno-zgodovinski dokument.« Ob posameznih primerih [koren *mel-* — *mol-* (motiti), *gol-* — *zel-* (nezrel), *prǫd-* — *prǫd-* (presti), *terj-* (zahtevati), *lav-* — *lev-* (pustiti zadaj), *žud-* (po-

giniti)] prihaja do sklepa, da »moramo računati... na južnoslovanskem zahodu z neko starejšo, arhaično praslovansko plastjo, ki se je odločila od praslovanske skupnosti že v času, ko je bil prevoj še besedotvorni element. Vprašanje je samo, ali so to sledovi nekega obrobnege arhaičnega praslovanskega narečja ali pa morda celo sledovi neke zgodnje kolonizacije, ki je za nekaj stoletij prehitela preseljevanje Slovanov na jug.« Rezultati take »strukturalne metode v leksikologiji... že nekaj desetletij razbijajo... staro tezo o enotnem praslovanskem jeziku.« Tudi koren *rut-* — *rjt-* (*rgt-*) z ekspresivnima variantama *rjut-* — *rjot-* dokazuje, »da pri etnogenezi slovenščine ne moremo izhajati iz enega samega praslovanskega dialekta, saj se srečajo na naših tleh vse možne izhodne oblike, ki mikser drugje po slovanskem svetu ne žive druga poleg druge«. Po predavateljevem mnenju bo dobro preiskani izrazni fond »pojasnil tiste etnične procese, o katerih z nobeno drugo metodo ne moremo dobiti prave predstave«.

Na podlagi razširjenosti korena *ram-* ne le pri Rusih, temveč tudi pri Srbih in Slovencih, referent sklepa, »da se je imigracij na Balkan udeležila tudi vzhodnoslovanska veja (Praslovanov), ki je verjetno na obeh straneh Karpatov obšla Panonijo«. Pri kraju referent opozarja še na dejstvo, »da ostaja za komparativistiko neizkoriščena množica dragocenih drobnih opazovanj, ki jih je privedlo in jih še vedno privaja v znanstveno evidenco interno raziskovanje posameznih slovanskih jezikov v besedotvorju, sintaksi in deloma celo v morfologiji«. Končal je z besedami: »Vsak resen in globok delavec prej ali slej zajadra v komparativistiko, ker je to nujno za njegovo delo. Komparativistike ne morejo nadomestiti še tako dobri priročniki, ampak mora sproti rasti iz slavističnega dela na vseh sektorjih. To so življenjska spoznanja našega rodu, ki nam nalagajo tudi obveznost, da damo komparativistiki takšno mesto v izobrazbi slehernega slavista, da bo kos delovnim nalogam.«

Močno zanimiv referat je bil sprejet s pozornostjo.

Jože Toporišič

V NAŠI REVIJI ŠE NISMO OCENILI

- F. Bernik: *Lirika Simona Jenka*. SM 1962.
 F. Bezlaj: *Slovenska vodna imena I 1956, II 1961*, SAZU.
 Osnove fonetike, Univerzitetna založba 1960.
 M. Boršnik: *Studije in fragmenti*. Obzorja 1962.
 H. Glušič, M. Kmecl, S. Skaza, F. Zadravec: *Lirika. Epika. Dramatika*. Pomurska založba 1965.
 M. Ivič: *Praveci u lingvistici*. DZS 1963.
 J. Jurančič: *Slovenački jezik. Gramatika slovenačkog jezika za Hrvate i Srbe*. DZS 1965.
 F. Koblar: *Simon Gregorčič*. SM 1962.
 J. in C. Kopčavar: *Kako je prav?* DZS 1965.
Jezikovni pogovori. CZ 1965.
 M. Kramberger: *Visoška kronika. Literarnozgodovinska interpretacija*. DZS 1964.
 J. Mahnič: *Zgodovina slovenskega slovstva V*. SM 1964.
 M. Moguš—J. Pogačnik: *Srbohrvaščina*. DZS 1965.
 D. Moravec: *Meščani v slovenski drami*. CZ 1960.
 Vezni med slovensko-češko dramo. SM 1963.
 D. Pirjevec: *Ivan Cankar in evropska literatura*. CZ 1964.
 J. Pogačnik: *Stritarjev literarni nazor*. SM 1963.
 Cas v besedi. Obzorja 1963.
 J. Rigler: *Južnonotranjski govori*. SAZU 1963.
 A. Slodnjak: *Prešernovo življenje*. MK 1964.
 R. Stefan: *Poljska književnost*. DZS 1960.
 J. Toporišič: *Slovenski jezik. Izgovor i intonacija*. Jugoton 1961.
 Slovenski knjižni jezik I. Obzorja 1965.
 F. Zadravec: *Miško Kranjec*. Pomurska založba 1963.
 Jezik in slovstvo, Slavistična revija.
 Klasiki pri DZS.
 Priročni dvojezični slovarji.

V OCENO SMO PREJELI

- Miško Kranjec, *Ukradena ljubezen*, SM 1965.
 Dr. Bratko Kreft, *Dramaturški fragmenti knjižnice mestnega gledališča* 1965.
 F. Levec, *Eseji, študije in podpisi*. Uredil F. Bernik, SM 1965.
 Jože Toporišič, *Pripovedna dela F. S. Finžgarja*, SM 1964.

TEMATIKA VI. MEDNARODNEGA SLAVISTIČNEGA KONGRESA
V PRAGI 1968

I. Jezikoslovje

1. Fonološka in morfološka struktura besede v slovanskih jezikih in njen zgodovinski razvoj
2. Tipi stavčne zgradbe v slovanskih jezikih in njih zgodovinski razvoj
3. Problemi primerjalnozgodovinske in tipološke analize slovenske leksike
4. Vprašanja standardizacij slovanskih knjižnih jezikov (vključno s stičnimi pojavi)
5. Naloge in perspektive razvoja dialektoloških raziskovanj slovanskih jezikov
6. Slovanska jezikoslovna dediščina na danes neslovanskih ozemljih in neslovanska dediščina na slovanskih ozemljih (vključno z vprašanji onomastike)

II. Literarna veda

1. Glavna metodološka in zgodovinska vprašanja primerjalne slovanske literarne vede; zlasti vprašanje o položaju slovanskih književnosti v svetovni književnosti
2. Razvoj in sprememba sistemov zvrsti v slovanskih književnostih
4. Barok v slovanskih književnostih
5. Sredstva odražanja resničnosti v slovanskih književnostih XIX. stoletja; zlasti literarne smeri ob prelomu XIX. in XX. stoletja
6. Ustvarjalna načela v razvoju slovanskih književnosti XX. stoletja (kritični realizem, avangardne smeri, socialistični realizem in druge smeri)

III. Literarno-lingvistični problemi

1. Problemi medsebojnega razmerja knjižnega jezika in jezika leposlovne književnosti pri Slovanih
2. Odražanje značilnosti slovanskih jezikov v slovanskih leposlovnih književnostih
3. Stilska struktura umetniških del z zgodovinskega in tipološkega stališča
4. Problemi slovanske metrike (prozodije) v primerjalnozgodovinskem in tipološkem smislu
5. Vprašanje prevodov iz slovanskih jezikov v slovanske jezike

IV. Slovanska ljudska umetnost

1. Sistem vrst v slovanskem ljudskem slovstvu in problemi klasifikacije in katalogizacije
2. Primerjalno raziskovanje slovanske ljudske epike
3. Napol ljudska književnost (popevke, sejmske pesmi itd.)
4. Sodobni pogledi folklore slovanskih narodov

V. Splošnoslavistična zgodovinska vprašanja

1. Glavni problemi zgodovine slavistike
2. Oblikovanje zgodnjefevdanih držav in njih medsebojni odnosi
3. Pomen bogomilstva, reformacije in humanizma v slovanskih deželah
4. Razvoj idej in programov slovanske vzajemnosti od XVIII. do XX. stoletja
5. Slovanski narodi med drugo svetovno vojno; njihov socialni in kulturni razvoj v povojnem obdobju

Prevedel dr. Bratko Kreft

O p o m b a :

Kdor se namerava udeležiti mednarodnega slavističnega kongresa v Pragi (1968) kot referent, mora poslati na naslov Slavističnega društva Slovenije (Inštitut za slovenski jezik SAZU, Novi trg 4) najkasneje do 25. maja 1966 naslov svoje teme s kratko razlago; vse prijave morajo biti že 1. junija v Pragi.

ZAKLJUČNI RAČUN REVIJE JEZIK IN SLOVSTVO
na dan 31. XII. 1965

A K T I V A		P A S I V A	
Blagajna	1.890	Predplačila za l. 1966	26.547
Banka (žiro račun)	46.395	Dobavitelji (tiskarna)	144.000
Dolžniki	133.481	Razmejnitve	103.068
Zguba	91.849		
S k u p a j	273.615	S k u p a j	273.615

RAČUN ZGUBE IN DOBIČKA

Stroški tiska JiS 7-8/64	682.675	Sredstva in subvencija	3.934.785
Stroški tiska JiS 1-8/65	2.370.825	Realizacija	1.426.137
Honorar JiS 7-8/64	331.660	Zguba	91.849
Honorar JiS 1-8/65	1.533.083		
Davek in prispevki 7-8/64	35.840		
Davek in prispevki 1-8/65	183.357		
2 % prispevek za Skopje 7-8/64	21.347		
2 % prispevek za Skopje 1-8/65	70.922		
Stroški uprave	235.467		
S k u p a j	5.452.771	S k u p a j	5.452.771

I. Graul

F. Bezljaj

ZARADI NENEHNEGA POVEČEVANJA STROŠKOV PRI
IZDAJANJU REVIJE IN KER JE PREDVIDENO ZNIŽANJE
REDNE SUBVENCIJE, SMO MORALI ZVIŠATI NAROČNINO
NAŠE REVIJE, IN SICER: LETNA NAROČNINA N-DIN 20, ZA
TUJINO N-DIN 30, ZA ŠTUDENTE, KI PREJEMAJO REVIJO
PRI POVERJENIKU N-DIN 10, POSAMEZNA ŠTEVILKA
N-DIN 2,50.

NAROČNIKE PROSIMO, NAJ NAROČNINO PORAVNAJO
TAKOJ PO PREJEMU POLOŽNICE, KER MORAMO STROŠKE
TISKA TAKOJ PORAVNATI. NAROČNIKE, KI KLJUB NAŠIM
VEČKRATNIM OPOMINOM ŠE NISO VPLAČALI LANSKE
NAROČNINE V ZNESKU N-DIN 10, PROSIMO, DA JO VEN-
DAR PORAVNAJO.